

JELENTÉS

**a magyar nyelv napjáról szóló 66/2011. (IX. 29.) OGY-határozatban
foglaltak végrehajtásáról**

Az Anyanyelvápolók Szövetsége 2008 végén kezdeményezte, hogy nemzeti kultúránk talpköve, a magyar nyelv részesüljön a jeles napok sorából; évente egyszer kerüljön sor államilag támogatott megünneplésére. A kultúráért felelős tárca 2009-ben előkészítette a magyar nyelv napjáról szóló országgyűlési határozat tervezetét, ennek a Kormány elé terjesztésére azonban nem került sor. A nemzeti ügyek kormánya 2011-ben új javaslatot készített, amelyet az Országgyűlés a magyar nyelv napjáról szóló 66/2011. (IX. 29.) számú határozatával egyhangúlag elfogadott.

Az OGY-határozattal az Országgyűlés, „felismerve azt, hogy a magyar nemzet összetartozását legfőbb szellemi kulturális örökségünk, nemzeti nyelvünk fejezi ki legjobban – tiszteletben tartva hazánk hagyományos nyelvi sokszínűségét, egyben felelősséget vállalva a kisebbségek nyelvhasználatának jogáért –, a nemzet fejlődését és hagyományainak őrzését egyaránt szolgáló magyar nyelv iránti megbecsülésének kifejezése érdekében a magyar nyelvet hivatalossá tevő törvény, a magyar nyelv és nemzetiségről szóló 1844. évi II. törvénycikk elfogadásának napját, november 13-át a magyar nyelv napjává” nyilvánította, valamint felhívta az intézményeket, szervezeteket, és felkérte a polgárokat, hogy 2011-től kezdve ezt a napot közösen, méltó keretek között ünnepeljék meg.

Az OGY-határozat ezen túlmenően felkérte a Kormányt, „hogy a hazai és a külhoni magyar tudományos élet szereplői, az egyházak és a civil szervezetek bevonásával vizsgálja meg nemzeti nyelvünk használatának helyzetét, ennek alapján készítsen elő intézkedési tervet nyelvünk értékeinek védelme, korszerű továbbfejlesztése és népszerűsítése céljából, s erről 2012. június 30-ig tájékoztassa az Országgyűlést.”

Az OGY-határozat összhangban van azzal, hogy a Nemzeti együttműködés programja a magyar nyelvet és kultúrát az innováció, a vállalkozás sokszínűségének alapjaként, az elharapózott nyelvi durvaságot pedig az erkölcsi közállapotok romlásának egyik tüneteként nevezi meg. („A magyar nyelv, gondolkodás és kultúra az innováció és a vállalkozás sokszínűségének alapja”; „A jó és a rossz, az igazság és a hazugság közti határvonal elmosódása az önbíráskodás és a nyelvi és fizikai durvaság a nepotizmus, a tudatos szabályszegés és a cinikus önfelmentés formájában a mindennapi élet részévé vált.”) A magyar nyelv iránti állami felelősségvállalás legmagasabb szintű kifejezéseként az Alaptörvény rögzíti: „Magyarország védi a magyar nyelvet” [Alapvetés H) cikk (2) bekezdés].

A sikeres, erős Magyarország megteremtésének feltétele, hogy adottságainkból előnyt kovácsoljunk. A magyar kulturális nemzet létének alapvető adottsága, legfőbb tényezője a magyar nyelv, amely nemzeti közösségünket területi, vallási, politikai megoszlás és határok fölött is összeköti, s amely szókészletén és nyelvtanán túl tartalmazza és közvetíti mindazokat a kulturális ismereteket és készségeket is, amelyek a nemzeti tudatot és kultúrát megalapozzák, megtartását és fejlődését lehetővé teszik. Anyanyelvünknek szerves része a benne megőrzött és folyamatosan újjáteremtett nemzeti kultúra, a hagyomány, nemzeti közösségünk emlékezete. Ezért a hosszú történelmi fejlődés eredményeként kialakult művelt magyar köznyelv védelme és terjesztése – az eltérő nyelvváltozatok egyidejű tiszteletben

tartásával – közérdek, mert ez a nyelvváltozat nemzeti összetartozásunk alapja és jelképe, ismerete és magabiztos birtoklása pedig a társadalmi esélyegyenlőség érvényesülésének egyik legfontosabb tényezője. A nyelvi tudatosság és felelősség fokozása annál inkább is indokolt, mert az Európai Unió tagjaként kultúránkra nemzeti összetartozásunk és szuverenitásunk egyik zálogaként tekinthetünk.

Hosszú történelme során nyelvünket – hasonlóan a többi nyelvhez – folyamatosan érték külső hatások, s mindig képesnek bizonyult az idegen elemek befogadására és feldolgozására. Írók, tudósok, politikusok ugyanakkor évszázadokkal ezelőtt fölismerték, hogy a magyar nyelv használatát a szellemi élet, a gazdaság, a politika minden területén csak a nemzet tudatos kultúrateremtő és -védelmező cselekvése biztosíthatja, mert enélkül anyanyelvünk használati értéke, presztízse korlátozott marad. Az elmúlt két és fél évszázad nyelvművelő, nyelvvédő törekvései, mozgalmai ebből a fölismerésből táplálkoztak, s akár az idegen hatások elleni küzdelemre (így kezdetben a latin, később a német, kisebb mértékben az orosz, legújabban az angol nyelv befolyásának csökkentésére), akár a nyelvhasználati területek igényeit szolgáló nyelvfejlesztésre törekedtek, mindig abból a felismerésből indultak ki, hogy sikeres nemzeti közösség a modern korban nem létezhet versenyképes nyelv nélkül, a nyelvek sorsát pedig anyanyelvközösségük sorsa határozza meg. A nemzeti közösségnek emiatt felelőssége és feladata, hogy figyelemmel kísérje azokat a hatásokat, amelyek anyanyelvét, ennek használatát érik, s szükség esetén – elsősorban a támogatás eszközeivel – beavatkozzék, amint ezt régebbi és újabb külföldi példák is alátámasztják.

A nyelvek használati lehetőségeit, ebből következően pedig a nyelvhasználat alakulását is befolyásolják azok a szűkebb és tágabb, tehát helyi és globális társadalmi, gazdasági, politikai körülmények, amelyek között az anyanyelvi nyelvközösség tagjai élnek. A magyar nyelv használatát az utóbbi évtizedekben lezajlott társadalmi átalakulás, a normák átértékelődése, a kultúra nemzedékek közötti átadásának keretet adó hagyományos életformák végső felbomlása, a közoktatás és -nevelés rendszerének változása, a média és a digitális kommunikáció hatása erősen megváltoztatta. Ehhez járul, hogy olyan nyelvközösségről és nyelvről van szó, amelynek állami tagoltsága Európában példátlanul nagy, s a szomszédos országokban élő többmillió magyar nyelvhasználatát az erőszakos állami beavatkozásokon és a folyamatos diszkrimináción túl kedvezőtlen demográfiai folyamatok is befolyásolják. Minden olyan kultúra és nyelv, amely nem tartozik a nagyobb nemzetközi kultúrák és nyelvek közé, rászorul saját közösségének a megkülönböztetett figyelmére és államának támogatására, a magyar nyelv pedig az említett körülmények miatt fokozottan ebben a helyzetben van. Alaptörvényünk ezt a felelősségvállalást fejezi ki, s ennek felel meg az OGY-határozat is.

Az OGY-határozat 3. pontjában megfogalmazott feladat végrehajtásaként a magyar nyelv megőrzéséért, terjesztéséért és megismertetéséért, valamint kutatásáért és oktatásáért általános felelősséget viselő tárca, a kultúráért felelős minisztérium aktuális, átfogó helyzetképet készített az intézkedési terv megalapozása érdekében.

A munkálatok – tiszteletben tartva azt a tényt, hogy anyanyelvében mindenki egyformán otthon van, s mindenki egyformán részese lehet nemcsak használatának, hanem alakulása befolyásolásának is – abból indultak ki, hogy csakis szigorúan tudományos alapon végzett felmérések, vizsgálatok, kutatások adhatják meg azt a szilárd alapot, amelyre a nyelvi tervezés, a nyelvpolitika épülhet. A magyar tudomány egészében ugyan birtokában van ezeknek az ismereteknek, de különféle okok miatt máig sem született erre támaszkodó átfogó, korszerű magyar nyelvstratégia. Bár az utóbbi évtizedekben számos értékes publikáció járult

hozzá a magyar nyelv és nyelvhasználat állapotának korszerű leírásához, s nyelvstratégiai jellegű írások is születtek, olyan tudományos megalapozottságú, átfogó összefoglalás nem áll rendelkezésre, amely a nyelvhasználat összes lényeges területére kiterjedne, s szemléletében megfelelné az állam Alaptörvényben kinyilvánított feladatának, amely szerint „Magyarország védi a magyar nyelvet”.

Az OGY-határozatban nevesített helyzetkép elkészítése tehát nem új nyelvészeti kutatásokat vagy az eddigiek tudományos összegzését jelentette, hanem a magyar nyelvhasználatának problémáival kapcsolatos alapvető álláspontok megfogalmazását, megvitatását és összefoglalását. A Nemzeti Erőforrás Minisztérium az érintett intézmények és szervezetek részvételével ezért egyeztető fórumot hívott össze, s a fórum ajánlásait figyelembe véve munkacsoportokat alakított a legfontosabb nyelvhasználati területek helyzetképének kidolgozására.

A munkacsoportok az alábbi részterületek megvitatására jöttek létre az egyes területek szakértőinek vezetésével:

- Anyanyelvű tudományosság és szakmai képzés
- A magyar nyelv és a felsőoktatás
- A magyar nyelv és a közoktatás-köznevelés
- A magyar nyelv és az állam
- A magyar nyelv és a külföldi magyarság
- A magyar nyelv és a média
- A magyar nyelv és a nyelvtechnológia
- A magyar nyelv és a művészetek
- A magyar nyelv és az egyházi nyelvhasználat
- A magyar nyelv és a hátrányos helyzetű csoportok
- A magyar nyelv és a nyelvművelés

Egyes témák esetében kiegészítésül további szakvélemények és segédanyagok is feldolgozásra kerültek (külföldi magyarság, nyelvtechnológia, az állam és a magyar nyelv, nyelvművelés, média, nemzetközi jogi kitekintés).

A munkacsoportok 2012. márciusig elkészítették a részterületi helyzetképeket.

A nehézségek ellenére a szakmai egyeztetés intenzív és eredményes volt, a szakértők többsége folyamatosan konzultált egymással. A markáns szakmai nézetkülönbségek ismeretében eleve problematikusnak ígérkező témáknál (például felsőoktatás, közoktatás) is sikerült biztosítani a kiegyensúlyozott képviseletet. Az összes részterületi összefoglaló elkészülte után az egyeztető fórum résztvevői lehetőséget kaptak az írások véleményezésére; észrevételeik beépültek az anyagba.

A magyar nyelvhasználati helyzetkép elkészítésével az OGY-határozatban nevesített intézkedési terv előkészítése a szakmailag indokolt és lehetséges módon lezárult. A munka következő fázisában a következő feladatokat kell megoldani:

- a szakmailag (nyelvészeti és szociológiai értelemben) hiteles szakértői összefoglalókat a szélesebb körű szakmai nyilvánosság és a társadalmi nyilvánosság elé kell tární;
- az egyeztető fórumot meg kell erősíteni: a kulturális igazgatás mellett a további közigazgatási területek (elsősorban az egyházügy, a felsőoktatás, a közoktatás, a nemzetpolitika és a tudománypolitika) hatékony képviseletéről is gondoskodni kell;

- az elkészült szakmai anyagokat át kell adni az egyes nyelvhasználati szakterületekért felelősséget viselő állami, tudományos intézményeknek és civil szervezeteknek a részletes szakterületi intézkedési tervek kidolgozása érdekében.

A nyelvstratégiai, nyelvpolitikai intézkedések előkészítésekor figyelembe kell venni, hogy a nyelvhasználat egyes területei szorosan összefüggő rendszert alkotnak, amelybe csak megalapozottan, a tudomány eredményeit fölhasználva s az összefüggéseket kellő alaposággal mérlegelve lehet jó eredménnyel beavatkozni.

A konzultációk során nagy hangsúlyt kapott, hogy a nyelvhasználat több meghatározó kérdésköre is a konkrét nyelvpolitikai döntéseket megelőző további vizsgálatokat és mérlegelést igényel. Így például a magyar kulturális nemzet jövőjét alapvetően meghatározza a szomszédos országokban élő magyarság anyanyelvünkhöz kötődő identitása, a külföldi magyarság nyelvhasználatával kapcsolatos konkrét feladatokról tehát az új népszámlálási (és demográfiai) adatok figyelembevételével nélkül nem lehet megalapozottan dönteni. Az állam nyelvvédő tevékenysége a magyar nyelv hazai és külföldi jogi helyzetének alapos vizsgálata nélkül lehetetlen – a külföldi magyarság nyelvi jogérvényesítésének támogatásától kezdve a hazai fogyasztóvédelemig vagy a magyar nyelv EU-beli egyenlőségének gyakorlati érvényesítéséig, presztízsének növeléséig. (E kérdés bonyolultságát jól mutatja a gazdasági reklámok, az üzletfeliratok és az egyes közlemények magyar nyelvű közzétételéről szóló 2001. évi XCVI. törvény végrehajtásának gyakorlati hatástalansága.) Nyelvünk jövőjére döntően hat a digitális kommunikáció alakulása, az államnak tehát mérlegelnie kell, hogy milyen szerepet vállaljon azokban a nyelvtechnológiai fejlesztésekben, amelyek a magyar kultúra korszerű létformáját szolgálják, üzletileg viszont nem számítanak megtérülő befektetésnek, ezért a magántőke támogatását nem élvezik. (A nyelvtechnológia alapvető szerepet játszhat például a közigazgatás nyelvének felhasználóbarát egyszerűsítésében, amely szándék legújabbban a „Jó állam” program keretében fogalmazódott meg.)

Az Alaptörvényből, a Nemzeti együttműködés programjából és az OGY-határozatból egyaránt következik, hogy biztosítani kell az anyanyelvünkkel kapcsolatos széles körű társadalmi felelősség érvényesülésének lehetőségét. A NEFMI/EMMI támogatásával ennek eszközüül jött létre a Kazinczy-díj Alapítvány Péchy Blanka Emlékére nevű civil szerveződés gondozásában a www.magyar nyelvvert.hu honlap, amely a szakmai és társadalmi egyeztetés fórumául szolgál. A honlapon a vitaindítók, a részanyagok és hozzászólások tekinthetők meg és véleményezhetők. A weboldal jellegét az alapvető cél határozza meg, tehát nem a számos nyelvészeti, nemzetismereti oldal egyike kíván lenni, hanem a nyelvhasználati helyzetkép nyilvános szakmai és társadalmi megvitatását szolgálja. Puritán arculata is ezt a törekvést tükrözi. A honlap a későbbiekben szükség szerint integrálható a kormany.hu honlap rendszerébe.

A szakmai konzultációk nyomán elkészült s a maga műfajában előzmény nélküli nyelvhasználati helyzetképet – amelynek létrehozásában anyanyelvápolással foglalkozó társadalmi szervezetek is részt vettek – tehát a Kormány az OGY-határozatban nevesített intézkedési terv alapjának tekinti; olyan kiindulópontnak, amely további szakmai és társadalmi egyeztetés után megfelelően hozzájárul a magyar nyelv értékeinek védelméhez, továbbfejlesztéséhez és népszerűsítéséhez.

Az előmunkálatok eredményeként – az állam teherviselő képességét is figyelembe véve – az alábbi kérdéskörök kiemelt kezelése indokolt:

- Figyelembe véve a magyar nyelvvel kapcsolatos állami feladatoknak a közigazgatás rendszerében való megoszlását, továbbá az egyházi, köztisztviselői és civil szervezetek feladatvállalását, szükségesnek látszik olyan egyeztető, konzultációs fórum létrehozása, amely a magyar nyelv értékeinek védelmét, továbbfejlesztését és terjesztését folyamatosan figyelemmel kíséri, erre vonatkozó javaslatokat fogalmaz meg, s amelyben az egyes területek hatékony képviseléssel rendelkeznek.
- A tömegtájékoztatásban, különösen a közmédiában nagyobb hangsúlyt kell helyezni nyelvünk értékeinek tudatosítására, védelmére, terjesztésére. Ebben a tevékenységben a magyar nyelv gazdag változatainak és a művelt köznyelv értékeinek egyaránt megfelelő szerepet kell kapniuk.
- Egybehangzó szakértői vélemények szerint mind a nemzetközi tudományos fejlődés felgyorsuló folyamatai, mind a több államban élő magyar nemzet kulturális egységének megőrzése miatt alapvető jelentőségű a magyar nyelvű tudományos terminológia folyamatos korszerűsítése, oktatása, terjesztése.
- A külföldi magyarság magyar nyelv-használatát minden eszközzel támogatni kell. Minthogy csupán a Kárpát-medencében nyolc államban – tehát eleve több tekintetben is eltérő körülmények között – sajátítják el, tanulják és beszélik emberek milliói anyanyelvükként s őshonos nyelvként a magyart, az eltérő körülmények, a magyar nyelv használatának eltérő lehetőségei miatt csak olyan tudományosan megalapozott, differenciált, egyszersmind összehangolt nyelvstratégia és nyelvpolitika lehet eredményes, amely figyelembe veszi a magyarul beszélő közösségek, csoportok eltérő helyzetét.
- A digitális technológia a magyar nyelv jövőjét is nagymértékben meghatározza. Körültekintő mérlegelést igényel, hogy a nyelvtechnológiai fejlesztésekből az államnak milyen részt kell vállalnia, különös tekintettel arra, hogy ezek nemzeti kultúránk korszerű létezési módját szolgálják, üzletileg viszont – úgynevezett kis nyelvről lévén szó – nehezen megtérülő befektetésnek számítanak (helyesírási és nyelvhelyességi, továbbá fordítóprogramok, adatbázisok stb.).
- A nyelvi változatok megismertetésének – ezen belül a nyelvi hátrányok megjelenési formáinak – nagyobb szerepet kellene kapniuk a pedagógusképzésben és -továbbképzésben, valamint az ismeretterjesztésben.
- Az anyanyelvápoló civil szervezetek pótolhatatlan szerepet játszanak a magyar nyelv művelésben. A mozgalom munkájában, versenyein, táboraiban a Kárpát-medence egészében, sőt a nyugati szóránymagyarság köreiből is több ezer ember vesz részt; ezt a tevékenységet a kulturális nemzetegyesítés eszközeként is összehangolt, elegendő támogatásban kell részesíteni.
- Itthon és külföldön is gondoskodni kell a magyar nyelv presztízsének emeléséről; meg kell találni s össze kell hangolni az ehhez szükséges tevékenység korszerű formáit.

Nyelvhasználati helyzetkép
és
javaslatok intézkedési terv előkészítésére

Az Emberi Erőforrások Minisztériumának megbízásából
Budapest
2012

Az egyes fejezetek szerzői, társszerzői:

Acél Anna, Andrásy György, Antalné Szabó Ágnes, Bánréti Zoltán, Bartha Csilla, Bősze Péter, Csaplár Vilmos, Csengery Kinga, Csörsz Rumen István, É. Kiss Katalin, Fekete Károly, Gerstner Károly, Gósy Mária, Grétsy László, Haader Lea, Hattyár Helga, Hámori Ágnes, Hegedűs D. Géza, Heltainé Nagy Erzsébet, Juhász Dezső, Juhász Judit, Kardos Tamás, Kántor Zoltán, Kerekes Barnabás, Keszler Borbála, Konrád Antal, Kiss Jenő, Lendvai Piroska, Minya Károly, Nagy Noémi, Őze Sándorné, Péntek János, Pomogáts Béla, Prószéky Gábor, Raácz Judit, Ritoók Zsigmond, Sályiné Pásztor Judit, Siptár Péter, Stauder Mária, Szabó Elődné, Szabó Mária Helga, Szörényi László, Tatay Éva, Tolcsvai Nagy Gábor, Vasy Géza, Váradi Tamás, Veszely Gyula, Vetési László, Wacha Imre, Zimányi Árpád

Összeállította¹

É. Kiss Katalin, Kardos Tamás, Kiss Jenő és Péntek János.

¹ A magyar nyelv napjáról szóló 66/2011. (IX. 29.) számú OGY határozat végrehajtásának érdekében a kultúráért felelős minisztérium szakmai egyeztető fórumot hívott össze, s a munkálatok ennek ajánlásait figyelembe véve a legfontosabb nyelvhasználati területek helyzetképének kidolgozásával kezdődtek meg. Ez a helyzetkép a szakemberek által elkészített 11 részterületi összefoglaló rövidített változata (a teljes anyag a hozzászólásokkal együtt elérhető a www.magaryelvert.hu honlapon). Az összeállítók nem tekintették feladatuknak a részfejezetek szerzői által követett szerkesztői gyakorlat egységesítését.

TARTALOM

Bevezetés	
Anyanyelvű tudományosság és szakmai képzés	
A magyar nyelv és a felsőoktatás	
A magyar nyelv és a közoktatás-köznevelés	
A magyar nyelv és az állam	
A magyar nyelv és a külhoni magyarság	
A magyar nyelv és a média	
A magyar nyelv és a nyelvtechnológia	
A magyar nyelv és a művészetek	
A magyar nyelv és az egyházi nyelvhasználat	
A magyar nyelv és a hátrányos helyzetű csoportok	
A magyar nyelv és a nyelvművelés	
Összefoglalás	

BEVEZETÉS

A sikeres, erős Magyarország megteremtésének feltétele, hogy adottságainkból előnyt kovácsoljunk. A magyar nyelv, gondolkodás és kultúra a megújulás alapja, védelméről ezért rendelkezik az Alaptörvény. Sikeres közösség nincs versenyképes nyelv nélkül, a nyelvek sorsát pedig anyanyelvüközösségük sorsa határozza meg. Bármely nyelv állapotáról érdemben csak az anyanyelvüközösség nyelvhasználatának körülményeit és állapotát mérlegelve lehet nyilatkozni, különösen akkor, ha az anyanyelvvvel való tudatos törődés szándékával nyelvi tervezési, nyelvstratégiai célok is összekapcsolódnak. A versenyképes nyelv fejlett kultúrájú közösséget tételez fel. Anyanyelvünk fogalma jóval szélesebb, mint pusztán a magyar nyelv (szókészlet és nyelvtan), mert tartalmazza, közvetíti mindazokat a kulturális ismereteket és készségeket is, amelyek a nemzeti tudatot és kultúrát megalapozzák, megtartását és fejlődését lehetővé teszik. Ebben a tekintetben az anyanyelvi kultúrának szerves része a benne megőrzött és folyamatosan újjáteremtett nemzeti kultúra, nemzeti közösségünk emlékezetete. Ezért a hosszú történelmi fejlődés eredményeként kialakult művelt magyar köznyelv védelme és terjesztése – az eltérő nyelvváltozatok egyidejű tiszteletben tartásával – közérdek, mert ez a nyelvváltozat nemzeti összetartozásunk egyik legfontosabb tényezője. A nyelvi tudatosság és felelősség fokozása annál inkább is indokolt, mert az Európai Unió tagjaként kultúránkra nemzeti összetartozásunk és szuverenitásunk egyik zálogaként tekinthetünk.

A nyelvek használati lehetőségeit, ebből következően pedig a nyelvhasználat alakulását is befolyásolják azok a szűkebb és tágabb, tehát helyi és globális társadalmi, gazdasági, politikai stb. körülmények, amelyek között az anyanyelvi nyelvüközösség tagjai

élnék. A magyar esetében olyan régi, önálló állammal is rendelkező nyelvközösségről és nyelvről van szó, amelynek állami tagoltsága Európában példátlanul nagy. Minthogy tehát csupán a Kárpát-medencében nyolc államban – tehát eleve több tekintetben is eltérő körülmények között – sajátítják el, tanulják és beszélik emberek milliói anyanyelvükként s őshonos nyelvként a magyart, az eltérő körülmények, a magyar nyelv használatának eltérő lehetőségei miatt olyan differenciált, egyszersmind összehangolt nyelvstratégia és nyelvpolitika kidolgozására van szükség, amely figyelembe veszi a magyar nyelvet beszélő közösségek, csoportok eltérő helyzetét.

Anyanyelvében mindenki egyformán otthon van, s mindenki egyformán részese lehet nemcsak használatának, hanem alakulása befolyásolásának is – jól mutatja ezt az a tény, hogy a nyelvünk iránti társadalmi érdeklődés ma is eleven. Ugyanakkor csakis szigorúan tudományos alapon végzett felmérések, vizsgálatok, kutatások adhatják meg azt a szilárd alapot, amelyre a nyelvi tervezés, a nyelvpolitika épülhet. Minthogy a tét össztársadalmi szempontból is nagy, az anyanyelvvel összefüggő társadalmi kérdések nem maradhatnak ki a politika látóköréből. Minden olyan kultúra és nyelv, amely nem tartozik a nagyobb nemzetközi kultúrák és nyelvek közé, rászorul saját közösségének megkülönböztetett figyelmére és államának támogatására. Alaptörvényünk ezt a felelősségvállalást fejezi ki, s ugyanez tükröződik az Országgyűlés 66/2011. (IX. 29.) határozatában, amely felkérte a Kormányt, hogy anyanyelvünk értékeinek védelme, továbbfejlesztése és terjesztése céljából készítsen helyzetképet a magyar nyelvhasználatról.

A kultúráért felelős minisztérium a feladat teljesítése érdekében a nyelvünkért felelős intézmények, testületek és szervezetek képviselőiből egyeztető fórumot hívott életre. A fórum ajánlásainak figyelembevételével 11 szakértői csoport alakult; a jelen helyzetkép az általuk készített részterületi összefoglalók² rövidített változata.

A helyzetkép – előkészítő anyagként – az OGY-határozatban előirányzott intézkedési terv meglapozásához járul hozzá. Fejezetei a nyelvhasználat szempontjából kiemelten fontos területeket tekintik át, közölve javaslatokat is arra vonatkozóan, hogy a jelen körülmények között és a jövő érdekében milyen szempontok érvényesítése látszik szükségesnek, azt is figyelembe véve, hogy egymással szorosan összefüggő területekről van szó.

ANYANYELVŰ TUDOMÁNYOSSÁG ÉS SZAKMAI KÉPZÉS

I. ALAPELVEK

1. Mindennemű nyelv(használat)i stratégia tervezése esetében megkerülhetetlenek bizonyos társadalomnyelvészeti alapelvek. Fontosságuk miatt nem hagyhatók figyelmen kívül nyelvi tervezési részterületek és részletkérdések tárgyalásakor sem. A tervezés sikerességének feltétele, hogy a részletek tervezésekor sem szabad szem elől téveszteni: itt egymással hálózatszerűen összefüggő tevékenységi területekről van szó. Az „Anyanyelvű tudományosság és szakmai képzés” témakörre vonatkozó javaslat a szóban forgó, alább következő társadalomnyelvészeti alapelvek szem előtt tartásával készült.

2. Sikeres közösség nincs versenyképes nyelv nélkül.

² A részterületi összefoglalók és a hozzászólások, észrevételek elolvashatók, elérhetők a www.magarynyelvert.hu honlapon.

3. A versenyképes nyelvet az élet minden területén (családias-mindennapi, közéleti-hivatalos-szakmai és újságírási-szépirodalmi színtereken) hatékonyan lehet használni.

4. A versenyképes nyelv magas kultúrájú közösséget s a magas kultúra fogalmainak kifejezésére alkalmas fejlett szaknyelveket, tudományos nyelvezetet is feltételez.

5. Minden szakma és tudomány létrehozza a maga szaknyelvét, enélkül egyik sem létezhet. Magyar tudomány nem lehetséges a magyar szaknyelvek nélkül. Ékes bizonyága ennek a nyelvújítás korszaka.

6. Az anyanyelvű tudományosság feltételezi a szakmák, a tudományok anyanyelven való művelését és egyetemi szintű oktatását. Ezeknek a hiányában az anyanyelvű tudományos ismeretterjesztés sem lehetséges. Amely közösség tehát nem biztosítja a tudományok és szakmák anyanyelven való művelésének és egyetemi szintű oktatásának feltételeit, az anyanyelvet, egyszerismind azonban a nyelvközösséget is a versenyképtelenné válás lejtőjére kényszeríti.

7. A tudományos nyelvezetet ezért állandóan fejleszteni kell, illetőleg biztosítani kell (a kevésbé elterjedt standardizált nyelvek, tehát a magyar esetében is) belső piaci, tehát a saját közösségben való, korlátozás nélküli használatát. Ha ugyanis a globalizáció és az Európai Unióba való beilleszkedés a magyar nyelv használati lehetőségeinek szűkülését hozza magával, hosszú távon ugyanazokkal a negatív következményekkel kell számolnunk, mint amelyeket a szomszédos országok magyar kisebbségeinek a körében tapasztalunk. Ismeretes a kisebbségi kétnyelvűség-kutatásokból, hogy az egyik legsúlyosabb anyanyelvi gond kisebbségi körülmények között éppen az anyanyelvű szaknyelvi szókészlet részleges hiánya. Ha ez a hiány az anyaországi nyelvhasználatban is jelentkezik, akkor ez a nyelv egészére nézve nagyon rossz előjel. „Ha szakmai kérdésekről megfelelő magyar szókincs hiányában csak angolul tudunk majd egymással tárgyalni [...], akkor féltő, hogy nyelvünk elveszíti fejlődőképességét s ennek következtében előbb-utóbb elsatnyul, s alkalmatlanná válik a kommunikációra” (Kiefer Ferenc). Továbbá: „minden tudományos tevékenységnek létezik nemzeti funkciója: az anyanyelvi tudományosság modernizációja és fenntartása. A csak az anyanyelvet beszélő lakosság értelmi színvonalának emelése. Amennyiben nem lesz a 21. században színvonalas műszaki, társadalom- és természettudományos anyanyelvi publikációs rendszerünk, ha nem lesz e diszciplínáknak magas színvonalú anyanyelvi fogalmi rendszere, kifejezési eszköztára, akkor nem lesz világszínvonalon álló tanárképzés, közép- és alsó fokú oktatás, tankönyvirodalom. Így a magyar anyanyelvűnek született gyermekek eleve hátrányba kerülnek a nagy anyanyelvi kultúrák gyermekeivel szemben” (Glatz Ferenc). Fontos érv: „Továbbra is meg kell őrizni a nemzeti nyelvek szerepét a tudományban (közigazgatásban, szakmákban, művészetekben stb.), mert a társadalom minden rétegével csak anyanyelvükön tarthatjuk fenn az élő kapcsolatot” (Michelberger Pál).

8. Az általános közösségi felelősség alapja: „Az Európai Unió tagjává váló Magyar Köztársaság is – politikai, gazdasági, pénzügyi, védelmi jogosítványainak egy részéről lemondván – lényegében csak a magyar nyelv és kultúra ügyeiben tarthatja meg korlátlan szuverenitását. A magyar nyelv tehát a nemzet egységének, szuverenitásának szimbóluma és megtestesítője; nyelvünk állapota a nemzet állapotának kifejezője; nyelvünk jövője nemzetünk jövője is” (É. Kiss Katalin).

9. Az anyanyelvi tudatosság és felelősség kialakításának össztársadalmi szempontból leghatékonyabb lehetőségét az intézményes oktatás biztosíthatja. Javasoljuk éppen ezért beépíteni az elemi és középiskolai tananyagba a nyelvi tudatosság és felelősség témakörét.

II. JAVASLAT

A fentiekből következőleg három alapfogalom köré szerveződnek a javaslatok: a tudásteremtés (a tudományos kutatás), a tudásközvetítés (itt elsősorban a tudományos oktatás) és a tudáselsajátítás (tanulás) köré. E három fogalom szoros kapcsolatban van egymással (különösen az első kettő).

1. Közhely, hogy az anyanyelv teljesítőkéességének, ezzel pedig saját társadalma versenyképességének a megtartásában az értelmiség szerepe meghatározó. Ezt mint értelmiségi felelősséget kell széles körben tudatosítani. Különös tekintettel arra, hogy mivel a magyar nyelv a külföldön (gyakorlati értelemben) értéktelen, csak a belpiacon (az anyanyelvközösség belső kapcsolatában) való fejlesztésével tartható meg versenyképes nyelvként. Ha az értelmiségben nincs meg az anyanyelv tudatos megtartásának szándéka, akkor csökken az anyanyelvi tudományművelés esélye, s ha az nincs, akkor a nyelv megfosztódik tekintélyt adó lehetőségétől, versenyképességének nélkülözhetetlen feltételétől. Phillipson szerint „nem mindig tudatosul teljesen, hogy mit kockáztatunk” akkor, amikor hagyjuk, hogy az angol kiszorítsa a többi nyelvet bizonyos területekről. A követésre ajánlható minta tehát a tudományos kutatásban sem az angol egynyelvűség, hanem a két- vagy többnyelvűség. Ezzel összefüggésben nyomatékosan ajánljuk, hogy kapjon kellő hangsúlyt már a közoktatásban és a tömegtájékoztatásban is az anyanyelvvvel kapcsolatos értéktulajdonítás, tehát az anyanyelv közösségi és az egyéni szempontú fontosságának, tudati-értelmi és kulturális-érzelmi szerepének, értékeinek a tudatosítása.

2. Fenntartandók, támogatandók a magyar nyelvű tudományos folyóiratok. Evidencia ugyanis, hogy „A magyar tudományos nyelv modernizálása csakis az anyanyelvű publikációs tevékenység során valósulhat meg. E modernizált tudományos anyanyelv jelenléte pedig feltétele az eredményes felső- és középfokú oktatásnak, a fiatalok versenyképességének” (Glatz Ferenc). Ez országos, tehát állami feladat, s mint ilyen, a minisztériumokat és az Akadémiát illeti elsősorban. Javasoljuk, hogy az MTA (lehetőleg az illetékes minisztériumokkal együtt) anyagilag is támogassa azokat a kiemelkedő szakfolyóiratokat, amelyek a magyar szaknyelvek fejlesztését (pl. magyar szakszók közreadásával is) elősegítik.

3. Minden felsőfokú oktatási intézményben biztosítani kellene az adott szakma, tudományterület magyar szaknyelvének fontosabb kérdéseivel, gyakorlati gondjaival való megismerkedés lehetőségét egy, az e célra rendszeresítendő foglalkozás keretében (ahogy ez a Semmelweis Egyetemen már évek óta gyakorlat, megfelelő oktatási segédlet (tankönyv) létrehozásával is).

4. Egységesíteni és összefogni kellene a szakkifejezések fejlesztését (állami szervezésű terminológiai bizottság működik Lengyel-, Ész- és Finnországban például), s szakemberek és nyelvészek együttműködésével kellene a bőven adódó feladatok megoldásán dolgozni (ezt tették magyarországi tudósok már a 19. századtól fogva). A Magyar Terminológia című folyóirat tudományközi szemlélettel már megtette első lépéseit. Az Akadémiának a szakkifejezés-fejlesztések összehangolásában vezető szerepet kell játszania. A folyamatos szaknyelvfejlesztést az MTA nyelvtudományi fórumaival való véleménycserék, egyeztetések alapján célszerű megszervezni. Az Akadémián vannak ez irányú előzmények, tehát

tapasztalatok is (részben már a 19. századból, részben az utóbbi évekből, így pl. a szakírói központ létrehozására 2002-ben tett javaslatot Szabó István Mihály, Vizi E. Szilveszter, Ritoók Zsigmond). Az Akadémia felelősségéhez egy időszerű idézet: „kezdeti feladata az volt, hogy összekapcsolja a nyelvet, a nemzetet és a tudományokat. Most az a feladata, hogy egyben tartsa őket” (Péntek János).

5. A felsőfokú oktatási intézmények a tudományos képzés színhelyei (az alap- és továbbképzés szintjén egyaránt), egyszersmind a tudományművelés is (a kutatóintézetek mellett). Ez azonban a népességnek viszonylag szűk körét érinti csak. Ezért erősíteni szükséges (a tudománytalan nézetek népszerűsége miatt különösen) a tudományos körökön kívül a tudományos ismeretterjesztés hatékonyságát, nagyobb arányban kellene biztosítani a tömegtájékoztatásban való jelenlétét, erősebben kellene teret kapnia a tudománynépszerűsítésnek az írott és elektronikus tömegtájékoztatásban, illetőleg megfelelő ünnepi alkalmakon, megemlékezéseken.

6. A szomszédos országokban élő magyarság szaknyelvének a magyar–magyar nyelvi kapcsolat szempontjából az egyik érzékeny pontját az anyanyelvi szókészlet hiányok jelentik. E téren a Kárpát-medencei magyar kisebbségek magyar nyelvi irodáival, intézeteivel való szorosabb együttműködés kialakítása parancsoló szükségesség.

7. Magától értődik, hogy „A szaknyelvi szókincs magyarításának legjobb ösztönzője a magyar nyelvű egyetemi oktatás, a magyar nyelvű tankönyvek, egyetemi jegyzetek készítése” (É. Kiss Katalin). Jóllehet nem valósítható meg könnyen, ám nagy hordereje miatt mégis javasoljuk, hogy az egyetemi tankönyveket a szakmai ellenőrök mellett a magyarításért felelős nyelvi ellenőrök (lektorok) is átnézzék. Tisztában vagyunk azzal, hogy a kiadóknál nyelvi szakellenőrök működnek, ám magyarítási törekvéseik – tisztelet a kivételnek – nem elegendők. A tankönyvek, egyetemi jegyzetek magyarító szaknyelvi ellenőrzésének szervezése is az MTA feladata, mivel az MTA-t a magyar nyelv fejlesztésére alapították. Támogatandó gondolatfölvetés az, hogy „– kivételes esetektől eltekintve – a PhD-dolgozatokat és nagydoktori, valamint habilitációs értekezéseket is magyar nyelven kellene kérni” (É. Kiss Katalin), illetőleg hogy általános elvárás legyen meghatározott arányban a magyar nyelven történő tudományos publikálás is.

8. A magyar nyelv státusának elismerését és megerősítését is szolgálja, illetőleg a tudományos szaknyelv fejlődését is elősegíti, egyszersmind szimbolikus jelentőségű, hogy mindazok a tudományos pályázatok, amelyek teljesen vagy részlegesen állami források felhasználásával működnek – azaz a magyarországi adófizetők pénzét használják fel –, ne rekeszthessék ki a magyar nyelvet a pályázati nyelvek közül. (Jelenlegi negatív példa az OTKA gyakorlata.) Azaz a kiíró megkövetelheti a pályázat kétnyelvű (pl. magyar–angol) benyújtását. Ezzel együtt jár az is, hogy minden magyar pályázatnak legyen legalább egy magyarországi és egy magyar nyelven bekért bírálata.

A MAGYAR NYELV ÉS A FELSŐOKTATÁS

ÁLTALÁNOS JELLEMZŐK

Miért és hogyan fontos a magyar nyelv a felsőoktatásban?

Minden közösségre és kultúrára jellemző a reflexivitás és az önreflexivitás. Egy közösség „önalkotásának” (önmaga megalkotásának) feltétele, hogy saját tevékenységét feldolgozza, elemezze és értékeli, egyrészt a világról való általános ismeretek, másrészt a közösség korábbi teljesítménye és története függvényében. E reflexív és önreflexív közösségi műveletek egyik fő helye a felsőoktatás. A közösségképzés és közösségértelmezés jórészt nyelven (anyanyelven, illetve adott esetben idegen nyelven) történik. Ennek jellegzetességei tanítandók az egyetemen.

Az emberi szellem teljesítményeit csakis magas szintű nyelvi konceptualizálással lehet elérni. Az ehhez a magas szintű teljesítményhez szükséges tudást a nyelvi szocializáció folyamatában lehet megszerezni, hosszú tanulási folyamatban, a meglévő képességek és készségek kifejlesztésével. A felsőoktatás e tanulási folyamat legfelső szintű szakasza, egyben a reflexív feldolgozás, leírás professzionális tudományos színtere. A tanulók nem gépként tanulják meg a „tananyagot”, hanem a fogalomképzés során saját korábbi megfelelő ismereteik és tapasztalataik előhívásával tudásukat részben újjáépítik. Ez tevékeny mentális folyamatokban megy végbe, ami érvényes a nyelvről való felső szintű ismeretek elsajátítására is. Kiegészítve azzal, hogy a nyelvről való tudományos, felső szintű, diszkurzív ismeretátadás önmaga közegében zajlik, vagyis a nyelvi ismeretek tudományos elsajátítása ugyanazon nyelvvvel képeződik le, tehát a nyelvi tudást is alakítja. Ez a valódi kreatív nyelvi tudás, amely a megismeréssel együtt alakul.

A nyelv kultúraépítő és kultúraformáló jelenség. Egyrészt úgy, hogy maga is a kultúra része, másrészt úgy, hogy a kultúra önalkotó és önreflexív műveleteinek leképező közege. A nyelv a kulturális kumuláció fő közege, megvalósítója.

A nyelv a modernitásban megmutatja egyetemes és kultúraspecifikus jellegét. Ez utóbbi a nemzeti közösség kiemelt jelentőségű koherenciatényezője. E tényező a magyar nyelvközösség, illetve a magyar nemzet történetében – a közvetlen politikai, állami és kulturális körülményektől függetlenül, egyes korszakokban ezek ellenére is – alapvető értéknek hat. A magyar nyelv anyanyelvi beszélői autentikusan meg tudnak konstruálni, ki tudnak fejezni minden fogalmi tartalmat. E teljesítményhez természetesen eltérő mentális erőfeszítések szükségesek. A magyar nyelvet, mint lényegében minden természetes nyelvet, sokféleség, sokszínűség, azaz sokféle szociolingvisztikai és regiszterbeli változatának egyidejű megléte jellemzi.

A nyelv ebben a közegben nem egyszerűen eszköz valaminek a kifejezésére, közlésére, hanem a megismerés, a konceptualizáció közege. A megismerés, az új vagy összetett tartalmak megértése együtt jár a nyelvi innovációval.

A KUTATÁS

Felsőoktatás nincsen tudományos kutatás nélkül. A magyar nyelvtudomány nemzetközi színvonalú. A magyar nyelv a jól leírt nyelvek közé tartozik; hosszú ideje, nemzetközi szinten és a nemzetközi tudományos kommunikációba betagozódva kutatják szakemberek. A kutatási eredmények szintén hosszú ideje folyamatosan beépülnek a magyar nyelvközösség és a magyar nemzet önértelmezésébe. A nyelvtudományi kutatások, a magyar nyelvet illetők is, jelentékeny mértékben hatnak más tudományágakra és viszont.

A FELSŐOKTATÁS ÉS A MAGYAR NYELV, ÁLTALÁBAN

A magyarországi felsőoktatás nyelve elsődlegesen és általánosan a magyar. Egyes szakok esetében, például a klasszikus és modern filológiák területén (köztük a magyarországi kisebbségi nyelvek szakjainál) az adott nyelv lehet az uralkodó.

Minden egyetemi képzés alapfeltétele a fogalmi pontosság, a kifejezés mélysége, összetettsége és egyúttal átláthatósága, feldolgozhatósága. E feltételek minden tudományterületen lényegesek.

A tudomány mint intézmény e tekintetben alapvetően önszabályozó. Az önszabályozás sem tökéletes, természetesen. Az egyetemi és főiskolai képzés szükségszerű velejárója a tanári oldalról is az általános nyelvi ismereteken túl a szemantika, a szövegtan, a retorika, a terminológia, lehetőleg funkcionális keretben bemutatva. Az általános jellemzők taglalása során fentebb említett megismerés és kreativitás nyelvi oldala akkor érvényesül, a felső szintű tudás akkor valóban felső szintű teljesítmény, ha a nyelvi és az általános kognitív kreativitás része az egyetemi oktató tudásának, elméleti és gyakorlati tekintetben egyaránt. A kánon, a szabvány előadható nyelvi reflexiók nélkül, az egyetem tudományos és pedagógiai lényegét adó kérdés és válaszkeresés azonban nem.

E kérdés különösen fontos, hiszen a tudomány általában nemzetközi lett, a szakirodalom tekintélyes részét a magyar anyanyelvű kutatók sem anyanyelvükön olvassák és írják. Egyes tudományágakban megszűntek vagy megszűnőben vannak a magyar nyelvű szakfolyóiratok. Ugyanakkor az adott szakmát művelni kell magyarul is, magyar nyelven feldolgozható terminológiára és leírásokra van szükség (a magyar és az idegen nyelv közötti átváltás magas szintű tudásával). Egyrészt azért, mert az anyanyelvi alapú mentális feldolgozás könnyebben, gyorsabban és nagyobb ismerethálózatokat elérve épül be a tudásba. Másrészt a magyar anyanyelvűek kultúrája nem zárható ki a tudományos eredményekből csak amiatt, mert egy részük nem olvas például angolul. Harmadrészt a tudományos eredmények közoktatásba való átvitele nem lehetséges a jelzett magyar nyelvi feldolgozás nélkül.

A bölcsészettudomány a felsőoktatásban speciális helyzetben van. Meg kell felelnie az előző bekezdésben említett feltételeknek és követelményeknek. Egyúttal a kutatás és a képzés tárgya (közvetlenül vagy közvetve) maga a nyelv, beleértve a fenti feltételeket és ismerveket. A nyelv leírásának része a megismerés és a nyelvi interakció, a közös figyelmi és referenciális jelenet. A nyelvtudománynak ez a tevékenysége nem előíró, hanem leíró jellegű, de a sikeres közösségi minták bemutatásával alkalmat ad a normák kifejtésére is. Mindehhez esetünkben a nyelv, a magyar nyelv minél teljesebb megismerése és leírása, valamint mindennek a megtanítása szükséges.

A KÉPZÉS

FELSŐOKTATÁSI HELYZETKÉP

Általánosságban a nyelv és a megismerés közötti szoros kapcsolat felső szintű tudatosítása az optimális a képzésben is. E viszony mai magyar felsőoktatásbeli jellemzőiről nincsenek ismert adatok. A nemzeti ez esetben egybeesik a szakszerűvel, vagyis a magyar nyelv (ön)reflexív és gyakorlati ismerete a szakszerűség és a szellemi, kategoriális pontosság és árnyaltság miatt fontos. Ezáltal lesz közösségépítő hatása, és kevésbé fordítva. Továbbá így közelíthető a „szép” vagy „tisztá” magyar beszéd, az autentikusság és a nyelvi pontosság által.

A nyelvészeti, azon belül a magyar szakos képzés a nyelvtudomány általános és autentikus eredményein alapul. A nyelvészeti képzés általában a rendszernyelvészetet állítja középpontba. A kreatív megismerési funkciók, a szociokulturális és történeti vonatkozások háttérbe szorulnak. Szintén talán lazább a nyelvészeti képzés összhangja más képzési irányokkal, az irodalomtudománnyal, a pszichológiával, a történettudománnyal, a néprajzzal, továbbá a társadalomtudományokkal és természettudományokkal.

Fontos azonban az is, hogy a felsőoktatásban a hallgatók valamennyi tanárképző szakon kapjanak erőteljes nyelvi-kommunikációs ismeret-, készség- és képességfejlesztést. Az osztálytermi és az iskolai kommunikáció műfajainak sikeres alkalmazása alapvető szakmai követelmény a tanári munkában. A nyelvi regiszterváltások, a viták nyelvi menedzselése, az empátia, a kommunikációs beleélő képesség, a magyar nyelv és az idegen nyelvek nyelvtanának, szerkezetének értése minden iskolaszakaszban és minden nevelési területen elengedhetetlen. Valamennyi tanítóképző és tanárképző szakon érdemi módon oktatni kellene a tanári mesterség nyelvi-kommunikációs eszköztárát.

Anyanyelvének rendszerét az látja át igazán, aki az *emberi nyelv* fogalmát, tulajdonságait is átlátja. Ezért az egyetemeken nemcsak az anyanyelvi és az általános nyelvészeti oktatás feltételeinek javítása, hanem az idegennyelv-tanítás körülményeinek kedvezőbbé tétele, színvonalának emelése is elsőrendű feladat lenne; áttételesen ez is segítheti az egyetemi hallgatók anyanyelvi érzékenységét, kommunikatív kompetenciájuk fejlesztését, ráadásul általában a felsőoktatásban ez a terület sokkal gyengébben áll, mint a magyar nyelv használata. Nem elég a nyelvvizsga vagy nyelvvizsgák megkövetelése; az egyetemeknek szaknyelvi oktatással is hozzá kellene járulniuk a hallgatók idegen nyelvi tudásának megerősítéséhez.

A közoktatás a felsőoktatás bemeneti oldala szempontjából megkerülhetetlen. Egyértelműen megállapítható, hogy a bemenet szintje, minősége alacsony, és ez a kijelentés nem a szokásos panasz kultúra része (ezt például a PISA-felmérések magyarországi eredményei sajnálatosan alátámasztják). Nem lehet említetlenül hagyni a felvételi hiányát (az alapszakos képzés esetében) és a kétszintű képzés hátrányait (főképp az alapszint három évébe zsúfolt tananyag szükségképpen nem diszkurzív bemutatásának visszahúzó hatását).

A HATÁRON TÚLI MAGYAR FELSŐOKTATÁS

A határon túli magyar nyelvű felsőoktatás első renden nyelvpolitikai kérdés: engedi-e az adott állam vagy sem a kisebbségi anyanyelvi felsőoktatást? E tekintetben a magyarországi és a határon túli felsőoktatás lényegesen különbözik. A nyelvpolitikai küzdelem megvívása elsősorban a politika területére tartozik, a tudomány és intézményei szakmai, morális és társadalmi támogatást adhatnak. A környező országokban a magyar kisebbség anyanyelvi felsőoktatása ügyében jelentős eredmények születtek (a korábbi korszakhoz képest), de ezek is elégtelenek. Hangsúlyozandó, hogy maga a magyar anyanyelvi képzés nem azonos nehézségeket jelent különböző képzési területeken. A bölcsészet- és társadalomtudományokban az anyanyelvi képzés rendjén való, bár ezeken a területeken is részleges problémákat támaszt. A műszaki, természet- és élettudományokban azonban más a helyzet a jelek szerint. Az anyanyelvi képzésnek nem lehetnek szakmai és nyelvi akadályai (csakúgy, mint az előzőleg említett tudományágakban), a hallgatók elhelyezkedését azonban megnehezítheti. A műszaki, természet- és élettudományos végzettségűek ugyanis általában államnyelvi nyelvhasználatú munkahelyen kénytelenek dolgozni, ahol az államnyelvi szakmai tudás hiánya hátrány. A kisebbségi anyanyelvi képzés tehát optimálisan anyanyelvi alapú *kétnyelvű* képzés. Komoly és kiterjedt problémakör az államnyelvi, a kisebbségi magyar és a magyarországi terminológia részben mesterséges különbözősége, széttartó fejlődése és ezzel szemben kívánatos összehangolása.

A határon túli magyar nyelvű felsőoktatás és Magyarország kapcsolata tehát igen érzékeny terület, nemcsak politikailag, hanem szakmailag is. Alapvető cél, hogy nőjön a versenyképes tudást szerző magyar diákok száma. Ezt a magyar államnak is támogatnia kell. Szembe kell nézni azzal a ténnyel, hogy a határon túl önmagában a magyar nyelvű képzés nem jelent feltétlenül magas szakmai színvonalat, hiába abszolút önérték a magyar nyelvűség. A felsőoktatásban a kisebbségi magyar nyelvű képzésnek minőséginek kell lennie. Ennek érdekében ösztönzendő a Kárpát-medencei oktatási tér egyetemei közötti egyeztetés.

KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASOLT FELADATOK

A magyar nyelv a felsőoktatásban két szempontból játszik kiemelkedő szerepet:

- a megismerés és a szellemi alkotóképesség aktív közegeként,
- a kutatás tárgyaként.

Ezek a funkciók nélkülözhetetlenül hozzájárulnak a magyar nyelvközösség és nemzeti közösség önalkotásához, önértelmezéséhez.

E funkciók legmagasabb szintű, autentikus és más nyelvekhez, kultúrákhoz kapcsolódó fenntartásához és erősítéséhez a következők hozzájárulása szükséges.

1. A tudományos, azon belül a nyelvtudományi kutatások további támogatása, az egyetemi és más kutatóhelyek megerősítése. Ezen belül a magyar nyelvű tudományos publikációs fórumok anyagi helyzetének megszilárdítása, új folyóiratok indítása is szükséges, mégpedig nemcsak oktatók, hanem hallgatók számára is közlési lehetőséget biztosítóké.

2. A nyelv megismerő és kreatív funkcióinak, az egyetemi oktatás diszkurzív jellegének a további tudatosítása, a nyelvi konstruálásnak, a fogalmi alapú nyelvi prezentációnak általában a felsőoktatási képzésbe való beépítése. Például magyar (és idegen) nyelvű szakszövegalkotási (tanulmányírási és előadás-tartási) ismeretek és gyakorlatok bevezetése kívánatos

lenne, mégpedig nem kizárólag a bölcsészettudományok területén (egyes felsőoktatási intézményekben létezik ilyen, de általánosabbá lehetne tenni).

A felsőoktatásban a kiscsoportos formák erősítése a tömeges nagyelőadások rovására, a vizsgákon a valódi teljesítménymérés feltételeinek fokozottabb megteremtése, a hallgatók önálló gondolatainak, kritikai szemléletének bátorítása, valamint az elektronikus könyvtárak, tudásbázisok beépítése az oktatás eszközei közé.

3. A felsőoktatás bemeneti feltételeinek erősítése a nyelvi teljesítmény fokozott fejlesztésével a középiskolában és az alapszintű egyetemi felvételi visszaállításával.

A MAGYAR NYELV ÉS A KÖZOKTATÁS-KÖZNEVELÉS

1. HELYZETKÉP ÉS JAVASLATOK

AZ ANYANYELVI NEVELÉS CÉLJAI, FELADATAI ÉS TARTALMA

Korunk sokoldalú, önképzésre alkalmas, megfelelő általános és anyanyelvi műveltséggel rendelkező, hatékonyan kommunikáló, kulturált embereket kíván, akik nemcsak készek, hanem képesek is a folyamatos tanulásra, rendelkeznek azon anyanyelvi műveltséggel és képességekkel, készségekkel, amelyek az életük végéig tartó tanulást és a hatékony kommunikációt lehetővé teszik.

Az óvodai anyanyelvi nevelés elsődleges **célja** a gyermekek beszédének és beszédértésének, közösségi szocializációjának fejlesztése. Az iskolai nevelés az olvasás és az írás, a szóbeli és az írott szövegek megértésének és alkotásának a fejlesztése. Az anyanyelvi nevelés minden szintjén szükséges építeni a gyermekek meglévő anyanyelvi tudására, kreatív anyanyelvhasználatára. Kiemelten fontos a készség- és képességfejlesztés. Az anyanyelvi ismeretek bővítése, a más területek tanulását is meghatározó anyanyelvi szakszókincs fejlesztése az iskola alsó tagozatában kezdődik el, és folytatódik a felső tagozatban, valamint a középiskolában.

Fontos a gyermekekben tudatosítani, hogy a mai magyar nyelv **történeti** változásokon ment és megy keresztül. A magyar nyelvet mint anyanyelvet különböző társadalmi és földrajzi **változatokban** beszélik itthon és a határon túl, **idegen nyelvként** pedig nemcsak Magyarországon, hanem a világ számos országában tanulják és tanítják. Legyenek a gyerekeknek ismereteik a **többségi és a kisebbségi nyelvek** használatáról, a (társadalmi, földrajzi, családi stb.) nyelvváltozatokról, melyek kapcsán a **toleranciára** nevelés is hangsúlyos szerepet kap. Legyenek tájékozottak azokban a viselkedésbeli és udvariassági **értékekben, normákban**, amelyeket a társadalom a nyelvi és kommunikációs változatokhoz hozzákapcsol.

A magyar nyelvről való tudásunknak meghatározó eleme a magyar nyelv **rendszerességének** a felismerése. A grammatika tanításának különféle (leíró, funkcionális és generatív) szemléletmódjai jelennek meg az anyanyelvi programokban és tankönyvekben. A grammatikai ismeretek az idegen nyelvek tanulását is segítik.

Az anyanyelvi képzés kiemelt területe a **kommunikációs** nevelés. A beszédnek, illetve a szóbeli szövegek alkotásának a fejlesztése, a kommunikációs eszközöknek a különböző beszédhelyzetekben való alkalmazása nemcsak a kifejezőkészséget, hanem a problémamegoldó és a helyzetfelismerő képességet is erősíti.

Az **írásbeli szövegek alkotásának** a fejlesztése általában a hagyományos eredményközpontú szemlélet alapján történik. Eredményesebb az a megközelítés, amely folyamatként tekint az írásra és az írás tanítására, ösztönzi a tanulókat arra, hogy többször átdolgozzák a szöveget. Minden iskolaszinten fontos a kreatív írás fejlesztése is.

A digitális kommunikáció és a számítógépes helyesírás-ellenőrző programok elterjedésével változik a diákok attitűdje a **helyesírással** kapcsolatban, az online kommunikációban megfigyelhető a kódváltás jelensége. Ugyanakkor meghatározott helyzetekben a helyesírási szabályok alkalmazására csak az a tanuló képes, aki megértette a helyesírási szabályokat, és alkalmazásukban kellő gyakorlatot szerzett. A helyesírás tanulása és tanítása nem csupán az anyanyelvi órák, hanem más szaktárgyak feladata is.

Egy iskolai **szótárprogram** indítását is támogatjuk. Ennek keretében az iskolákban olyan szótársarkokat vagy szótárpalcokat lehet kialakítani, ahol a tanulók megtalálják a legfontosabb nyelvészeti kézikönyveket és szótárakat, ezáltal elsajátíthatják használatukat. A magyar nyelvi és irodalmi kerettantervnek, az iskolai pedagógiai programoknak és a magyar nyelvi tankönyveknek legyen része a papír alapú és online magyar nyelvi szótárak és kézikönyvek használatának a fejlesztése a 3–12. évfolyamon.

AZ ANYANYELVI NEVELÉS SZÍNTEREI

Az anyanyelvi nevelés legfontosabb intézményi színtere az óvoda és az iskola. Bár a kultúrának, a társadalmi létnek és tudatnak hordozója a nyelv, az anyanyelvi oktatásnak, az anyanyelvi nevelésnek a javítása, az anyanyelvhasználatnak igényesebbé tétele, az anyanyelvi műveltségnek a fokozása, vele együtt az általános kultúrának magasabb szintre emelése elsősorban **nem nyelvi**, hanem **műveltségi, kulturális kérdés**; nem kis mértékben **etikai kérdés, emiatt** még az iskolában sem csak a magyar szakos tanárnak, az egyetemi oktatásban sem csak a bölcsész tanárnak-kutatónak a feladata.

Az iskolai nevelésben az anyanyelvi fejlesztést az **anyanyelvi órák** mellett az **összes többi tantárgy**, valamint az anyanyelvi fejlesztéshez kapcsolódó **tanórán kívüli tevékenységek** is szolgálják. További erőfeszítések szükségesek ahhoz, hogy az anyanyelvi készségek és képességek fejlesztése ne csupán a magyartanár feladata legyen, hanem minden pedagógus tudatosan foglalozzék ezzel saját szakterületén. Javasoljuk pedagógus-továbbképzési programokkal, papír alapú és digitális tananyagokkal érdemben támogatni a nem magyar szakos pedagógusokat abban, hogyan a tanulók szóbeli és írásbeli nyelvhasználatát saját tantárgyuk keretében eredményesen fejlesszék. Minden szakterületre érdemes kiterjeszteni a rendszeres szaktárgyi szövegértési és szövegalkotási kompetenciaméréseket.

Az anyanyelvi nevelésnek speciális színterei a **szakiskolák**, melyekben még hangsúlyosabban kell megjelennie a kommunikáció-központú szemléletnek, a produktív anyanyelvi tudást építő gyakorlatoknak. Az anyanyelvi és irodalmi órák átlagosan heti 2 órát sem elérő szűkös időkeretében is fontos megvalósítani a differenciált egyéni fejlesztést, melyhez javasoljuk szakiskolai anyanyelv-fejlesztési programok és taneszközök kidolgozását, valamint mentorprogram támogatását.

AZ ANYANYELVI NEVELÉS IDŐKERETE

Az anyanyelvi órák száma a közoktatásban az elmúlt század oktatási-nevelési reformjai során folyamatosan **csökkent**. Az általános iskola alsó tagozatán összesen heti 7-8 órában folyik a beszéd, a beszédértés, az írás, az olvasás és a szövegértés fejlesztése, valamint az anyanyelvi és irodalmi ismeretek bővítése. Az általános iskola felső tagozatában és a középiskolában a magyarórák száma többnyire heti 4 órára csökkent, és ebből anyanyelvi óra heti 1-2 az általános iskolában, legfeljebb heti 1 a középiskolában. A szakiskolákban átlagosan heti 2 órában lehet magyar nyelvet és irodalmat tanítani, anyanyelvi fejlesztést folytatni. Elengedhetetlen, hogy a jövőben tovább ne csökkenjen, hanem lehetőség szerint **inkább nőjön** az anyanyelvi fejlesztésre fordítható időkeret.

MAGYAR NYELVI ÉS KOMMUNIKÁCIÓS PROGRAMOK, TANKÖNYVEK ÉS TANESZKÖZÖK

Az anyanyelvi nevelés minden színterén igen **gazdag** a sokféle szemléletet és különböző színvonalat képviselő programok, tankönyvek és segédkönyvek választéka. Javasoljuk a tankönyvpiac minőségelvű szabályozását, a hatásvizsgálatokat, ugyanakkor hangsúlyozzuk, hogy a tanulási programok és tankönyvek sokszínűségére és változatosságára szükség van. A tankönyvkutatások rávilágítanak arra is, hogy a különböző szaktárgyakhoz készült tankönyveknek gyakran nehezen érthető a szókincese, szöveg- és mondat szerkesztési sajátosságai nem igazodnak az életkori sajátosságokhoz.

AZ ANYANYELVI NEVELÉS MÓDSZEREI ÉS MUNKAFORMÁI

Az anyanyelvi nevelésben más területekhez hasonlóan olyan **tanuló- és tevékenység-központú** tanulási-tanítási módszerekre és munkaformákra van szükség, amelyek maximális teret adnak a tanulók kreatív és kooperatív alkotó tevékenységének. Javasoljuk, hogy a magyar nyelv hetén és a magyar nyelv napja alkalmából az óvodákban és az iskolákban a gyermekek számára vonzó, játékos, kreativitásukra és kooperatív tevékenységükre épülő anyanyelvi-kommunikációs **programokat** szervezzenek.

A PEDAGÓGUSOK ÉS A GYERMEKEK KOMMUNIKÁCIÓJA

Az osztálytermi kommunikációval kapcsolatos kutatások eredményei azt igazolják, hogy kevés alkalom és idő jut a **tanulók megszólalására**, hosszabb megnyilatkozására, így további erőfeszítések szükségesek ahhoz, hogy a pedagógusok minél nagyobb teret adjanak a beszéd gyakorlásának.

Az információs-kommunikációs technológiák (IKT) térhódítása ellenére még mindig a **pedagógus kommunikációja** az egyik legfőbb nevelési eszköz az óvodában és az iskolában, ezért támogatásra méltók azok a diskurzus kutatások, amelyek feltárják az osztálytermi és a tanórán kívüli kommunikáció, a pedagógusok beszédének sajátosságait. Javasoljuk, hogy a pedagógusok rendszeresen vegyenek részt tanári kommunikációs tréningeken.

FELZÁRKÓZTATÁS ÉS TEHETSÉGGONDOZÁS, ADAPTÍV ANYANYELVI NEVELÉS

A korábbiaknál is nagyobb hangsúlyt kell helyezni a gyermekek **differenciált anyanyelvi képzésére**. A speciális igényű tanulók és a nyelvi-kommunikációs hátránnyal küzdő

gyermekek fejlesztéséhez több képzett fejlesztőpedagógusra, kisebb létszámú tanulói csoportokra van szükség.

Alapvető nemzeti érdek, hogy a tehetséges gyermekeket felkutassuk, **tehetségüket gondozzuk** a köznevelés minden szintjén. Az esélyegyenlőség fogalmát úgy is értelmezzük, hogy a gyermekeknek származásuktól, anyagi helyzetüktől függetlenül meg kell kapniuk azt az anyanyelvi képzést, amely egyéni sajátosságaikhoz igazodva saját képességeik maximális fejlesztését teszi lehetővé. Javasoljuk, hogy a Nemzeti Tehetség Program keretében kiemelten támogassák a magyar nyelvi tábortokat, pályázatokat, ösztöndíjakat, az anyanyelvi fejlesztésben kiemelkedő eredményeket elért közösségeket, tanulmányi versenyeket, ezeknek hagyományos és online változatát egyaránt, hiszen a magyar nyelv használatának a digitális világban fontos összetartó ereje van. A tehetséggondozó programok és az eredmények kapjanak nagyobb figyelmet a médiában.

A DIGITÁLIS VILÁG HATÁSA A NYELVHASZNÁLATRA ÉS AZ ANYANYELVI NEVELÉSRE

A legutóbbi évtizedek oktatáspolitikájának egyik fontos eleme volt az információs-kommunikációs technológiai eszközök integrálása az iskolai nevelési folyamatba. Az **IKT** nemcsak **mint eszköz**, hanem **mint tananyag** is megjelent a tanórán és a tanórán kívüli tevékenységekben. Megnőtt az online kommunikáció, a virtuális tanulási környezet szerepe, ezért az anyanyelvi nevelésnek is kreatív módon kell élnie az IKT kínálta lehetőségekkel. Javasoljuk, hogy épüljenek színes tematikájú, korszerű technikai eljárásokat alkalmazó digitális magyar nyelvi és kommunikációs tudástárak. A magyar nyelvi ismeretek terjesztésének és a kommunikációs kultúra fejlesztésének is fontos színterei és eszközei lehetnek még: a közösségi weboldalak, a tematikus iskolai és osztályhonlapok, a digitális iskolaújságok, az online magyar nyelvi és kommunikációs ismeretterjesztő tananyagok, az interaktív számítógépes anyanyelvi játékok, a nyelvváltozatokat bemutató, a tanulók által készített amatőr kisfilmek, interjúk és hangfelvételek. Javasoljuk, hogy ezek pedagógiai szerepe és helye legyen része a köznevelési intézmények új pedagógiai programjainak.

A nyelvészeti kutatások eredményei azt is igazolják, hogy **digilektusok** alakulnak ki, és a digitális kommunikáció hat a diákok szóbeli és írásbeli nyelvhasználatára. Fontos, hogy igényes, új szemléletű televíziós és rádiós nyelvi ifjúsági műsorok készüljenek, vonzó tartalmú, igényes ifjúsági folyóiratok jelenjenek meg, és európai minták alapján internetes olvasóklubok alakuljanak, amelyek fölkelthetik a fiatalok érdeklődését.

A PEDAGÓGUS-TOVÁBBKÉPZÉSEKRŐL ÉS A SZAKÉRTŐI TÁMOGATÁSRÓL

Szükségesnek tartjuk a **pedagógus-továbbképzéseknek**, közöttük a magyar nyelvi és kommunikációs programoknak a jelenleginél határozottabb támogatását. A képzések nem csupán hagyományos módon szerveződhetnek, hanem önképzésjellegűen, költségtakarékos módon is. Ezek formái lehetnek: az e-learning továbbképzések, az internetes szakfolyóiratok és szakmai honlapok. Javasoljuk továbbá **szakirányú továbbképzések** indítását, hogy megfelelően képzett óvoda- és iskolapedagógusok segíthessék a gyermekek anyanyelvi fejlődését.

Az anyanyelvi nevelés minden színterén **minőség-ellenőrzésre** van szükség, s olyan sztenderdekre, amelyek az egyes életkori szakaszok végén az anyanyelvi képességekre, készségekre és ismeretekre vonatkozó kimeneti követelményeket rögzítik, amelyek mérhető képességeket és tudásokat írnak le. A köznevelési rendszerben olyan szakértők alkalmazása szükséges, akik segítséget tudnak nyújtani a pedagógusoknak, és ellenőrizni tudják pedagógiai munkájukat.

A FELSŐOKTATÁS ÉS A PEDAGÓGUSKÉPZÉS

Az átalakuló felsőoktatás és pedagógusképzés lehetőséget kínál arra, hogy a jelenleginél nagyobb teret és súlyt kapjon a hallgatók magyar nyelvi és kommunikációs képzése, anyanyelvi kultúrájuk fejlesztése minden tanári és nem tanári szakon. Javasoljuk, hogy a kidolgozandó új pedagógusképzési tanterveknek kötelező elemei legyenek a **tanáribeszéd-kurzusok**.

Mind szakmailag, mind anyagilag támogatni javasoljuk, hogy a felsőoktatási intézményekben évről évre megrendezzék a pedagógusjelöltek anyanyelvi-kommunikációs és anyanyelvtanítási **versenyeit**; a magyar nyelv napjához kapcsolódóan főiskolai és egyetemi **anyanyelvi napokat** szervezzenek változatos, a tudatos anyanyelvhasználatra ösztönző, vonzó programokkal. Ehhez – a közoktatási tanulmányi versenyek támogatásához hasonlóan – minden évben felsőoktatási pályázati keret elkülönítése szükséges.

A korszerű anyanyelvi nevelést biztosító tanítási-tanulási módszerek hatékony alkalmazásához és fejlesztéséhez kiemelten támogatni javasoljuk a pedagógusképzésben a **hallgatók** nyelvészeti és anyanyelv-pedagógiai **kutatásait**, az ezzel kapcsolatos tudományos diákköri tevékenységüket, doktori tanulmányaikat.

TUDOMÁNYOS KUTATÁSOK

Fontos, hogy folyamatos támogatásban részesüljenek azok a kutatások, amelyek a tanulók és a pedagógusok nyelvhasználatát, szóbeli és írásbeli kommunikációját vizsgálják. Javasoljuk, hogy rendszeresen írjanak ki olyan **pályázatokat**, amelyekkel az alkalmazott nyelvészeti és az anyanyelv-pedagógiai kutatásokat támogatják. A különféle kutatások eredményeit a tanáradémiákon, a nyelvészeti és anyanyelv-pedagógiai konferenciákon, a szakmai műhelybeszélgetésekben lehet megismertetni a pedagógusokkal, és útmutatást is érdemes adni nekik ahhoz, hogyan alkalmazzák őket a köznevelési gyakorlatban. Szükség van olyan **ösztöndíjak** alapítására, amelyekkel a pedagógusoknak a doktori képzésben, a tudományos kutatásokban való részvételét támogatják.

A MAGYAR NYELV ÉS AZ ÁLLAM

I. A MAGYAR NYELV JOGÁLLÁSA

A kérdés vizsgálatához át kell tekinteni azokat a területeket, amelyek témánk szempontjából figyelmet érdemelnek, vagyis meg kell vizsgálni a magyar nyelv jogállását

- Magyarországon,
- a szomszédos országokban,
- az Európai Unió intézményeiben és más tagállamaiban,
- különféle nemzetközi szervezetekben,
- a nagyvilágban,
- valamint a nyelvi emberi jogok kérdését.

1. A MAGYAR NYELV JOGÁLLÁSA MAGYARORSZÁGON

Konkretizálni szükséges a magyar nyelv hivatalos nyelvi státuszát, s végig kell gondolni, miként lehetne érvényt szerezni a hivatalos nyelvi jogállás e konkrétabb jelentésének. Ehhez tisztázni kell egyebek közt az alábbiakat:

a) Meg kell határozni a hivatalos nyelv fogalmát; annak tartalmát és terjedelmét. Ehhez szükséges áttekinteni a magyar hagyományokat és más államok jogi szabályozását, a nemzetközi jog idevágó előírásait és az uniós jogot. Mindezek után állást kell foglalni a fogalom tartalmával és terjedelmével kapcsolatban, majd számba venni, hogy mindennek a megvalósítása milyen eszközökkel és milyen lépésekben lehetséges.

b) Melyek azok a területek, amelyek kívül esnek ugyan a hivatalos nyelv fogalmának terjedelmén, de ahol mégis ésszerű kötelezővé tenni a magyar nyelv használatát (valamely más nyelv használatának lehetősége mellett vagy a nélkül), esetleg kötelezővé tenni valamely idegen nyelv oktatását. Itt ismét figyelembe kell venni a magyar jogi szabályozás hagyományait, más államok tapasztalatait, valamint a nemzetközi jogot (pl. bizonyos ENSZ-ajánlásokat) és az uniós jogot. Különösen az alábbi területek jöhetnek számításba:

- A földrajzi elnevezések kérdése (Ausztriában pl. a hivatalos nyelv fogalmába nem értik bele a földrajzi nevek használatára vonatkozó kérdéseket, mégis kötelező szabályokat alkotnak e tárgyban, s természetesen a németet teszik kötelezővé.)
- Az oktatás nyelve és az idegen nyelvek oktatása
- A tömegkommunikáció vagy a média nyelve (írott és elektronikus sajtó, internet)
- A gazdasági, társadalmi, kulturális élet nyelve (ideértve a munkaszerződések, vállalati, intézményen belüli nyelvhasználat stb. kérdéseit is)

Sok tanulsággal szolgálhat más államok államnyelvi szabályozásának vizsgálata. (Fő problémának nem az államnyelv definiálása, hanem az államnyelvek körének meghatározása látszik.)

Az a) és b) pont alatti kérdéseket fel kellene vetni a magyar nyelvvel kapcsolatban is.

c) Mennyiben érinti a magyar nyelv hivatalos nyelvi jogállása az országban élő történelmi kisebbségek nyelveinek jogállását?

d) Mi következik a magyar nyelv hivatalos nyelvi státuszából és más körben kötelező használatából a bevándorlók integrációjának terén? Mindenképpen elő kell segíteni, hogy elsajátítsák a magyar nyelvet, s szorgalmazni kell gyermekeik magyar nyelvű iskolázását. (Az Egyesült Államokban és az Európai Unióban is ez a gyakorlat.) Ez nem jelenti azt, hogy a bevándorlók és gyermekeik ne használhatnák, ne tanulhatnák anyanyelvüket, vagy ne tekinthetnék kialakuló kétnyelvűségüket hozzáadó és nem felcserélő kétnyelvűségnek.

e) A nyelvvédelem kérdését, amely a fenti a)–d) pontok mindegyikével kapcsolatban és természetesen más nyelvi hatásokkal kapcsolatban is fölmerül, érdemes külön témaként is napirenden tartani. E körben is támaszkodni kell a hazai szabályozás hagyományaira, valamint más országok (pl. Franciaország) jogi megoldásaira, az uniós és a nemzetközi jogra (pl. az ENSZ bizonyos ajánlásaira), valamint a kialakult joggyakorlatra.

f) Azt, hogy milyen módon lenne célszerű bátorítani a magyar nyelv tanulását és használatát Magyarországon az itt tartózkodó külföldiek, pl. Erasmus-hallgatók körében (törvény írhatná elő, hogy tantárgyjánlatukban szerepeljen a magyar nyelv tanulása).

g) Indokolt lehet-e a magyaron kívül valamely más nyelvnek is megadni a hivatalos nyelv jogállását regionális hivatalos nyelvként. Itt a történelmi (illetve nemzeti) kisebbségek nyelvei jöhetnek számításba. (Ez összefügg azzal is, mi a jogállása a magyar nyelvnek a szomszédos országokban.)

2. A MAGYAR NYELV JOGÁLLÁSA A SZOMSZÉDOS ORSZÁGOKBAN

A magyar nyelv a szomszédos országok közül Szlovéniában (gyengébb formában Ausztriában is) regionális hivatalos nyelv, a többi szomszédos államban elismert kisebbségi nyelv. A közelmúltban elfogadott nemzetpolitikai stratégia (Magyar nemzetpolitika –a nemzetpolitikai stratégia kerete) idevágó része szerint a magyar állam támogatja az érintett magyar kisebbségeknek azt a törekvését, hogy a magyar nyelv váljék más szomszédos országokban is regionális hivatalos nyelvvé. Ez a célkitűzés összhangban áll az emberi jogok nemzetközi jogában rejlő igazságossággal. Más szóval az emberi jogok nemzetközi jogának bizonyos elvei és rendelkezései kellő alapot kínálnak arra, hogy ezt a célt kiemelhessük a politikai szűkkeblőség versus politikai nagyvonalúság szférájából, és átterelhessük az emberi jogi igények területére. Ebből következően át kellene gondolni, hogy

a) a magyar állam milyen nemzetközi jogi eszközöket vehet igénybe, hogy elősegítse a magyar nyelv regionális hivatalos nyelvként való elismerését a szomszédos országokban. E téren komoly lehetőségek és eszközök kínálkoznak, amelyek a regionális nyelvi státusz iránti igényt az emberi jogok nemzetközi jogának bizonyos elveiből és rendelkezéseiből kiinduló emberi jogi igényként fejeznék ki.

b) az állam milyen eszközöket vehet igénybe ahhoz, hogy a magyar nyelv magasabb szintű védelmet élvezzen elismert kisebbségi nyelvként a szomszédos országokban.

A magyar nyelv regionális hivatalos nyelvként való elismertetése mellett törekedni kell a magyar nyelv meglévő kisebbségi nyelvi jogállásának erősítésére is, s ehhez szintén kínálnak bizonyos esélyeket a vonatkozó nemzetközi szerződések.

c) a magyar állam miként segítheti elő, hogy a szomszédos országokban élő magyarok éljenek a magyar nyelv használatának meglévő lehetőségeivel a hivatalos kapcsolatokban. Nem elég, ha valamilyen nemzetközi kötelezettségvállalás alapján megnyílnak ilyen lehetőségek: ezeket ki is kell használni, élni is kell velük, és e tekintetben igen sok még az akadály (a magyar jogi szaknyelv ismeretének hiányosságai, nyomtatványok hiánya, bátortalanság stb.).

d) a magyar állam miként támogathatja és bátoríthatja a magyar nyelv használatát a legkülönbözőbb területeken. Fontosak az eddigi formák, de ezeket ki lehetne és ki kellene egészíteni, s nem feltétlenül anyagi eszközökkel.

3. A MAGYAR NYELV JOGÁLLÁSA AZ EURÓPAI UNIÓ INTÉZMÉNYEIBEN ÉS TAGÁLLAMAIBAN/MÁS TAGÁLLAMAIBAN

E téren két nagy és két kisebb feladatkör mutatkozik. A két nagy a magyar nyelv uniós jogállásával, valamint az integráció jogának nyelvi vonzataival, hatásaival kapcsolatos, a két kisebb pedig egyrészt a szomszédos EU-tagállamokon belül a magyar nyelv uniós jogállása és

kisebbségi jogállása közötti kölcsönhatásokkal, másrészt a magyar nyelvnek más EU-tagállamokban való megismertetésével és használatával függ össze.

a) A magyar nyelv az Európai Unióban hiteles/szerződési nyelv, hivatalos nyelv és munkanyelv. Ezzel kapcsolatban a főbb feladatok a következők lehetnek:

aa) A jelenlegi jogállás által kínált lehetőségek minél teljesebb kiaknázása (ahol lehet, rugalmasan használni kell a magyar nyelvet).

ab) A jelenlegi jogállás megvédése az ismétlődő támadásokkal szemben. Ezek leginkább a munkanyelvi státusz felszámolására irányulnak, például olyan intézmények létrehozásával, amelyek kevesebb munkanyelvet használnak (Alicante).

b) Az integráció joga óhatatlanul kihat az Unió nyelvi sokféleségére, ezen belül a magyar nyelvre. Ez a hatásmechanizmus, amely az uniós jog alkalmazásával teljeseedik ki, rendkívül fontos, de nagyon elhanyagolt tárgykör; ezzel komolyan számot kell vetni, és a főbb kérdésekben, veszélyzónákban mielőbb ki kell alakítani a magyar álláspontot.

c) További kérdés a magyar nyelv európai uniós jogállása és a szomszédos országokban élvezett jogállása közötti összefüggések témája. Gondoljuk meg, hogy pl. Szlovákiában a magyar kisebbségi nyelv, de az Unióban szerződési nyelv, hivatalos nyelv és munkanyelv is, ennek pedig lehetnek és vannak is hatásai a szlovákiai magyarság nyelvhasználatára és nyelvi jogaira. (Ugyanez természetesen érvényes a magyarországi szlovákok nyelvhasználatára és a nyelvi jogaira is.)

A kérdés tehát beágyazódik abba a szélesebb tárgykörbe, amelyet az Európai Unió nyelvi sokfélesége és az e sokféleséget alkotó nyelvek különféle szintű jogi helyzete jelent.

d) Magyarországon terjed egyes uniós hivatalos nyelvek használata a magánszférában, de a közszféra bizonyos szegmenseiben is, tehát elvben nincs kizárva, hogy a magyar nyelv használata is terjedjen valamelyest más uniós államokban.

4. A MAGYAR NYELV JOGÁLLÁSA KÜLÖNFÉLE NEMZETKÖZI SZERVEZETEKBE

Az EU-n kívül a legkülönbélebb államközi, kormányközi szervezetekben, illetőleg nem kormányzati szervezetekben, nemzetközi szakmai, tudományos, művészeti, irodalmi, sport- és más szervezetekben van a nyelveknek hivatalos és/vagy munkanyelvi státuszuk. A magyar államnak e körben is ki kellene aknáznia a magyar nyelv számára kínákozó lehetőségeket.

5. A MAGYAR NYELV JOGÁLLÁSA A NAGYVILÁGBAN

Azokban az államokban, amelyekben a magyar emigráció különféle hullámainak következtében magyar származású emberek élnek, s amely államokban a magyar nyelv nem minősül történelmi kisebbségi nyelvnek, a magyar a bevándorlók nyelveinek jogállásával rendelkezik. Ez a leggyengébb jogállások közé tartozik, s megváltozása nem is látszik indokoltnak sehol a világon (Magyarországon sem). Ezért a magyar állam akkor jár el helyesen, ha a nagyvilág magyar nyelvű közösségeinek nyelvhasználatát elsősorban nem jogi eszközökkel kívánja támogatni, hanem ahogy teszi is (pl. a Duna Televízióval stb.).

6. A MAGYAR NYELV JOGÁLLÁSA ÉS A NYELVI EMBERI JOGOK KÉRDÉSE

Az emberi jogok nemzetközi joga jelenleg nem ismer el egyetlen egyetemes, minden embert megillető nyelvi jogot sem. Ez komoly fogyatékosága s egyben súlyos, paradigmátikus jelentőségű elméleti hibája az emberi jogok nemzetközi jogának. Szakértői vizsgálatok szükségesek annak mérlegeléséhez, hogy *Az emberi jogok egyetemes nyilatkozata* miért burkolódzik teljes hallgatásba a nyelvi jogokkal kapcsolatban, s ezt a fogyatékoságát hogyan lehetne mielőbb kiküszöbölni, valamint *A polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmánya* által elismert bizonyos nyelvi jogok hogyan érvényesíthetők, illetve ezen a területen Magyarországnak milyen kezdeményezésekkel célszerű élnie, az emberi jogok nemzetközi jogának alapelveire és benső logikájára támaszkodva.

A nyelvi emberi jogok elismerése különösen fontos lenne a magyar nyelv jogállásának a szomszédos államokban való magasabb szintre emelése és megerősítése szempontjából. A kérdést ugyanis ebben a szélesebb nemzetközi jogi összefüggésben is kiemelné a politikai szűkkeblűség kontra politikai nagyvonalúság szférájából, s áthelyezné az emberi jogok területére.

II. A MAGYAR NYELV ÁPOLÁSA ÉS VÉDELME A JOGALKOTÓI, JOGALKALMAZÓI ÉS HATÓSÁGI MUNKÁBAN

1. JOGALKOTÁS

2011-ben az Országgyűlés megalkotta – és idén január 1-jétől hatályba léptette – Magyarország Alaptörvényét. A jogforrási hierarchia csúcsán lévő dokumentum Nemzeti hitvallás része a következőket mondja:

„Vállaljuk, hogy örökségünket, egyedülálló nyelvünket, a magyar kultúrát, a magyarországi nemzetiségek nyelvét és kultúráját, a Kárpát-medence természet adta és ember alkotta értékeit ápoljuk és megóvjuk.”

Az Alapvetés H) cikkének (2) bekezdése szerint „Magyarország védi a magyar nyelvet”.

A magyar nyelv ápolását és védelmét a legmagasabb szinten megfogalmazó vállalásnak és kötelezettségnek elsősorban és magától értetődően azzal lehet leginkább eleget tenni, ha sikerül biztosítani, hogy a jogalkotás során születő írásos dokumentumok szövege mindig kifogástalan nyelvi színvonalú legyen.

A jogalkotó szervek sorában megkülönböztetett helyet foglal el az Országgyűlés mint törvényalkotó szerv. Tevékenysége nyelvi szempontból is döntő fontosságú, ugyanis egy törvény kodifikációja során esetleg elkövetett nyelvi (mondatszerkesztési, helyesírási és stílári) hibák rendre megjelennek az alacsonyabb szintű jogforrásban, így például a törvény végrehajtására született kormányrendelet szövegében is, hiszen ezek nyelvi egysége, fogalomkészlete gyakorlatilag azonos.

Az Országgyűlés Főtitkársága 2003-tól kiemelten kezeli a törvényjavaslatok úgynevezett nyelvhelyességi vizsgálatát. Az eljárás jelenleg a következő:

A hatályos házszabály a kijelölt bizottság feladatákként határozza meg a részletes vitához készített ajánlásokban annak vizsgálatát, hogy az előterjesztések megfelelnek-e a nyelvhelyességi követelményeknek [HSZ. 95. § (3) bekezdés c) pont].

2004 óta valamennyi tárcával együttműködve sikerrel alkalmazzák azt a módszert, hogy az Országgyűlés elé kerülő előterjesztések nyelvi szakvéleménye még a zárószavazás előtt az első helyen kijelölt bizottság elé kerül, amely a hibák kijavítására módosító javaslatokat nyújt be. A jegyzői irodában a hiteles jegyzőkönyv készítése során korrektorok is közreműködnek. A munkacsoport vezetője valamennyi benyújtott előterjesztés nyelvhelyességi vizsgálatát elvégzi. Ezekről összesítő tájékoztatókat készít, és eljuttatja az előterjesztőhöz, illetőleg a kijelölt bizottsághoz. A nyelvhelyességi vizsgálat során szinte kizárólag helyesírási hibákat javítanak (egybeírás–különírás, kis és nagy kezdőbetűk, elválasztás, központozás, gépelési

elütések, ékezethibák stb.). Ez a vizsgálat nem alkalmas mondatszerkesztési, szóhasználati és stilisztikai javításokra, hiszen ezek tartalmi változást eredményeznének a normaszövegben. Erre csak a módosító javaslatot benyújtók körének van házsabályi lehetősége.

Ha szükséges, bonyolultabb esetekben szakmai egyeztetésre is sor kerül a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézetével.

A nyelvhelyességi összesítóből az első helyen kijelölt bizottság elkészíti azt a módosító javaslatot, amelyet a bizottsági ajánlás utolsó pontjaként adnak ki. Ez bekerül az úgynevezett előterjesztő által támogatott javaslatok körébe, így erről az Országgyűlés dönt.

Sajnálatos módon az is előfordul, hogy egy-egy elfogadott módosító javaslattal kerül be hiba az előterjesztésbe. (Ezért az egységes javaslat vizsgálata is indokolt lenne, ez azonban a jelenlegi házsabályi határidők miatt nehezen végezhető el.) A nyelvhelyességi munka kiterjed az Országgyűlés Hiteles jegyzőkönyvére is.

Bár a nyelvhelyességi vizsgálat kezdetben komoly ellenérzéseket váltott ki, ma már sokan kérnek segítséget a benyújtás előtt, és örömdetesen szaporodik a nyelvi hibáktól mentes törvényjavaslatok száma. Az új törvények esetében viszonylag könnyű a nyelvhelyességi javítás, egyeztetés, törvényt módosító törvényeknél viszont bonyolult a munka, mert a hatályos törvényekben szereplő nyelvi hiba nem korrigálható. Szükséges lenne továbbá az egységes javaslat nyelvi ellenőrzése is, különös tekintettel az újonnan bekerülő szövegekre.

Nagy minőségi előrelépést jelent, ha a jövőben nemcsak az említett hibákat javítaná ki az Országgyűlés, hanem a törvényjavaslatok szövegén grammatikai, mondatszerkesztési és stiláris korrekciókra is lenne lehetőség. Nagyon fontos lenne, hogy még a benyújtás előtt megtörténjen ez a vizsgálat, és ne kerüljön az Országgyűlés elé olyan törvényjavaslat, amelyet nem látott nyelvi ügyekben kompetens szakember (lektor). A munka döntő részét tehát nem utólag, hanem a törvény-előkészítő munka során a kormányzati szerveknél kellene elvégezni. Annál is inkább, mivel ezekben a „jogalkotói műhelyekben” készülnek a végrehajtást szolgáló kormányrendeletek, illetve alacsonyabb szintű jogforrások is.

Az alaptörvény megalkotásával a jogrendszer jelentős részét ki kell majd cserélni. Mindez olyan alkalmat teremt a törvénytövegek nyelvi rendbetételére, amelyet nem lenne szabad elmulasztani, hiszen így az állam nyelvi aktusainak minősége jelentősen javulna.

2. JOGALKALMAZÁS; ÁLLAMIGAZGATÁS, KÖZIGAZGATÁS, HATÓSÁGI MUNKA

Az e területekhez tartozó intézmények nap mint nap igen nagy mennyiségű írásos dokumentumot hoznak létre sokféle rendeltetéssel és a hivatalos iratok különféle műfajaiban. Az intézményrendszer túlnyomórészt hierarchikus szervezettségű; tevékenységét, a hivatalos iratok kibocsátásának gyakorlatát is előírások szabályozzák. Mivel a rendszer a minisztériumoktól – az alájuk tartozó és tőlük független szervektől – a különféle hatóságokon, a bíróságokon és ügyészségeken át az önkormányzati igazgatási szervekig stb. terjed, az intézmények által kibocsátott dokumentumok magyar nyelvi színvonala a maga teljességében áttekinthetetlen. Gyakorlati tapasztalatok alapján a következő általános megállapítások tehetők:

- Az egyes hivatalok és intézmények dokumentumai esetenként jelentős nyelvi színvonalbeli különbségeket mutatnak. Ennek sokféle oka van, például az adott intézményben hosszú évtizedek óta megkövesedett gyakorlat és beidegződések, bizonyos öröklött iratszerkesztési és fogalmazási sémák kritikátlan alkalmazása („Mi ezt így szoktuk írni”). Ahol az iratokat megfelelő szakképzettségű, magasabb műveltségű és gyakorlott hivatalnokok szerkesztik, általában jobban érvényesülnek a

nyelvi helyesség (helyesírás, grammatika, stílus) követelményei. Nagyobb presztízsű helyeken, a közérdeklődésnek fokozottan kitett területeken néha nyelvi lektort is alkalmaznak (ez ma még ritkaságszámba megy).

- A legfontosabb az „emberi tényező”, tehát az iratok szerkesztőjének nyelvi kompetenciája, felkészültsége, mert a nyelvi helyesség szempontjait jobban figyelembe vevő – a logikus mondszerkesztésre, helyesírásra, szóhasználatra, stílusra érzékeny – munkatársak (ügyintézők, fogalmazók, jegyzők stb.) nyelvileg is sokkal korrektebb dokumentumokat képesek előállítani.
- Az igényes nyelvezetnek, a hibátlan helyesírásnak és a pontos fogalmazásnak nagy ellensége az időhiány. A hivatalos iratok sok intézményben (bíróóságokon, egyes hatóságoknál, önkormányzatoknál, rendőrségen stb.) szinte futószalagon készülnek, tehát nincs idő a nyelvileg is kifogástalan munkára. A legtöbb helyen kész iratmintákat, formaleveleket, kitöltendő sablondokumentumokat alkalmaznak, amelyek gyakran kétes nyelvi színvonalúak (pl. helyesírási hibákkal terhelték).
- Rendkívül erősek az úgynevezett hivatali nyelvezet rossz beidegződései is, a szükségtelenül bonyolult, nyakatekert mondszerkesztés, a terjengős fogalmazás, a felesleges hivatali szleng. Úgy tűnik, ezeknek sokszor csupán az a céljuk, hogy erősítsék a kibocsátó intézmény presztízsét, és növeljék a szakszerűség látszatát. Holott a célratoró, egyértelmű és nyelvi hibáktól mentes fogalmazás segítené igazán a hivatal munkáját, fokozná tekintélyét, és növelné az ügyintézésrel elégedett állampolgárok számát. Gyakran tapasztalható, hogy az iratok szerkesztői nem veszik figyelembe, kinek is szólnak ezek a dokumentumok. Ugyanazt ez egyenzsargont használják, legyen szó egy konkrét ügyben hozott önkormányzati határozatról vagy a nagyközönségnek szóló tájékoztatóról.

JAVASLATOK:

- Szükséges lenne elérni, hogy az államot és intézményeit képviselő hivatalos iratok, dokumentumok szerkesztése során az eddiginél nagyobb hangsúlyt kapjanak a magyar nyelv, a nyelvi helyesség szempontjai. Ez ugyanis nem pusztán önmagáért való esztétikai kíváncsóság, hanem alapvetően a szövegértést szolgálja, ami hivatalos iratok esetében elengedhetetlen követelmény. Ennek érvényt szerezni nem könnyű feladat. A legbiztosabb eredményt az iratszerkesztők nyelvi kompetenciájának fejlesztése garantálja, tehát az állam- és közigazgatás majdani résztvevőinek felsőfokú oktatásába (a közigazgatási és a jogászképzésbe is) az eddiginél sokkal nagyobb hangsúllyal be kell illeszteni ilyen célú tárgyakat (helyesírási, szövegtani, fogalmazási ismeretek, stílusgyakorlatok). A jelenlegi helyzeten megfelelő szakemberek bevonásával – pl. szakmai továbbképzések keretében – lehet javítani.
- A napi hivatali munka során használt formanyomtatványok, kérdőívek, iratminták és sablonlevelek szövegét megbízható lektorok segítségével ellenőrizni kell. Különösen vonatkozik ez az egyes hivatalok honlapjaira, illetve az onnan letölthető nyomtatványokra, mert a tapasztalatok szerint ezek helyesírása, általános nyelvi színvonala sok kívánnivalót hagy maga után. A különösen fontos, nagy presztízsű és nagy példányszámú dokumentumok szövegének ellenőrzésével szükség esetén tapasztalt anyanyelvi lektort kell megbízni.
- Megfelelő eszközökkel (pl. intézményi vagy pályázati keretben) feltétlenül támogatni kell a hivatali, jogi nyelv egyszerűsítésére és korszerűsítésére irányuló kezdeményezéseket. Ebbe a munkába kompetens szakembereket (hivatalnokokat, jogászokat, nyelvészeket) kell bevonni, és el kell érni, hogy az eredmények beépüljenek az állami hivatalok mindennapi iratszerkesztési gyakorlatába.

(Tarthatatlan ugyanis az a mai állapot, hogy egy határozatot presztízsromboló helyesírási hibák tarkítsanak, vagy egy adóügyi tájékoztató értelmezéséhez ne legyen elegendő a középfokú végzettség.)

III. GAZDASÁGI ÉLET ÉS NYELVHASZNÁLAT

A gazdasági élet és a nyelvhasználat szorosan összefügg, hiszen a gazdasági élet különféle résztvevői egy sajátos – a legtöbbször egyirányú – kommunikációs helyzetben állnak egymással, amelyben az üzenet, az információ átadása az adó és a vevő oldal között túlnyomórészt nyelvi eszközökkel valósul meg. Ideális helyzetben mindez jól működik: a termelő vagy szolgáltató vállalkozás a megfelelő közvetítők bevonásával, pr-eszközökkel (hirdetéssel, ügyfél-tájékoztatóval, termék- és szolgáltatásleírással stb.) információkat közöl termékéről a reménybeli vásárlóval. Minthogy a piacra vitt termékek és a megcélzott fogyasztói csoportok is sokfélék, a hirdető, a termékét vagy szolgáltatását kínáló vállalat különféle nyelvi eszközöket használ. Hibás és naiv elgondolás tehát valamiféle egyformán ideális nyelvhasználatot megkívánni, amely minden ilyen kommunikációs aktusban követendő. A hirdetések, reklámok nyelvét kifogásoló észrevételek többnyire nem a megcélzott fogyasztói csoportokból érkeznek, s valamilyen feltételezett közös nyelvi eszmény nevében kárhoztatják a szöveg „nyegleségét”, „durvaságát”, „idegenszerűségét”. Ugyanakkor a hirdetőktől is joggal várható el felelősségérzet a magyar nyelv iránt, hiszen a tömeges reklámok nyelvi mintákat is sugallnak, és bizonyíthatóan hatnak a nyelvhasználatra. Az sem hagyható figyelmen kívül, hogy ezek az üzenetek a maguk eszközeivel nemcsak a célcsoportokat találják el, hanem gyakorlatilag mindenkit, azokat is, akiket zavarnak, sértenek bizonyos nyelvi formáik, vagy például nem értik a bennük használt idegen (többnyire angol) szavakat, s ezáltal csorbulnak a jogaik.

Az állam eddig egyetlen alkalommal avatkozott be a terület nyelvhasználatába, amikor törvényt alkotott „a gazdasági reklámok és az üzletfeliratok, továbbá egyes közérdekű közlemények magyar nyelvű közzétételéről” (2001. évi XCVI. törvény). A sokat vitatott és egyesek által nyelvtörvénynek titulált, valójában azonban szűk körre korlátozódó beavatkozás – úgy látszik – nem érte el célját. Elegendő ehhez végignézni egy forgalmas utcán az üzletek feliratait. Ezt a törvényt, illetve végrehajtásának gyakorlatát tehát előbb szakértői szinten meg kell vizsgálni, majd – szükség esetén – módosításáról kell dönteni.

A közösség erkölcsi érdekeit szolgálja, hogy a jó és a rossz, az igazság és a hazugság közötti határvonal a gazdasági kommunikáció nyelvi vetületében se mosódjon el. Bár a hirdetőnek érdeke, hogy vásárlásra bírja a másik felet, kulcsfontosságú, hogy a kommunikáció során a vásárló képes legyen autonóm döntést hozni. A nyelvi eszközökkel való bűvészkedés, a szándékosan homályos és terjengős fogalmazás (a fontos információk „eldugása”) mögött gyakran érhető tetten olyan magatartás, amely sérti az üzleti etikát, és amelynek célja az erőfölénnyel való visszaélés, a vásárló félrevezetése. Ezek az esetek a fogyasztóvédelem és a versenyfelügyelet, nemritkán pedig a polgári bíróságok hatáskörébe tartoznak. A helyzetet bonyolítja, hogy sokszor nehéz megállapítani, a megtévesztést vajon nyelvi eszközök okozzák-e. Ugyanis korrekt helyesírással, szabályos mondatszerkesztéssel, megfelelő szóhasználattal, vagyis „normakövető” módon alkotott szövegekkel is lehet valótlanúságot állítani, s így félrevezetni a vásárlót. Itt is elmondható, mint a hivatalok gyakorlatában, hogy a gazdasági élet nagyobb vállalatainak, szolgáltatóinak kommunikációjában szintén sok a rossz beidegződés, erős hagyományai vannak az úgynevezett hivatali nyelvezetnek, a bonyolult, nyakatekert fogalmazásnak, a fölösleges szlengnek. A cégek presztízst nagymértékben befolyásolja pr-anyagaik, ügyfél-tájékoztatóik színvonala, ezért érdekük, hogy kifogástalan nyelvi minőségű dokumentumokat bocsássanak ki reménybeli vásárlóik, ügyfeleik részére, amiben tapasztalt nyelvi lektorok csak segíthetik őket.

Végezetül meg kell említeni, hogy az állam, ha szerény eszközökkel is, de régóta részt vesz az e téren felmerülő nyelvi problémák megoldásában: az MTA Nyelvtudományi Intézete ugyanis jó ötven éve tart fenn ingyenes nyelvi közönségszolgálatot, ahol – sajnos egyre szűkülő feltételekkel – az érdeklődők (állami hivatalok, a gazdasági élet szereplői és magánemberek egyaránt) telefonon és írásban is gyorssegélyt kaphatnak nyelvhasználati, helyesírási stb. kérdéseikre. A szolgálat megerősítése, bővítése társadalmi, sőt nemzeti érdek.

A MAGYAR NYELV ÉS A KÜLHONI MAGYARSÁG

A SZOMSZÉDOS ORSZÁGOKBAN ÉLŐ MAGYARSÁG NYELVHASZNÁLATA

1. HELYZETKÉP

A legutóbbi (2001–2002-es) népszámlálási adatok feldolgozása azt mutatja, hogy a Kárpát-medencében 12 millió magyar anyanyelvű beszélő él (300 ezerrel több, mint magyar nemzetiségű), ebből mintegy 2,5 millió (20%) az országhatár és a nyelvhatár között, a külső régiókban. A Kárpát-medencén kívüli magyarok száma 1 millióra tehető, ez mindösszesen **13 millió**. A Kárpát-medencén kívüli, magyarul is valamilyen szinten beszélő moldvai magyarok 49 ezren vannak. A Kárpát-medencei magyarság mind lélekszámában, mind arányában **fogy**. Ennek egyik oka az asszimiláció, fő színterei az államnyelvű iskola és a vegyes házasság.

2. ALAPELVEK

2.1. Szükség van a nyelvterület egészére kiterjedő olyan magyar nyelvstratégiára, amely minden anyanyelvi nyelvváltozatot támogatandónak tart.

Noha a szomszédos országokban élő magyarok sajátos helyzetben vannak, és ebből eredően nyelvhasználatuknak vannak regionális és a kétnyelvű környezetből fakadó sajátosságai, alapvető elvárás, hogy a kialakítandó magyar nyelvstratégia **egyetemes** legyen, rájuk is terjedjen ki. Természetes tényként kezelendő, hogy a kétnyelvű és a kétnyelvű környezetben élő magyar nyelvűek nyelvhasználatuk eltér az egynyelvűekétől.

2.2. A nyelvstratégia épüljön a magyar nyelvtudomány eredményeire

A készülő **stratégiába beépítendő** mindazok az eredmények, nyelvi tervezési megvalósítások és programok, amelyeket az anyaországi, illetve a szomszédos országokban élő és dolgozó nyelvészek közvetlen részvételével (pl. a Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózat keretében) a magyar szociolingvisztika létrehozott.

Folytatandók a már korábban kidolgozott **hosszú távú kutatási programok** (pl. a kétnyelvűséggel és a nyelvi kontaktusokkal kapcsolatos jelenségek vizsgálata; a lexikális és más jellegű korpuszok anyagának gazdagítása; a kisebbségi nyelvváltozatok közhasználatú elemeinek beemelése a magyar nyelv készülő szótáraiba és kézikönyveibe; *a Kárpát-medencei magyar földrajzi nevek sztenderdizálása*).

3. NYELVSTRATÉGIAI CÉLOK ÉS FELADATOK

A magyar nyelv XX. századi és jelenkori mozgásának fő jellemzője a több szinten végbemenő térvesztés, amely közvetlenül összefügg a szomszédos nyelvek expanziójával és az angol térhódításával. A **térvesztés földrajzi szintjén** folyamatos a nyelvi határ szűkülése, a nyelvhatáron belül a szórványosodás és a szórványközösségek megszűnése. Egyre nehezebbé válik a nyelvmegtartás a nagyvárosi lakótelepek szórványaiban, a peremek maradványszigetein vagy a peremen kívül, a moldvai magyarok körében. Leginkább ezekben a nyelvi környezetekben zajlanak a nyelvcsere, az asszimiláció csendes folyamatai, személyes vagy családi drámái. Az apadás és a szétszóródás következményeként számolni kell a beszélők olyan kritikus szintre csökkenő létszámával és arányával, amely kilátástalanná teszi a nyelvmegtartást, tárgyaltanná az igényes nyelvi kultúra óhaját. **Szellemi és kommunikációs síkon térvesztésnek** tekinthető a nyelvi funkciók sérülése, szűkülése; az, hogy a magyar nyelvnek az anyanyelvi beszélők szempontjából alapvető szerepeit kényszerítő okokból vagy más megfontolásból a környező államnyelvek, esetleg az angol veszi át.

A **nyelvcsere** közvetlen **előzménye lehet** a magyar nyelv mellőzése a vegyes család és más nyelvhasználati színterek nyelvhasználatában, figyelmen kívül hagyása a tannyelv megválasztásban, illetve a felcserélő (szubtraktív) kétnyelvűség. Azokban a közösségekben, ahol már előrehaladott a nyelvcsere folyamata (pl. a dél-erdélyi és mezőségi szórványokban, a moldvai, a szlavóniai magyarok vagy az örvidéki (burgenlandi) magyarság körében, Kárpátalján a Tisza forrásvidékén), módszeres, a helyhez és a helyzethez alkalmazott **nyelvélesztési** (revitalizációs) oktatási programokat kell kidolgozni.

Mindent meg kell tenni tehát azért, hogy a szomszédos országokban élő nemzettársaink és nyelvi közösségeik **megőrizhessék anyanyelvüket**. Meg kell állítani a **magyar nyelv és általa a magyar kultúra térvesztését**.

3. 1. CÉLOK (A NYELVMEGTARTÁS FELTÉTELEI)

a) Magukban a beszélőkben, a közösségekben legyen meg a tudatos **szándék és akarat**, hogy meg akarjanak maradni a magyar nyelvben és magyar identitásukban. Ennek egyik alapfeltétele a magyar nyelv magas **presztízse**, kedvező külső megítélése, illetve bizakodó jövő- és magyarsággép kialakítása.

b) Legyenek meg a **lehetőségei** annak, hogy a beszélők folyamatosan **gazdagíthassák** anyanyelvi műveltségüket, birtokába juthassanak nyelvük főváltozatainak. Legyen meg a lehetőségük a nyelv **áthagyományozására** nem csupán a családban, hanem a teljes körű intézményes oktatásban is.

c) Legyenek meg a **jogi, politikai, nyelvkörnyezeti feltételei** a nyelvválasztásnak, illetve az anyanyelv szabad, teljes körű használatának. A beszélőknek minden támogatást meg kell adni ahhoz, hogy ismerjék nyelvi, nyelvhasználati jogaikat, hogy éljenek, élhessenek velük, és legyenek érzékenyek minden korlátozásra vagy hátrányos megkülönböztetésre.

3. 2. FELADATOK

a) **Bizakodó magyarsággép kialakítása, a magyar nyelv presztízisének, használati és gazdasági értékének növelése**

A recens vizsgálatoknak abból az általános megállapításából, hogy a szomszédos országokban élő magyarok számára minden régióban rendkívül magas az anyanyelv szimbolikus értéke, arra lehetne következtetni, hogy megvan a tudatos szándék és az akarat a nyelv megtartására, tehát erős a közösségek nyelv iránti hűsége és **etnonyelvi vitalitása**. Sok más tényből és adatból viszont arra lehet következtetni, hogy az elmúlt időszakban is folyamatosan **gyengült** a nyelvre épülő azonosság megőrzésének tudatos akarása, az ehhez szükséges „életerő”.

A lesújtó népszámlálási adatoknak és a sorsszerűként értelmezett demográfiai trendeknek (sok más tényezőtől kívül) a beszélők nyelvvel kapcsolatos döntéseiben **demoralizáló és destruktív** hatásuk lehet. A számokat és a trendeket ismerni kell, mégis vissza kellene fogni azokat a sajtóban és a szakmai, közéleti rendezvényeken naponta forgalmazott szociológiai diskurzusokat, amelyek abból, hogy egyre kevesebben vagyunk, a reménytelenséget sugározva végzettszerűnek tüntetik föl azt, hogy egyre kisebbek, gyengébbek, kiszolgáltatottabbak is vagyunk. Fontos, hogy a magyar nyelvközösség szempontjából bizakodásra okot adó fejlemények, részeredmények is kellő hangsúlyt kapjanak (így a székellyöldi magyarság erősödése, a nagyszalontai, nagykárolyi, Beszterce-Naszód és Bákó megyei népszámlálási eredmények).

A fiatalok számára az sem biztató, hogy a közélet, a kultúra túlságosan **múltba néző**. A múlt értékeinek és példáinak felmutatása, az emlékezés nagyon fontos. Mégsem indokolt, hogy a kutatások, a rendezvények, a publikációk túlnyomó része a múlttal foglalkozik, jóval kevesebb a jelennel, és még kevesebb a jövő építésével. A 10-12 ezer kolozsvári magyar egyetemi hallgatónak pl. nincs olyan elitkollégiuma, amely szakmai képzéseknek, személyes kapcsolatoknak a központja lehetne, az anyanyelvet és kultúrát közvetíthetné.

Az önmagát kisebbítő, gyengítő diskurzus és gyakorlat helyett mindenképpen az **erősítő**, a személyes és közösségi bizakodást és méltóságot közvetítő **példára és beszédmódra** van szükség. Bizonyára ilyen erősítő hatása van/lesz a kettős állampolgárság lehetőségének is.

Azok a tényezők, amelyek a magyar nyelv **presztízsét** a szomszéd országokban meghatározzák, jórészt kívül esnek a nyelvészet illetékességén; **politikai vagy gazdasági** természetűek. (Vö. a magyar nyelv mint a kettős állampolgársághoz, ezáltal az unióban való érvényesüléshez hozzásegítő eszköz; a jól felszerelt, piacképes tudást nyújtó, felsőoktatásba bejuttató magyar iskola; magyar vállalatok következetes magyarnyelv-használata szóban és írásban az anyaország határain kívül is stb.) Minden lehetséges eszközzel támogatni kell tehát a magyar nyelv használatának megkerülhetetlenségét a gazdasági-politikai élet színterein is.

Vannak természetesen egyéb, leginkább az oktatás, a kultúra területéhez kapcsolható tényezők is, amelyek emelik a presztízst, **„kedvet csinálnak”** a magyar identitás megéléséhez és vállalásához, a magyar nyelv megismeréséhez és szélesebb körű használatához. A „gyökerek” iránt világszerte mutatkozó érdeklődés és nosztalgia bizonyára a Kárpát-medence elrománosodott, elszlávosodott hajdani magyarjait is utoléri. A román, szlovák, szerb anyanyelvűvé lett „második generációs” magyarokhoz forduljunk éppolyan jóindulattal és lelkesedéssel, mint az amerikai, nyugat-európai magyarokhoz.

b) Minden magyar számára elérhető anyanyelvi oktatás és kultúra

A magyar közoktatás 1990 utáni látványos intézményesülése ellenére a legtöbb régióban súlyos **gondok vannak** a pedagógusok képzésében, továbbképzésében, megbecsültségében, az oktatási eszközök, programok és a tankönyvek minősége, illetve hozzáférhetősége terén.

(Erdélyben pl. soha nem hiányzott annyi tankönyv, mint most; ugyanakkor soha nem volt használatban annyi tartalmi és nyelvi szempontból botrányos tankönyv, mint most.) Ezen a helyzeten feltétlenül változtatni kell.

Megvizsgálandó, hogy az angol British Council, az amerikai Békehadtest, a német Goethe Intézet mintájára hogyan küldhetünk **magyartanárokat** a szomszéd országokba (például az e téren már tapasztalt Balassi Intézet, a Debreceni Nyári Egyetem vagy más alkalmas felsőoktatási intézmény bevonásával).

A nyelvstratégiának – népszerűsítő információs kampányok révén, ismeretek terjesztésével – támogatnia kell a **magyar tannyelvű óvoda, iskola választását**. Ehhez feltétlenül csökkenteni kell a tannyelv választást kedvezőtlenül befolyásoló tényezők hatását, illetve ellensúlyozni kell az esetleg ezzel járó hátrányos helyzetet. Pozitív hatása van pl. a 2011-ben elkezdett Kárpát-medencei **tehetségtámogatási** programnak (Ady-ösztöndíj) és a '2012. Külhoni magyar óvodák éve'-programnak.

A másodnyelvdomináns, államnyelvű iskolába járó, nyelvvesztéstől fenyegetett magyar fiataloknak szervezzünk saját régiójukban, illetve az anyaországban nyelvi tábort, nyári iskolákat, távoktatási programokat (akár bizonyítványszerzési lehetőséggel); tanítsunk nekik magyar nyelvet, helyesírást, irodalmat, történelmet, kultúrát! Folytatni kell a 'Határtalanul!' iskolai kirándulási programot. A határon túli magyar közösségeknek legyen magyarországi testvérszervezetük, testvértelepülésük! Az internetet is használjuk fel a magyarság egészét összekötő hálózatok kiépítésére, a magyar kultúra közvetítésére! Az így kialakuló személyes **kapcsolatoknak** további nyelvfenntartó szerepük lehet.

c) Hatékony és következetes nemzetpolitika, kisebbségpolitika, nyelvpolitika, jogvédelem

A kisebbségpolitika, illetve a nemzetpolitika tegyen meg mindent azért, hogy a Kárpát-medencében biztosítani lehessen az anyanyelv szabad, teljes körű használatának és a nyelvválasztásnak a **jogi, politikai, nyelvkörnyezeti feltételeit**, beleértve ebbe a kétnyelvűség anyanyelv-dominanciáját, hozzáadott jellegének biztosítását az oktatás révén. Ennek kereteit az teremthetné meg, ha legalább regionális szinten a magyar is megkapná a hivatalos nyelv jogi státusát.

Szükség van a jog által nem tiltott valamennyi magyar **nyelvhasználati lehetőség** következetes kihasználására és felmutatására. Fontos a magyar nyelv megjelenésének támogatása regionális szinten a politikában, a közigazgatásban, a hivatalokban és a gazdaságban (kereskedelemben), és legalább olyan fontos az ehhez szükséges tárgyi és személyi feltételek (pl. kétnyelvű úrlapok, formanyomtatványok, megfelelő nyelvtudással rendelkező munkaerő) biztosítása is.

Magyarországnak az Európai Unióba való belépésével bizonyos értelemben az **anyaországi** magyarság is hasonló helyzetbe került, mint a határon túli kisebbségek. A magyar nyelv **használati köre szűkül** látszik; formális helyzetekben, az adminisztrációban, a tudományban, a gazdaságban (pl. a nemzetközi vállalatok teremtette munkahelyeken) a magyart gyakran az angol (mint közös nyelv) váltja fel. Bár a magyar az Európai Unió **23 hivatalos nyelvének egyike**, ezek egyenrangú használata egyelőre megoldhatatlannak vélt feladat elé állítja az unió apparátusát és intézményeit. Amennyiben felmerülne – a hatalmas költségekre hivatkozva – a ténylegesen használható nyelvek számának 3-4 nyelvre való korlátozása, ezt semmiképp sem szabad elfogadni.

El kell érni, hogy a nemzetközi közvélemény előtt a **lingvicizmus** a rasszizmushoz hasonlóan szalonképtelenné és szankcionálhatóvá váljék, s a nyelvi jogok kérdéskörére minél nagyobb nemzetközi figyelem irányuljon. A nyelvi jogokat védő irodákat kell létesíteni, és a nyelvi jogsérelmek ellen minden lehetséges jogi és egyéb fórumon (akár a nyilvánosság erejének felhasználásával) fel kell lépni. A beszélőknek minden támogatást meg kell adni ahhoz, hogy éljenek, élhessenek a meglévő jogokkal, és legyenek érzékenyek valamennyi korlátozásra vagy hátrányos megkülönböztetésre.

4. A NEMZETPOLITIKA, A TUDOMÁNYPOLITIKA LEHETŐSÉGEI, ESZKÖZEI A STRATÉGIA MEGVALÓSÍTÁSÁBAN, A JOGOS ELVÁRÁSOK TELJESÍTÉSÉBEN

A célok és feladatok fentebbi kifejtésében helyenként már utaltunk rá, milyen lehetőségek, eszközök vannak erre nemzeti, nemzetpolitikai keretben. **Fokozottan figyelembe kellene venni** ezeket a kétoldalú hivatalos kapcsolatokban és szerződésekben, az uniós és a nemzetközi intézmények szintjén. Ebben egyaránt szerepet játszhatnak az egyes kisebbségi közösségek politikai érdekképviseletei és Magyarország illetékes külügyi, külkapcsolati hatóságai. Az oktatási és a művelődési, kulturális hatóságnak saját hatáskörében szintén jelentős befolyása lehet arra, hogy közelebb jussunk alapvető céljaink megvalósításához.

Fontos és közvetlen hatása lehet mindazoknak a döntéseknek, amelyek a Máért (Magyar Állandó Értekezlet) keretében születnek, és amelyek meghatározzák a **támogatáspolitikát**. Ebben az eddigieknél fokozottabb figyelmet és nagyobb támogatást érdemelnének azok az intézmények és programok, amelyek általában a folyamatos munkát biztosítják, kiemelten a nyelvvel kapcsolatos szakmai munkát (kutatót, nyelvi tervezést, anyanyelvi mozgalmat), az esélyegyenlőség biztosítását (tehetségtámogatást), az oktatást. A kiadványok, különösen a tankönyvek, egyetemi jegyzetek, oktatási segédkönyvek kiadási támogatásában szigorúbban kellene megkövetelni azok nyelvi igényességét.

A támogatáspolitikában egyértelmű stratégia és értékelési rendszer szükséges, amely figyelembe veszi a kisebbségi közösségek helyzetét és a **kisebbségi intézményeknek** a saját közösséggel szembeni **feladatait**. A kisebbségi szakmai intézményeknek olyan feladatokat is el kell látniuk, amelyek a nemzetközi tudományosság szempontjából esetlegesen érdektelenek vagy marginálisak, az adott közösség számára azonban – a nemzeti azonosság megtartása szempontjából – fontosak.

Akár a magyar kormány nemzetpolitikai elveit nézzük, akár az Akadémiának a kulturális nemzetre épülő tudománypolitikáját, a Kárpát-medencei **nyelvészeti kutatások**, különösen a Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózatnak a nyelvstratégia céljait támogató élőnyelvi kutatásai, **kiemelt figyelmet és támogatást érdemelnek**. Noha ez a hálózat, illetve a hálózatot alkotó régiós kutatóállomások nemzetpolitikailag fontosak, eddig nem kerültek be a nemzeti szempontból kiemelt fontosságú, normatív támogatást élvező intézmények körébe. Tízéves, eredményes működésük után megvizsgálandó, hogy az általában követendő modellként emlegetett hálózat finanszírozása hogyan stabilizálható, s miképpen érhető el, hogy legalább a nagy régiókban főállású kutatókat foglalkoztathasson.

A MAGYAR NYELV ÉS A MÉDIA

1. A MÉDIA JELENTŐSÉGE A MAGYAR NYELV ÉLETÉBEN

A magyar nyelv és a média kapcsolata szerves, szoros kapcsolat. A médiának közege, alapanyaga, esetenként tárgya is a nyelv. Hatása felbecsülhetetlen a nyelv fejlődésére, állapotára. A magyar nyelv és a média kapcsolatáról elsőként az juthat az ember eszébe, hogy a média úgy szolgálja a nyelvet, hogy nyelvi, nyelvművelő műsoraival ráirányítja a figyelmet. Valóban, a kapcsolatban ez is benne van, de e műsorok hatása eltörpül ahhoz képest, amit az életünk minden szegletébe eljutó média a maga teljességében jelent a nyelvre nézve.

A huszadik században a rádió, majd a televízió elterjedése soha nem tapasztalt módon alakította át a társadalmi érintkezést, és ez a nyelvre is beláthatatlan hatással van. Felmérések sokasága kutatja, melyik társadalomban töltenek el több időt az emberek a tévé előtt. Hazánk a napi kb. 4 órával az élmezőnyben foglal helyet. Ez messzemenő következményekkel jár: kissé sarkítva azt mondhatjuk, hogy a társas élet (a családi, baráti beszélgetések, viták) szerepét átvette a média. Megállapították, hogy a gyerekekre jutó idő napi 10 percre (!) zsugorodott a családok többségében. Természetesen ezt a teret is a média hódította el.

2. A HANGZÓ NYELV ÁLLAPOTA – AHOGY A MÉDIA MUTATJA

Azoknak, akik sok emberhez szólnak, úgy kell beszélniük, hogy az bárki számára érthető legyen. Alapvető elvárás, hogy a hivatásos beszélők jól ismerjék az anyanyelvüket, kiejtésük tiszta, jól tagolt, követhető legyen, képesek legyenek tudatosan használni azt minden helyzetben. A rádióban elhangzott, hivatásos beszélőktől származó anyagokon végzett kutatás igazolja, hogy a megértést zavarja a túl gyors beszédtempó, a kiejtési és egyéb beszédhibák, a zenei háttér. Az érthetőséget csökkenti a szakszavak használata, ezért meg kell őket magyarázni. Nehezítik a megértést az olyan megakadási jelenségek is, mint a hezitáció vagy a grammatikailag nem megfelelő helyen tartott szünet. A természetesség jegyében az átlagoshoz közelítő beszéd soha nem célozhatja a szubkulturális nyelvi jelenségek megerősítését. Az újdonságok átvételénél egyfajta megfontolt hozzáállás szükséges.

A közmédiák újraegyesítése 2011-ben valósult meg. Ekkor a három nagy, hangos közmédiumból egy csapatot kellett kovácsolni. Ehhez előbb fel kellett mérni, kik, hol, milyen színvonalon dolgoznak a mikrofon előtt. Az eddigi három, különböző nevekkkel illetett mikrofonbizottság helyett létrejött egy új. Feladata, hogy meghallgassa és értékelje a megszólalókat. Az Anyanyelvi, Képernyő- és Mikrofonbizottság néven megalakult, 5+1 főből álló testület tapasztalatai szolgálnak e tanulmány alapjául. Az értékeléseket egy rádiós és televíziós szakmai szempontok szerint kidolgozott pontrendszer teszi kézzelfoghatóvá. A szempontok egy része a képi hatásra vonatkozik, a metakommunikációs jeleket ragadja meg a megjelenéstől a gesztusokig. A többi kritérium pedig a hangzás sajátosságait sorakoztatja fel, és ez az, ami a mi szempontunkból most érdekes. A felállított kritériumrendszer alapján, mintegy hatszáz munkatárs meghallgatása után a következő megállapításokat tehetjük:

2.1. Orgánium

Ez az a hangszer, amely megszólaltatja a nyelvet, a vox humana, az emberi hang. Fontos, hogy milyen a színe, teltsége, rezonanciája, fekvése, lágysága vagy keménysége stb. A köztudomásúan oly fontos első benyomást ebből nyeri a hallgató, ennek alapján válik elfogadóvá vagy elutasítóvá a beszélővel és ezzel együtt mondandójával szemben. Nagyon sok további hiba eredője a rossz helyen vagy helytelen módon képzett hang. A médiában ma ritkaságszámba megy az egészséges, jó vivőerejű, gazdag rezonanciájú, modulációra képes,

hajlékony, árnyalatok kifejezésére is alkalmas hang. Ezzel szemben döntő többségben vannak a jellegtelen hangok, amelyeket nem tudunk megkülönböztetni a többitől. Feltűnően sok a kiforratlan hang, amely éretlen személyiségről árulkodik. Vannak képzetlen, igazi civil hangok, de olyanok is, amelyek jellegzetesek ugyan, de rossz benyomást keltenek: betegek vagy egyszerűen csak kellemetlenek. A média fősodrában található például olyan „futtatott” műsorvezető, aki fejhangon, és olyan is, aki orrhangon beszél, noha ezek kizáró okok.

2.2. Tisztaság, érthetőség

Ha az elhangzott szövegek bármilyen szempontból nem vagy nem teljesen érthetők, akkor a beszéd haszontalan volt, célját nem tudta elérni. Ezen a területen sok hangzóejtési vagy beszédritmusbeli problémát találunk. A legfeltűnőbb a sziszegők, susogók torzított ejtése. A megengedhetetlen hibák teljes skálája fellelhető. Manapság kezd nagyon divatos lenni a sípoló *s*, de még mindig a sisegés, pöszeség vezet, a raccsolás ritka. Nagyon terjed az *á* hang széles, *e*-hez közeli ejtése. A szövegek tendenciaszerűen elhalnak, ugyanakkor a szó végén *nem* ejtendő *h* tisztán kivirít a szövegből, mintha a 40 év alattiak nemcsak az *ikes* igékről, hanem a juh, méh, céh stb. kiejtésekor életbe lépő „h-tilalomról” sem hallottak volna. Nagyon jellemző a karakteres magyar magánhangzókészlet elnagyolt ejtése, a zárt szájú beszéd, a félhangok. Mindez nemcsak ellenkezik a magyar nyelv természetével, de az érthetőség rovására is megy. A zárt *ē* hang már nem létezik, elterjedt viszont az *é* hátrahúzott ejtése az *i* felé. A beszélők többsége kisebb-nagyobb mértékben rövidíti a hosszú hangzókat, ami megtöri a nyelv ritmusát. A gyors tempó miatt gyakori a hangzó kiesés, terjed a szótag kiesés is (pl. vállalat helyett *válat*, miniszterelnök helyett *miszterelnök*, szakszervezeti vezető helyett érdekes módon *szakszerti veető*, ahol is az *r* perdületlen, a *z* meg hallhatatlan).

2.3. Hanghordozás, intonáció

Nem kell beszédhibásnak lenni ahhoz, hogy törjük a nyelvet. A prozódiai hibák is erősen megnehezíthetik a megértést. Jellemző a magyartalan, idegenes hanglejtés; a szövegtől idegen hanghordozás, különféle modorosságok; a sztereotip, értelemtől független intonációs megoldások. Kirívóan sértő a kérdő mondatok hanglejtése: tipikus a kérdőszavas mondat végének feléneklése és megcifrázása.

2.4. Moduláció, hangsáv

Itt már nemcsak egy szó megértése a tét, hanem az egész szövegé, ahogy mondani szokták: az üzeneté. Ezen a ponton minden képzetlen vagy nem rátermett beszélő elbukik, és ez sajnos jellemző a hivatásos beszélők többségére is. A mai nyelvhasználatban a kívánatos sáv szélesség csökkent, különösen a felsőbb regisztert kerülik a beszélők. Ennek következménye esztétikai oldalról tekintve a monotonitás, de ez az egyik oka a sok-sok félreecsúsztott, inkorrekt kiemelésnek, hangsúlynak is.

2.5. Dinamika

A szakaszvégek, mondatvégek sokszor elhalkulnak, de ma már, hála a technikának, ez kevésbé zavaró. A dinamika azonban több egyszerű hangerőkérdésnél. Magában foglalja a beszélő hozzáállását is. A dinamika árulkodik – az orgánum mellett – legerősebben arról a személyiségről, aki beszél. Az önbizalmáról, a státuszáról (pszichológiai értelemben), viszonyáról a mondanivalójához és a közönségéhez.

2.6. Beszédritmus, tempó

Itt kiemelendő a Petőfi rádió mint a „bevállaltan” fiatalosnak kikiáltott gyors beszéd képviselője – annak minden velejárójával, a hangzórövidüléstől a szótag kiesésig. Ez rendkívül károsan hat a beszélt nyelvre. Minél többen hallgatják, annál inkább. Mivel azonban

médiastratégiai területről, vagyis „hallgatóvadászatról” van szó, ez sajnos felülírja a magyar nyelv ügyét. A Petőfi a „nagyon zene” rádiója. Létezésével a közszolgálat viszonylag sok hallgatót könyvelhet el magának, tehát szentségtörésnek számít megkérdőjelezni a hasznát. Mi mégis ezt tesszük, mert széles hallgatótábora ugyanúgy csak „könnyű” zenét kap, mint sok más kereskedelmi csatorna közönsége, és ugyanolyan csekély közszolgálati tartalmat. Ezért is vannak olyan sokan, akik hallgatják. Ezt a Petőfit nem a közszolgálat iránti igény vagy kötelezettség hívta életre, hanem a hallgatottságért folyó verseny.

Vannak ugyanakkor olyan műsorok a rádióban és a televízióban is (bár a jelentőségük összehasonlíthatatlanul kisebb), amelyek korszerűtlennek tűnnek a műsorvezetők lassú vagy túlságosan egyenletes tempója miatt. Ez sokszor együtt jár a kenetteljes, kimért, atyáskodó, bölcselkedő stb. hanghordozással. (Bizonyos határon túli, néhány interaktív és néhány vallási műsor tartozik ide.) Ezeknek az átalakítása folyamatban van.

2.7. Hangsúly, azaz kiemelés-lesüllyesztés, kapcsolás-tagolás

Csak nagyon kevés hivatásos beszélő van tisztában ezekkel a fogalmakkal, így nem is használják tudatosan ezeket az eszközöket. Pedig egy szöveg interpretációjában, teljes megértésében ennek van a legnagyobb szerepe. Ebben az általános iskolai oktatás hibája is tetten érhető: az értelemtől független, gépies, vesszőtől vesszőig történő felolvasás.

Mindent összevetve: a közmédia első és legfontosabb feladatának a nyelvhasználatban is az értékteremtésnek és értékmegőrzésnek kell lennie. Kitüntetett szerepe van a nemzeti nyelv (és a nemzeti kultúra) megóvásának, ápolásának. Ehhez a beszélők részéről elengedhetetlen az anyanyelv ismerete és példamutató használata. Nemcsak írásban, hanem élőszóban is. A biztos beszédtechnikai készségtől a szöveg pontos akusztikai felépítésén át a nyelvi érintkezési normák ismeretéig és követéséig.

3. HOGYAN TOVÁBB?

A média igen fontos feladata s egyben felelőssége az igény felkeltése az anyanyelv jó szintű használatára. Társadalmilag el kell fogadtatni, hogy a hivatásos beszélők feladata az, hogy jó szinten birtokolják anyanyelvüket, ne legyenek beszédhibásak, és az adott kommunikációs céltól függetlenül mindig a legérthetőbb, a széles nagyközönség számára feldolgozható nyelvet használjanak; a hallgató különösebb energiárfordítás nélkül is megérthesse és értelmezhesse az elhangzottakat.

Az immáron összevont közmédia alapvető szemléletváltásra készül. A magyar nyelvet illetően ez azt jelenti, hogy felismerte és vállalja élenjáró szerepét, hogy a nyelv területén is mintát adjon, követhető és követendő példát mutasson.

Ennek érdekében:

3.1. Az új munkatársak felvételénél első helyen szerepel a beszédképesség (nem így volt korábban).

3.2. A képzés nagy hangsúlyt kap. Már jelenleg is 18 beszédtanár áll a munkatársak rendelkezésére. (A tanárok fele logopédus, ami arról árulkodik, hogy megengedhetetlenül sok a beszédhibás műsorvezető, riporter.) Az intézmény nemcsak megteremti a lehetőséget a tanulásra, hanem ellenőrzi is annak menetét, hatékonyságát.

3.3. Bátor és nagy vihart kavarázó intézkedéssel átalakítja a Kossuth rádió hangzását (az AKMB értékelése alapján). Így újraépíthető egy korszerű, friss levegőjű, egyszersmind tartalmában és hangzásában is minőségi rádió, amely megbízhatóságot, állandóságot és alaposságot sugároz. Mindezt az teszi lehetővé, hogy a közmédiumok összevonásával megszűntek a merev határok a televízió és a rádió között. Ugyanaz a személy itt is, ott is dolgozhat.

3.4. Az AKMB kezdeményezi az archívum átböngészését.

Az egyik célterület a nyelvművelő műsoroké. Ezek közül azokat, amelyek nem avultak el, újra fel lehet találni. A másik a beszélt nyelv karbantartása, javítása szempontjából nagyon hasznos: olyan jól beszélő magyar színészek produkcióit javasolja sorozatban vetíteni, mint Sinkovits Imre, Bessenyei Ferenc, Básti Lajos, Kálmán György, Sulyok Mária, Lukács Margit, Ruttkai Éva és még sokan mások. A most tízen-, huszonevesek, harmincasok már nem ismerik ezeket a nagy színészegyenéseket, s tulajdonképpen egymástól, saját korosztályuktól tanulnak, és persze a tévéből, rádióból. A fiatalabb színészgenerációt sajnos nem lehet eléjük példaként állítani, minthogy az egész színésztársadalom ugyanazzal a gonddal küzd, mint a média: a beszéd hadaró, pontatlan, a hang nem hajlékony, orgánum híján nem alkalmas árnyalatok érzékeltetésére, jellemző a gyenge artikuláció, a beszélők uniformizáltak; mindezt eufemisztikusan eszköztelenségnek szokás nevezni.

3.5. A példamutatáson túl a média feladata a nyelvi ismeretterjesztés is. Jelenleg ezt a Kossuth rádióban Balázs Géza ötpercesei, a Duna Televízióban a Nyelvőrző teszi. Fontos lenne új nyelvművelő műsort indítani, amelybe – akár interaktív módon – a nézők is bekapcsolhatók.

3.6. Az interaktív műsorok mellett a vetélkedők is rendkívül népszerűek. Színvonalas nyelvi játékokkal, a magyar nyelv/kultúra témájában megrendezett vetélkedőkkel bátran harcba szállhatnánk a bűvös nézettségért.

Ami jó hír: mindez nem elsősorban pénzkérdés, hanem szervezés és jó szándék dolga. (A televízió és a rádió archívumában fellelhető nyelvművelő és nyelvvel kapcsolatos műsorok listája a vitaindító cikk hosszabb – internetes – változatának függelékében szerepel.)

A MAGYAR NYELV ÉS A NYELVTECHNOLÓGIA

NYELVTECHNOLÓGIAI RENDSZEREK

A nyelvtechnológiai rendszerek a természetes emberi nyelv feldolgozására kifejlesztett, legtöbbször bonyolult rendszerekbe épített, háttérben futó szoftverek (pl. internetes kereső, helyesírás-ellenőrző, navigációs rendszerek szóbeli utasításai). Általában több komponensből állnak, amelyek a nyelv egyes szintjeit tükrözik (szókincs, toldalékolás, mondatrészek, információhordozás stb.), és különféle feladatspecifikus modulokat tartalmaznak (automatikus szövegtömörítés, egyértelműsítés, tulajdonnevek felismerése stb.).

A NYELVTECHNOLÓGIA SZEREPE A MAGYAR NYELV ÉRTÉKEINEK VÉDELMEBEN

Az anyanyelvi helyesség támogatása

A gépi helyesírás-ellenőrzést, illetve a mondattani helyesség ellenőrzését és javítását sikerült az emberiéhez hasonló szintre fejleszteni, ezek segítik a helyes nyelvhasználatot. A nyelvi ellenőrzők használata nem korlátozódik a szövegszerkesztőkre, alkalmazzák az ún. szerzői támogatási rendszerekben is, használati utasítások és egyéb dokumentációk írása közben, pl. információtechnológiai, egészségügyi és műszaki területen. A szerzőt szótárak, terminológiai adatbázisok támogatják, melyek követik az adott terület előírásait.

Kulturális örökségi anyagok digitalizálása és hozzáférhetővé tétele

Az automatikus szövegfeldolgozás technológiáival az ország írott kultúrkincsét átmenthetjük a digitális korszakba. A régi magyar szövegelemek képi formában való digitalizálása ma már nem elégséges, a szöveget a gépi feldolgozás számára alkalmas formára kell hozni, ami

biztosítja a részletes keresést és elemzést is, amire a kutatóknak szükségük van. Több intézményben folyik a régi magyar irodalmi és nyelvemlékek többszintű szövegfeldolgozása, amely felbecsülhetetlen értékű információkat tesz majd hozzáférhetővé.

A magyarországi és a határon túli magyar nyelvváltozatokat feltérképező kutatásokban is jelentős támogatást tud nyújtani a nyelv- és beszédtechnológia a beszélt és írott nyelvváltozatok digitális rögzítésével és automatikus feldolgozásával. Uráli nyelvrokonaink szótárainak, korpuszainak fejlesztése is elsősorban a magyar nyelvtechnológiától várható. A nganaszan, a nyenyec, a mari vagy a komi nyelv rendszerének dokumentálása, írott és hangzó megnyilatkozásainak értékmentő digitalizálása és automatikus feldolgozása már az elmúlt években megkezdődött. Hangsúlyoznunk kell, hogy a kisszámú beszélő miatt a nyelvi dokumentálás lehetőségének utolsó órájában vagyunk.

Nyelvhasználati adatok gyűjtése, feldolgozása, elérhetővé tétele

A magyar nyelv különböző, még élő változatainak digitális rögzítése sürgető feladat, hiszen a ritkább nyelvváltozatok beszélői kiöregednek, egyre inkább megfigyelhető a dialektusok eltűnése, illetve a határon túli nyelvváltozatok esetében a nyelvvesztés. A nyelvváltozatok feltérképezése, adatbázisba szervezése központi koordinációt, valamint szociolingvisták és nyelvtechnológusok összefogását és a lehetőség szerinti nemzetközi együttműködést igényli.

A magyar nyelvváltozatok kutatása a múltban túlnyomórészt nyelvtechnológiai támogatás nélkül zajlott, újabban együttműködés kezdődött bizonyos kutatócsoportok között. Ez egyelőre az írott szövegek értékörző digitalizálását jelenti, a beszélt nyelvi adatbázisok elkészítése technikailag bonyolult és munkaigényes. A beszélt nyelv hangzó formában való rögzítése és kereshetővé tétele a következő évek súlypontja lehet. A hangzó korpusz a szöveges átiratokhoz képest újabb kutatási lehetőségeket is rejt (pl. hangtan, hangképzés).

Az írott és beszélt nyelvnek az általános vizsgálatához kiemelt jelentőségűek a nagyméretű, szabványos szerkezetbe rendezett, különféle nyelvi stílusokat, témaköröket, földrajzi vagy társadalmi helyzetű beszélők anyagait, illetve a keletkezési körülményeket magukban foglaló adatbázisok. Az interneten elérhető nyelvi adatok szintén gazdag forrást nyújtanak a nyelvhasználat statisztikai elemzéséhez. Az élet minden színterén digitális anyagok tömege keletkezik nap mint nap, amelyeknek összegyűjtése és elemzése azonban – bármennyire informatív lenne is – többnyire akadályokba ütközik (ld. *IPR akadálymentesítés*). Minél részletesebb nyelvi információval látjuk el az összegyűjtött szövegeket, hangzóanyagot, annál több vizsgálat válik lehetővé. A nyelvtechnológiai eszközök ebben nyújtanak nagy segítséget.

Új tartalmak, stílusok és média megjelenítése

Az internet egyre szélesebb társadalmi csoportokhoz jut el, és nő az emberek személyes véleményének közlésére szolgáló oldalak (pl. fórumok, blogok) száma is. A *közösségi oldalak* népszerűsége bizonyítja, hogy igény van a kifinomultabb nyelvtechnológiai alkalmazásokra, amelyek figyelemmel követik a bejegyzéseket, összegzik a vitákat, kiszűrik az érzelmi tartalmú válaszokat és visszaéléseket vagy a szerzői jogi szabálytalanságokat stb.

A nyelvtechnológiai kutatások között szerepel olyan trend- és szövegelemző eszközök fejlesztése, amelyek természetesnyelv-feldolgozó alkalmazásokat integrálnak, hogy a *strukturálatlan szövegben* megtalálják a releváns információkat. E célra magyar nyelvű morfológiai elemzők és egyértelműsítők, valamint tulajdonnév-felismerők állnak rendelkezésre, melyek nagyrészt statisztikai tanuló algoritmusokon alapulnak.

A nem szöveges adatok növekvő aránya generálta az igényt a *multimédiás* információ-visszakereső szolgáltatásokra, vagyis a képekben, hangzóanyagokban, videóban való keresésre. Az audio- és videofájlokat egy beszédfelismerő modullal szöveggé kell átalakítani.

Az Országgyűlés beszédeinek szöveges kereshetősége olyan közérdek, hogy a kezdetektől folyik szöveges lejegyzésük. A videofelvételeket is rögzítik, azonban a szöveges és a

multimédia-tartalmak összerendelése elég körülményes. Beszédfelismerési technológiákkal a videofelvételek szövegtartalom szerint kereshetők és lejátszhatók. Online lehetséges az élő felszólalások nagy pontosságú szöveges átalakítása, hiszen jó minőségű modellek építhetők a már meglévő anyagokból. A parlamenti beszédeket folyamatosan a képernyőre lehet írni, de végezhető nagyon gyors információkivonatolás, illetve akár fordítás is.

Jogi akadálymentesítés

A magyar nyelvhasználat állapotának megfigyeléséhez minél nagyobb mennyiségben kell nyelvi adatokat gyűjteni. Ennek egyik előfeltétele a jogi feltételeknek való megfelelés az anyagok közzétételével és feldolgozásával kapcsolatban. A szerzői jogok, az anonimitás kérdése, a szellemi termékek jogtisztasága stb. mind befolyásolja az adatgyűjtés és kiértékelés sikerét. Módosítani kell a jogszabályi feltételeket és környezetet, hogy a nyelvtechnológiai központok intézményesen hozzáférhessenek az elektronikus közegben közreadott anyagokhoz. Ennek jelenleg több jogi akadálya van, amelyeket el kellene távolítani. A szellemi jogokkal védett anyagok kutatási célú átengedésének kérdése éppen napjainkban formálódik Európában; a megoldásra néhol kormányszinten is születnek javaslatok.

A nyelvtechnológia szerepe a magyar nyelv továbbfejlesztésében és népszerűsítésében
A cél a nyelvtechnológiai erőforrások megerősítése, aminek fontos része a más nyelvekkel való összekapcsolhatóság, az átjárhatóság létrehozása vagy növelése. Tudnunk kell, hogy az állam maga is igen jelentős gazdasági szereplő, és a közbeszerzéseknél előírhatja bizonyos nyelv- és beszédtechnológiai erőforrások használatát és folyamatos karbantartását.

Többnyelvű információkinyerés és -visszakeresés

Bár a magyar web igen dinamikusan fejlődik, sokszor probléma, hogy csak más nyelven áll rendelkezésre a szükséges dokumentum. Az idegen szöveg olvasóját sok területen segítheti a nyelvtechnológia (megértéstámogatás, automatikus gépi fordítás, az információk kinyerése és visszakeresése több nyelven, számítógépes szótárkészítés, új nyelvoktatási eszközök, de az automatikus tolmácsolás, sőt a beszéd „online” fordítása is elérhető közelségbe került).

A digitális tartalmak robbanásszerű növekedése miatt a rendelkezésre álló képi, hangzó és szöveges információ további feldolgozás nélkül gyakorlatilag kezelhetetlen. Szinte nincs is az életnek olyan területe (tudomány, politika, gazdaság, oktatás, kultúra, adminisztráció stb.), ahol az elektronikus információkat ne kellene hasznosítanunk. A hatékony információkezelés része az is, hogy kérdéseinkre több nyelven is releváns válaszokat kapjunk, ami rendkívül fontos Magyarország nyelvi integrációja szempontjából. A szűkebb értelemben vett ember-gép kommunikáció legfőbb feladata éppen az emberi igények közlése a gépekkel, és a kapott válaszok hasznosságának növelése. A hihetetlen tömegű információban való tájékozódást a szakember és a laikus számára is rendkívüli módon megkönnyíti a nyelvtechnológia.

A *gépi megértésre* irányuló kutatásokban egyrészt cél a természetes nyelvű szöveg megértésére képes technológia kifejlesztése, másrészt a jelenlegi eszközökkel már automatikusan megérthető tartalom létrehozása: ontológiák, tudástárak építése. Ennek eredményeképpen valósulhat meg a következő évtizedben a szemantikus web, azaz géppel automatikusan értelmezhető lesznek az egymással jelentésbeli kapcsolatban álló adatok és tartalmak. (A világról való tudásunkat leképező tudásbázisokhoz szükséges szemantikai szabványok átvétele és a magyar specifikumokkal való kiterjesztése még nem történt meg.)

A vállalatok számára a hatékony tudásbeszerzés, a konkurencia- és trendanalízis, a nyelv alapú multimédia- és tudásmenedzsment milliárdos hasznot jelent. Ezek az alkalmazások mind intenzíven építenek a nyelv- és beszédtechnológiai fejlesztésekre. Az ipariak mellett az állami, közigazgatási és egészségügyi alkalmazások, a megváltozott munkaképességűek

társadalmi integrációja, az oktatás nyelv- és beszédtechnológiai támogatása a legfontosabb területek, ahol a nyelvtechnológia kulcsszerepet játszik. A részletekre itt nem térhetünk ki, de a Nyelv- és Beszédtechnológiai Platform által létrehozott *Stratégiai kutatási terv*, illetve *Megvalósítási terv* anyagaiban ezek hozzáférhetők.

Anyanyelvi Technológiai Központ létrehozása

A fentiek ismeretében nyelvtechnológia alkalmazására az MTA Nyelvtudományi Intézete az egyik legjobban felszerelt műhely. Azonban a közönségtájékoztatás finanszírozása eddig mindig (versenyképesség-növelő) alkalmazott projektek keretében történt. Megvizsgálható egy Anyanyelvi Technológiai Központ létrehozásának kérdése. Ez nyelvhasználati és értékvédő centrumként szakszerűen nyomom követhetné az anyanyelv használatát, átlátható képet nyújtana, és a társadalmi és közigazgatási igényeket kielégítve kiszolgáltatná a kutatókat, diákokat és érdeklődőket. Feladatai:

- Szaknyelvi szint: egy terminológiai bizottság működtetése. Dokumentációk és gyakorlati útmutatók kidolgozásának megszervezése, ezek hozzáférhetővé tétele.
- Tanácsadó szint: az anyanyelvi arculatépítés, stilisztika hangsúlyozása s beépítése az anyanyelvi és idegen nyelvi oktatásba (e-Humanities, e-Science, nyelvtechnológia és digitális bölcsészeti szakoktatás támogatása).
- Disszeminációs szint: terjesztés. Nagyon fontos az erőforrások megosztása és a rendelkezésre álló elemzési megoldások elérhetővé tétele szabványos formában mind a magyar nyelvtechnológusok, mind a magyarral foglalkozó külföldiek számára (például a HunCLARIN, a vezető hazai nyelvtechnológiai kutatás-fejlesztést végző tudásközpontok stratégiai jelentőségű kutatási infrastruktúráján keresztül).

A MAGYAR NYELV ÉS A MŰVÉSZETEK

Az anyanyelv nemzeti kulturális örökségünk része, legfontosabb eleme. Ápolása, védelme kiemelt feladatunk. Korunk kihívásai szinte a nyelvújítás korszakának feladatai elé állítják a szakembereket, mindenkit, aki hivatásából adódóan a magyar nyelvet mint a kifejezés eszközt használja. Nyelvpolitikára szükség van, eszközei a támogatások területéről segíthetik anyanyelvünk megmaradását, fejlődését.

A művészi alkotások az irodalom, színház, film területén nem befolyásolhatók nyelvi normatívák kötelező előírásával.

Az anyanyelvi nevelés első közege a család. Az anyanyelv elsajátításának egyik kívánalma, hogy több beszéd és ének hangozzék el családi körben is, s ne a televízió „nevelje” a gyermeket. Fontos, hogy már a kicsi gyermek is lásson könyveket. Versek, kisebb szövegek tanítását el lehet kezdeni ebben a korban. Erre az otthoni „tanulásra” épül rá az óvodai és iskolai nevelés/oktatás. *Elsődleges annak a felismerése, hogy a nyelvi nevelés nemcsak a magyar nyelv és irodalom, hanem mindegyik tantárgy feladata.*

Régi felismerés a nyelvhasználat és az olvasottság összefüggése, ugyanígy régi tapasztalat a nyelvi kulturáltság megszerzésében a memoriterek fontossága. Bár egyre kevesebb a kötelezően, kívülről megtanulandó irodalmi szöveg, elképzelhető lenne egy a Magyar

Írószövetség segítségével összeállított „magyar memoriter-ajánlójegyzék”. Ez segíthetné a tanárok és a családok munkáját is.

Az idegen nyelvek tanításának fokozott előtérbe kerülése nem járhat a magyar nyelvi órák számának csökkenésével.

Az anyanyelv ismeretének elmélyítésében az oktatáson kívül fontos szerepe van a *médiának* és a *közművelődésnek* is.

Fontos volna gyermeklapok, fiataloknak szóló *hetilapok* indítása. Rossz előjel a napilapok, hetilapok irodalmi rovatainak háttérbe szorulása, megszűnése. A gyermek- és ifjúsági sajtó folyamatos létezése legalább olyan jelentőséggel bír az anyanyelvi kultúra és nevelés szempontjából, mint a színház és a film.

Az irodalom teljesen speciális helyet tölt be anyanyelvünk használatában, ápolásában és megőrzésében. Az írók és szervezeteik eddig is nagy szerepet vállaltak az olvasómozgalmak, olvasótáborok, rendhagyó irodalomórák létrehozásában. Különös figyelmet fordítottak az író-olvasó találkozók megszervezésére. Ilyenkor nemcsak a megírt mű, de az élő nyelv, az elhangzó szavak, a beszédfordulatok, a gondolatok korszerű nyelven való megfogalmazása kerül előtérbe. Ma már pénz hiányában egyre kevesebb ilyen alkalom van. (Ez összefügg a vidéki és külvárosi művelődési házak bezárásával is.) Célzott állami támogatásokkal az ilyen színvonalas rendezvények megtartása megoldható volna.

A rendhagyó irodalomórák szervezése, vers- és prózamondó versenyek kiírása hozzájárul az anyanyelvi kultúra fejlesztéséhez. Ilyenek nemcsak a megszokott módon, hanem énekmondó kategóriában (rég Magyar énekelte költészet, XVI–XVIII. sz.) és a kortárs irodalmi művek kategóriájában is elképzelhetők. Utóbbiak az élő szerzők tíz éven belül megjelent műveire vonatkoznak.

Az irodalmi nyelv megmaradása, a köznyelv és a beszélt nyelv gazdagodása érdekében elképzelhetők kiadói pályázatok egy „filléres klasszikusok” sorozat formájában a magyar irodalom klasszikus alkotásaiból. (Papírkötésben, kis formátumban, legfeljebb bruttó 990 Ft-os áron; előzmény az Olcsó Könyvtár sorozat.) A kiadók kötelező példányokat adnának át a közkönyvtáraknak; a sorozat terjeszthető volna újságárusoknál is. A megjelenés évente egyszer, november 13-a körül volna kívánatos. Így nemcsak „a magyar nyelv ünnepe” rendezvényeire, de a téli könyvvásárra is elkerülnének a kötetek.

Ugyanezt a célt szolgálná egy magyar művelődéstörténeti sorozat: füzetek a kultúrtörténet, a történeti antropológia, a nyelvészet, a néprajz, az iskola- és neveléstörténet stb. tárgyköréből (a Magyar művelődéstörténeti lexikon mintájára, de a jelenkorig bemutatva az adott területet).

„Verset mondok” címmel olcsó cd- és/vagy dvd-sorozatot lehetne megjelentetni a magyar versmondás klasszikusaitól, archívumok anyagát felhasználva (Magyar Rádió, Magyar Televízió, Petőfi Irodalmi Múzeum, Illyés Gyula és más írók archívumai). Kísérőfüzetükben a gondozott szövegek kis terjedelmű tanulmányokkal együtt jelennének meg.

A fentiek megvalósulását segíthetné *több kiadói pályázat* szerkesztők, anyanyelvi lektorok számára, hogy a tervezett kiadványok megfelelő színvonalon jelenhessenek meg. Mindez segítene visszaállítani a szerkesztői, lektori szakma presztízsét, és lehetőséget adna a kis kiadóknak a szöveggondozásra. (Erre ma már anyagi források hiányában alig van példa.)

Fordítói ösztöndíjak segíthetik a magyar irodalomra nagy hatású, de magyarul még kiadatlan művek megjelenését (a balatonfüredi fordítóház mintájára, ahol magyar irodalmat fordítanak idegen nyelvre). A művek megjelentetése hálózati kiadásban is elképzelhető lenne. Ehhez csatlakozhatna egy *fordításirodalmi sorozat* beindítása: régi és újabb magyar fordításirodalmi gyöngyszemek, kéziratban maradt vagy nehezen hozzáférhető kiadásokban megjelent művek. A pályázat a sajtó alá rendező munkáját és a kiadás költségeit is támogatná.

Fordításelméleti műhelykonferenciát is lehetne rendezni (az évek óta folyó intézményközi kutatások eredményeinek felhasználásával) november 13-a táján, a magyar tudomány hónapjával összhangban.

Komoly figyelmet érdemel a befogadók *korosztályi és műveltségi különbségeinek* tiszteletben tartása. Ezért volna hasznos irodalmi alkotói pályázatok kiírásának támogatása, *külön a szakmai és külön a civil résztvevők számára*.

Fontos feladat a fiatal (iskolába járó) korosztály igényes befogadóvá nevelése nemcsak az irodalom, hanem a színház és a film területén is. A „beavató színházak” támogatása az iskolákban, az alapvető drámai és színházi fogalmak, a színházi alkotómunka személyes, gyakorlati megismerése „beavatottak” (szakemberek, művészek) közvetítésével szinte nélkülözhetetlen. Szükség lenne egy szerkesztett anyagokat, kulturális híreket tartalmazó, *internetes felületen* megjelenő, interaktív *kulturális* (irodalom, film, képzőművészet, zene) *ifjúsági folyóiratra*. Ez hirdethetne irodalmi pályázatot, műfordítói, valamint vers- és prózamondó versenyt.

Az ismeretek átadását, a befogadóvá nevelést, a szellemi, nyelvi igényesség kialakulását szolgálhatja a színházi előadások rögzítése, megőrzése. (Igy elemezni is lehetne az előadásokat.) Hasznos lenne a színházi fesztiválok előadásainak, az azokat követő szakmai vitáknak a rögzítése is. A közszolgálati televízió részvétele nemcsak ezek sugárzásában, hanem a rögzítésében is elképzelhető. Az érdeklődés folyamatos fenntartását szolgálhatja a kortárs drámai irodalom nagyobb szerephez juttatása pályázatok kiírásával.

A fenti célok megvalósításához alig nélkülözhető a kísérletező film- és színházi műhelyek támogatása. Mivel a média szerepe szinte jelentősebb napjainkban, mint az „írott szóé”, hasznos lenne a filmek szinkronszövegeinek ellenőrzése (nyelvi lektorálás) – nem a „szépítés”, hanem az érthető, világos szövegek létrehozása érdekében.

Nemcsak a vizuális nevelést, de a nyelvi gazdagodást is szolgálná, ha minden évben egy héten át jelentős kedvezménnyel lehetne megtekinteni a magyar filmeket. Ezek retrospektív vetítések lennének egy-egy filmművészeti korszak vagy alkotó műveiből. Ezt szintén össze lehetne kapcsolni november 13-ával, a magyar nyelv ünnepével. A feladatot vállaló mozik állami céltámogatásért pályázhatnának.

Oktatói tapasztalat, hogy a színésznek jelentkező fiatalok beszédkézsége, kiejtése, szókinccse évek óta romlik, ezért fontos a *beszédtechnika* kiemelt *oktatása*. Ez nemcsak a kiejtés javítását szolgálja, de a megtanulandó irodalmi szövegek által a fogalmazás képességét is segíti, a szókinccset is bővíti. A beszédtechnika oktatása a tanároknak (minden szaktanárnak) és a középiskolásoknak is hasznos lenne. Ezért a Színművészeti Egyetemen tanfolyamokat szerveztek és szerveznek, amelyek száma állami támogatással növelhető lenne. A beszédtechnika a tanári továbbképzésben jól hasznosítható, de középiskolákban és általános iskolákban kívánatos lenne *tantárgyként* is tanítani.

Mindezt segíti a szépkiejtési versenyek rendszeres, a média által is támogatott megszervezése.

Az anyanyelv ápolását szolgálhatja a pozitív diszkrimináció, amely figyelembe veszi a korosztályok és társadalmi rétegek eltérő kulturális szintjét. Elengedhetetlen a széles körű nyilvánosság. Mivel ezt elsősorban a média nyújthatja, az adásba-vetítésre kerülő filmek magyar szinkronja kiemelt jelentőségű. Elsődleges feladat, hogy kiküszöböljük a silány munkát. Ezért szükséges lenne létrehozni egy nyelvi bizottságot, amely ebből a szempontból szakmai szempontok alapján értékelné a filmek magyar szövegét, de a narrációk (magyarázó szövegmondás) és szinkronfilmek szövegét, elmondását *díjazó szemlét* is lehetne szervezni. Mérlegelhető egy színészek számára meghirdetett szépbeszéd-verseny meghirdetése is.

A MAGYAR NYELV ÉS AZ EGYHÁZI NYELVHASZNÁLAT

A címnek megfelelően csak olyan kérdések kerülnek itt szóba, amelyek a magyart mint egyházi nyelvet használó felekezetek/közösségek nyelvi helyzetét érintik. A megállapítások értelemszerűen nem vonatkoznak a liturgiájukat, vallásgyakorlataikat nem magyarul végző egyházakra/egyházi közösségekre. Egyházi nyelvről általában beszélni, annak mai állapotáról megbízható helyzetképet adni – főleg ilyen rövid idő alatt – lehetetlenség. Az egyházi nyelv erősen rétegezett, a szakrálístól (rituálistól) a köznyelviig haladó skálán helyezkedik el, továbbá a nyelvhasználat felekezetre/vallásra nézve is különbözik (lásd pl. *keresztény-keresztény, Ézsaiás-Izaiás*). Nem hagyható figyelmen kívül az egyházak eltérő létformáinak és a hagyományok erejének nyelvalakító következménye sem. A magyar *egyházi nyelv* (nyelvváltozatok) vizsgálatához a társtudományok együttműködésére is szükség van.

A LITURGIA NYELVE

A liturgikus nyelv a vallások nyelvhasználatának legkötöttebb, legrögzöttebb rétege. Jelenleg a népnyelvhez való viszonyában értelmezzük mint az **egyházi szertartások** összességének kötött nyelvhasználatát, a liturgikus cselekmények nyelvét, amely magában foglalja az egyházi szakterminológiát is. Bár az élő nyelvek változásai a liturgikus nyelvet is érintik (ha megújítják), a hivatalos szabályozottság miatt (egyházilag jóváhagyott szövegek) ez a nyelv kevésbé változékony. Tulajdonsága, hogy nem vulgáris (a népnyelvvel való viszonyában), hallásra van szánva, ezért egyszerű, áttekinthető mondat szerkezetekkel él, a bonyolult fordulatokat, idegen szavakat kerüli. A különféle vallások az idők folyamán eltérő liturgikus nyelvet használtak/használnak (héber, görög, ószláv, szír, kopt stb.). A magyar egyházi nyelv szempontjából nagy előrelépés volt, hogy a reformáció egyházai anyanyelven alkották meg liturgiájukat. A katolikus egyház nyelve viszont a II. vatikáni zsinatig (1962–1965.) a latin maradt. Szertartáskönyveinek magyar fordításai csak ezután készültek. A fordítások idejétől a legnagyobb mértékű szöveghűség ellenére sem lehet elvonatkoztatni.

A BIBLIAFORDÍTÁSOK NYELVE ÉS AZ EHEZ KAPCSOLÓDÓ PROBLÉMAKÖR

A Biblia sokat olvasott könyvként hatással van az egyházi közösségek nyelvhasználatára. Luther fordítása a német irodalmi nyelvváltozat alapjává vált, a Károlyi-Biblia nyelve is hosszú ideig hatott, és befolyásolta az írott magyar standard, különösen a szépirodalom

nyelvét. Az anyanyelvűség és a bibliafordítások viszonyában az egyes vallások szerint különbségek vannak. (A keresztény és a zsidó vallás Biblia-fogalma sem teljesen azonos.) A magyarra fordítás szükségességét igen korán felismerték: az első írásban fennmaradt magyar bibliafordítás a XV. század elején készült (szóbeli tolmácsolások korábban is voltak). A teljes Bibliát vagy annak részeit folyamatosan fordították, az anyanyelvű változatok általános használata a reformációhoz kötődik. Mivel minden fordítás egyben az adott kor nyelvéen történő **interpretáció** is, a holt nyelveken íródott forrásszövegek értelmezését mindegyik magyarítás a saját korának (megváltozott) nyelvéen kísérelte meg.

A bibliafordítások megújítása különféle mértékű:

lehetnek **új fordítások** héberből, görögből vagy latinból (a kanonizált forrásszövegek kialakulása és variánsaik külön kérdéskör), de lehetnek egy korábbi fordítás **revíziói** is. Egy-egy fordítás vagy revízió általában akkor válik szükségessé, ha a meglevő változat már nem felel meg a saját kora nyelvhasználói igényeinek. (Ez jó 30 éves időtartam szokott lenni.)

A nyelvi megújítás az alábbi **okok** miatt válhat szükségessé:

- jelentősebb változások az adott nyelv használatában (ide vonható a stilisztikai változtatások óhaja is),
- ritkábban a helyesírási rendszer megváltozása (pl. nemrég Németországban),
- felfogásbeli változások (pl. feminista bibliafordítás),
- új tényanyag (pl. újonnan előkerült kéziratot kell figyelembe venni, beemelni).

A bibliafordítási gyakorlatban követett **elvek** különfélék:

- formális: törekvés az eredeti szöveg szerkezeti, szókincsbeli sajátosságainak pontos visszaadására;
- értelmi: ilyen törekvés nincs, a tartalmi-jelentésbeli hűség a fontos. Az ezt az elvet valló fordítások nem élnek a héber vagy görög fogalmak tükörfordításaival, az adott kor aktuális nyelvhasználatát célozzák meg a szóhasználatban és a szerkesztésmódban.

A fordítások készülhetnek eltérő szempontokat előtérbe helyezve (irodalmi, liturgiai igényű, missziós szempontú). Létjogosultsága mindegyik változatnak van; a többfajta nyelvi stílus alkalmazása hasznos, egyes esetekben pedig szükséges is lehet.

A katolikus Bibliák közül a legszabadabb, az élő nyelvhez legközelebbi a Békés–Dalos-féle, görögből fordított Újszövetség nyelve. Ez 1951-ben Rómában készült (egyszerűsége törekvő nyelvezetében a „missziós szempont” is szerepet játszott). Célja nem csupán az idegen szöveg magyarra fordítása volt, hanem az is, hogy eszméit és gondolatait az élő magyar nyelven szólaltassák meg. Következésképpen kerültek az elavult igealakokat (félmúlt), a szenvedő szerkezetet, az archaikus kifejezéseket. Ma is friss nyelvezetű fordítás.

Más felfogású a legutóbb (1997-ben) megjelent ún. Káldi-Neovulgata, az első teljes katolikus bibliafordításnak (Káldi György, 1626.) a mai nyelvi igényekhez alkalmazkodó átdolgozása, amely a II. vatikáni zsinat után létrehozott hivatalos Neo-Vulgata figyelembevételével készült. A Neo-Vulgata elvei természetesen a magyar fordításra is kihatnak: részben a hagyomány folytatása, részben a bibliatudomány időközben végbement fejlődésének érvényesítése. A magyar szöveg régiesebb ízű, mint a forgalomban levő másik két katolikus bibliafordítás (a Békés–Dalos és a Szent István Társulat által 1976-ban megjelentetett Biblia).

A magyar protestáns (ezen belül ökumenikus) bibliafordítás: 1975-ös új fordítás, 1990-es revízió, 2010-es új kiadás. Fordítási alapelvek: a gondolati tartalmat, nem a szót fordítani, továbbá a Károlyi-féle fordításból is átvenni, de csak ott, ahol az megfelel az akkori (1975.) nyelvhasználatnak. A kettős célkitűzés archaikus színezetű fordítást eredményezett. A szóhasználatban megtartottak a Károlyi révén a protestáns liturgiába erősen beépült, ma már nem köznyelvi elemeket (*elközelgett, megigazul* stb.). A grammatikai szerkesztésmódban is maradtak régies formák (*megaláztatik, felmagasztaltatik*).

Mint látható, az új(abb) bibliafordítások egyik problémája a nagy tekintélyű és hatású korábbi magyarításokhoz, a Károlyi Gáspárhoz (1590.) és a Káldi Györgyéhez (1626.) való viszony.

Újabban már minden nagy felekezet Bibliája olvasható az interneten; a katolikus fordításból hangfájlok is készültek, az evangélikus egyház pedig egy internetes címen arra is módot ad, hogy az új kiadás kapcsán bárki javaslatot tegyen, vagy elmondhassa a véleményét. (Az interneten egyébként egyházi kifejezések helyesírási szótára is olvasható.)

A PRÉDIKÁCIÓK NYELVE

A nagyközönség az egyházi nyelvet leginkább ezzel azonosítja. (A további megállapítások csak a szóbeli prédikációkra vonatkoznak.) A társadalom minden rétegére hatással vannak, ezért egyfajta tudományos ismeretterjesztésnek is felfoghatók. A nyelvük annyira heterogén és egyéntől függő, hogy összefoglalóan nem lehet jellemezni. Nyelvhasználatukat befolyásolja a prédikáló személyek teológiai felfogása, de nagyobb a szerepe egyéni felkészültségüknek, retorikai képességeiknek.

A prédikációk kötetlen nyelvhasználatra adnak lehetőséget, a befogadó réteg, a hallgatóság pedig mindig az adott korból való. A prédikációk nyelvhasználatát tehát ennek megfelelően kell(ene) alakítani: a teológiai tartalmat minden réteg számára közérthetően, mai, élő köznyelven igényesen előadni – mellőzve pl. a grammatikai archaizmusokat. Bármelyik felekezet „szószékeiről” hallhatók viszont a mai nyelvállapottól idegen „kegyességi” kifejezések és teológiai szakzsargon. Kerülni kellene a megértést zavaró grammatikai és beszédtechnikai elégtelenségeket is: a túl bonyolult mondatszerkesztést, a nem megfelelő beszédtempót és intonációt. (Televíziós, rádiós közvetítésekben még inkább feltűnőek ezek.)

A prédikációnak célba nem érése (a tartalmon kívül) főleg a nyelvhasználaton múlik, ezért a(z egyházi) nyelv ügye a különféle egyházak teológusképzése számára alapvető feladat.

A HITOKTATÁS NYELVE

A probléma nagyrészt hasonló az előbb leírtakhoz, ugyanakkor ennek a részterületnek a közoktatás módszertani és nyelvi kérdéseivel is vannak érintkezési pontjai. A különféle korosztályok számára írt hittankönyvek tartalmi és nyelvi felfogása főként írójuk intencióinak függvénye. Minden esetben követelmény (lenne) azonban a tankönyvek nyelvét a tárgyilagos, mindennapi köznyelvhez igazítani, az oktatást kommunikáció-központúvá tenni, kihasználva a gyerekek kreativitását.

Az oktatás egyik célja a bibliaismeret létrehozása. A gyermekbiblia-fordítások fontosságát több külföldi, jól sikerült kiadás bizonyítja. Magyarországon is több hasonló van forgalomban. Szerencsés megoldásként lehet említeni közülük az otthoni és iskolai oktatás elevenebbé tételének igényével íródott (és fordított) ún. Mesélő Bibliát.

KISEBBSÉGEK ÉS EGYHÁZI NYELV

Ez a témakör a határon túli magyar kisebbségek nyelvvel foglalkozó részterületet (is) érinti. A kisebbségekkel kapcsolatban élesen vetődik fel az egyház és anyanyelv, a vallásgyakorlás és nyelvhasználat viszonya, mivel az egyházi élet, a templomi nyelvhasználat az a színtér, ahol a kisebbség nyelve közösségi szinten a legtovább funkcionál: egy közösség nyelvvesztésében a szakrális szféra marad utoljára. A kisebbségi nyelvhasználók – különféle mértékben – anyanyelvüket az imádságban, az egyházi nyelv használatában élik át. (A Nyitra-vidéken például még azokon a településeken is magyarul imádkoznak és énekelnek a hívek a templomokban, ahol nincs magyarul tudó pap.) A köznapi nyelvből kiesve a kisebbségek anyanyelve archaizáló, szakrális nyelvvé változhat, amelynek a Biblia vagy más, jelentős

részben ritualizált szöveg a forrása. A követendő nyelvi mintát ebben az esetben a templomi nyelvhasználat tölti be, ami megnöveli a papok nyelvi felelősségét. A kisebbségi közösségekben a nyelvhasználat szempontjából a felekezeti eltérések is élesebbek.

A moldvai magyarok ügye külön kérdés. Őket sem a katolikus egyház, sem az anyanemzet nem támogatta a hitélet anyanyelven történő megélésében. Ennek következménye, hogy a magára hagyott népi vallásosság hordozójává a helyi archaikus magyar nyelv vált – liturgikus szövegekben és apokrif népi imádságokban egyaránt. Mára a magyar nyelv a templomokból is kiszorulva csupán családi körben, ritualizált szövegekben él tovább.

JAVASLATOK

1. A prédikációkban, hitoktatásban a nyelvileg adekvát igehirdetésre való törekvés kellő nyelvi felkészültséget követel meg. Ennek eléréséhez nagyobb szerepet kellene kapnia a teológiai tanulmányok során a nyelvi képzésnek. A retorika (és a homiletika) ugyan egy-két félév erejéig szerepel a tanegységek között, helyenként azonban nem kompetens oktatók tanítják, szakirodalmi tételeik között sok az elavult. Maguk a teológiai hallgatók is rossznak ítélik a nyelvi képzést. Ez közoktatási probléma is: nincs mire alapozni (pl. hébert, görögöt, latint tanulnak anélkül, hogy megfelelő grammatikai ismereteik lennének). Jobb, mélyebb nyelvi képzés tantervét kell kidolgozni, és az oktatásba megfelelő szakembereket kell bevonni.

2. A hittankönyvek nyelvi (és módszertani) megújítása.

3. A határon túli magyarok anyanyelv-használatával kapcsolatban (kizárólag az egyházi nyelvre nézve): az egyház- és nyelvpolitika összehangolt intézkedései révén törekvés az egyházi nyelv szerepének megtartására a közösségek identitásának megőrzésében; a papságban pedig nyelvi felelősségük – és az ezzel kapcsolatos feladataik – tudatosítása.

4. Törekvés a nyelvhasználat tekintetében a felekezetek közötti megegyezésre, egységesítésre. Az, hogy különféle felekezetek egyes bibliai fogalmakat másként neveznek meg és írnak, elsősorban szociolingvisztikai természetű probléma. Nálunk az egyes vallások külön-külön készítették el (akár egészen friss) értelmező bibliafordításait, több európai népnek azonban van már ökumenikus bibliafordítása is. 1968-ban az Egyesült Bibliatársaságok (United Bible Societies) összeállított egy útmutatást az interkonfesszionális bibliafordítások elkészítéséhez. Alapelveinek figyelembevételével szükséges lenne magyarul is egy ilyen fordítás elkészítése. Ez nemcsak a felekezetek közötti párbeszédet segítené elő, hanem tudományos szempontból sem lenne érdektelen (pl. a bibliai névegyesítések révén).

A MAGYAR NYELV ÉS A HÁTRÁNYOS HELYZETŰ CSOPORTOK

1. ADATOK ÉS TENDENCIÁK

A társadalomból való kizáródás legfőbb okai a szegénység; a nemzedékenként újratermelődő egyenlőtlenségek; a nemi és életkor szerinti diszkrimináció; etnikai, régióbeli sajátosságként a kulturális-oktatási hiányok; a munkanélküliség; mindezek következményeként pedig a hajléktalanság; a kapcsolati rendszerek széthullása. A hasonló társadalmi státuszú cigány és nem cigány népesség helyzetének vonatkozásában ma is jelentős, jellemzően a népesség halmozott hátrányait nyomatékosító és tartósító tendenciák érvényesülnek. A vizsgálatok ugyanakkor arra is rámutatnak, hogy a mélyszegénységben élők nagyobbik hányada nem roma, a magyarországi romák valamivel több mint a fele pedig nem él mélyszegénységben.

Magyarországon ma 3,5 millióan élnek a létminimum alatt, s közülük 1,2 millió a mélyszegénységben lévők száma.

A leszakadó rétegek munkaképes korú része általában alacsony iskolázottságú, a ténylegesen foglalkoztatottak száma elenyésző. Az iskoláskorúak körében egyre gyorsabb ütemű a lemorzsolódás. A felnőtt lakosság a kompetenciák terén szélsőségesen kettészakadt képet mutat: megegyezik a kiemelkedően jól és a rendkívül rosszul teljesítők aránya. Az alacsony iskolázottságú magyaroknak a munkavállaláshoz szükséges alapkészségei mélyen az európai átlag alatt vannak; a 45 év alatti és feletti korosztály rendkívül nagy különbséget mutat a brosúrák, táblázatok, dokumentumok megértésében. Világviszonylatban egyedülállónak számít, hogy a magyar nők minden kompetenciakomponens terén, azaz az olvasásban, számolásban és problémamegoldásban is erősebbnek mutatkoznak, mint férfítársaik. Az eredmények területi megoszlása ugyanakkor egészen aggasztó. A városi lakosság hatalmas előnyt élvez a vidéken, kistelepüléseken élőkhez képest.

2. STRATÉGIÁK, SZAKPOLITIKÁK, KUTATÁSOK ÉS GYAKORLATOK: HELYZETKÉP ÉS ELŐZETES JAVASLATOK

ÁLTALÁNOS KÖVETKEZTETÉSEK:

a) A „leszakadó”, „kisodródó (kiilleszkedő)”, „peremhelyzetbe kerülő”, „hátrányos helyzetű”, „mélyszegénységben élő”, „létalatti”, „deprivált”, „társadalmilag kirekesztett”, „veszélyeztetett” stb. jelzők változatossága önmagában is jelzi, hogy a szegénység, a társadalom peremére kerülés (marginalizáció), a belső periféria-helyzetek (szegregáció) és a munkanélküliség szoros kölcsönhatásban állnak, de nem azonosak egymással.

b) Az önmagában is összetett „nyelvi tényező” (pl. a nyelvi szocializáció sajátosságai; az anyanyelv, a nyelvi-kommunikatív kompetencia; a nyelvhez kötődő, ám nem csupán nyelvi készségek fejlődésének mechanizmusa, hosszabb távú szerepük a társadalmi esélyek növelésében; az anyanyelvi kompetenciák és az idegennyelv-tudás összefüggése) legtöbbször háttérbe szorul. Sem a társadalmi felzárkóztatás programjaiban, sem a tanárképzésben, sem az oktatás színterein, sem pedig a tájékoztatásban nem jelenik meg megfelelő súllyal.

Javaslat: A nyelvi hátrány megjelenési formáiról szóló alapismeretek kapjanak helyet az átalakuló felsőoktatás, általános pedagógusképzés és -továbbképzések tantervében.

c) A pedagógiai szemléletváltást tükrözi, hogy az oktatási rendszer a differenciálás, adaptivitás-elfogadás, integráció stb. fogalmi mentén kialakított stratégiákban kíván reagálni a tanulók közötti különbségek kiegyenlíthetőségének kérdésére. Ugyanakkor a gyermekek nyelvi-kommunikációs (és egyéb, ám a nyelvtől nem független) készségeinek mérése alapvetően még mindig normatív szemléletű, és gyakran vezet az iskolai teljesítmény helytelen megítéléséhez.

Javaslat: Nyilvánvalóan szükség van formális értékelésre és tesztelésre, de javasoljuk, hogy a téves döntések elkerülése érdekében bármely tesztelési eljárás térjen ki az eredmények felhasználhatósági körének és az eszköz korlátainak leírására.

d) A leszakadás, a társadalmi hátrányok egy része közvetlenül vagy közvetetten nyelvi-kommunikációs gyökerű. Ezek mélyebb feltárása, tudatosítása, majd ezen ismeretek hasznosítása az egyik legsürgetőbb feladat.

Javaslat: A kutatás, az óvodai nevelés, a köz- és felsőoktatás, a szak- és felnőttképzés, az e területekhez kapcsolódó tanárképzés, a hagyományos és új média, valamint az IKT-fejlesztések lehetnek e tevékenység legfőbb támogatandó stratégiai területei.

3. LESZAKADÁS ÉS NYELVI HÁTRÁNY

3.1. NYELVI HÁTRÁNY MINT NYELVI MÁSSÁG

A „nyelvi hátrány” olyan gyűjtőfogalom, amely egyaránt használatos a nyelv, illetve beszédpatológia tárgykörébe tartozó fizikai, szervi, fejlődési eredetű „nyelvi diszfunkciók” megnevezésére, valamint azokra az esetekre, amikor a kommunikációs problémák háttérében sokkal inkább társadalmi-kulturális, szocializációs, ideológiai, anyagi, összességében többnyire külső okok állnak. E két jelenségkör közös eleme, hogy a hátrány nyelvi oldalról nyelvi másságot is jelent.

3.2. NYELVI HÁTRÁNYOK VERSUS NYELVI KÜLÖNBSÉGEK AZ ISKOLÁBAN

3.2.1. AZ OTTHON ÉS AZ ISKOLA SZEREPE A NYELVI SZOCIALIZÁCIÓBAN

Az iskola az intézményes szocializáció legfőbb színtere, ahol különösen fontos szerepet foglal el a nyelv. Az iskolába kerülő gyermekek számos tekintetben hasonlóak egymáshoz, a valóságban azonban eltérő kompetenciák birtokában kerülnek az iskolába. E különbségek egy része a családi nyelvi bemenet milyenségével és mennyiségével, más része pedig ettől részben független külső jegekkel magyarázható.

3.2.2. AZ OTTHON ÉS AZ ISKOLA NYELVI KONFLIKTUSAI

A beiskolázás „akadálya” a gyermekek többsége problémamentesen jut túl, hiszen a hétköznapi boldoguláshoz szükséges kommunikatív kompetenciájuk fejlettsége kielégítő. Az iskolában ezzel szemben speciális nyelvi, kognitív képességekre van szükség. A magyar pedagógiai kultúrában konszenzus van a tekintetben, hogy a hatékony kompetencia alapú, differenciált fejlesztés hozhat megfelelő eredményeket, az iskolák jó részében azonban a tényleges oktatási gyakorlat nem áll összhangban ezzel. Mivel az iskolai (nyelvi) nehézségek jó részének okait a nyelvi szocializációs különbségekben kell keresnünk, ha az otthonról hozott szocializációs mintákat az iskola nem támogatja, sőt kerülendőnek tartja, a különbség kudarccá, deficitté válik, ami önmagában is „garantálja” az iskolai eredménytelenséget.

4. NYELVI MÁSSÁG A MAGYAR NYELVŰ OKTATÁSBAN

Magyarországon, illetve a Kárpát-medence magyarlakta területein a nyelvi és iskolai hátrány szoros összefüggése az alábbi csoportoknál egészen nyilvánvaló:

- a nyelvjárási háttérű gyermekek;
- az őshonos és bevándorolt nyelvi kisebbségekhez tartozó gyermekek (a magyar anyanyelvűség szempontjából kiemelt csoport a Kárpát-medence magyar kisebbségi közösségeiben szocializálódó gyermekeké);
- sok tekintetben hasonló, ám mégis több sajátos vonást mutatnak a nyelvileg, társadalmilag és gazdaságilag is változatos cigányság családjából származó gyermekek;
- a siket gyermekek, illetve siket szülők halló gyermekei;

- a létminimum alatt élő, szegény családok gyermekei.

E csoportok sokszor nem egymástól elkülönülő kategóriákat jelentenek; a nyelvi hátrányos helyzet többszöröződhet.

4.1. NYELVJÁRÁS VERSUS KÖZNYELV

A nyelvjárási háttér hátrányként való érzékelése legfőképpen e regionális változatok társadalmi megbélyegzettségéből adódik, melyet burkoltan az iskola is közvetít, erősítve ezzel a nyelvjárási beszélők szégyenérzetét, negatív önképét. A magyar iskola – néhány kivételtől eltekintve – azoktól a tanulóktól is azonnal köznyelvi készségeket vár el, akiket nyelvjárásban szocializáltak. Jellemző a felcserélő, a nyelvjárási kettősnyelvűség kialakulását gátló iskolai és társadalmi nyelvi környezet, amely a nyelvjárásból adódó, a különböző nyelvi szinteken jelentkező rendszerszerű eltéréseket hibának minősíti ahelyett, hogy e változatok értékeit, valóságosan létező társadalmi szerepeit és jelentéseit hangsúlyozva tudatosítaná ezeket a különbségeket. A felcserélő helyzetet támogató nyelvi központosítás, a nyelvjárásoknak az anyanyelvi oktatásban való mellőzése az oktatáspolitikai, a nyelvtudomány és a többi érintett társadalomtudomány, nem kis részben a média közös felelőssége. A regionális különbségek, a nyelvjárások társadalmi szerepeinek – megkésett – megismertetése, tudatosítása valamelyest még erősítheti a változatosságot elfogadó magatartást.

4.2. SZOCIOKULTURÁLIS MÁSSÁG, KÉTNYELVŰSÉG VERSUS EGYNYELVŰ ISKOLA: ADALÉKOK A CIGÁNY GYERMEKEK ANYANYELVI OKTATÁSÁHOZ

A magyarországi cigány népesség nyelvileg legalább három, egymástól elkülönülő főbb csoportra oszlik, amelyek közül az egyik, számarányát tekintve legnépesebb csoport (a 850 ezer és 1 millió fő közti cigányság közel 85%-a) már nem beszéli eredeti nyelvét, a másik kettő pedig egymás számára kölcsönösen nem érthető, különböző dialektusokból álló nyelveket, a romanit és a beást (is) használja mindennapi érintkezéseiben.

A cigány származású gyerekekkel kapcsolatos oktatási kérdések legtöbbször mint társadalmi probléma jelenítődnek meg. A „nyelvi hátrány” fogalma ugyan megtalálható szinte minden helyzetelemzésben, de a cigány gyermekeket integrálni akaró programok nagy részében még mindig nincs helye a cigány (romani és beás) nyelveknek.

A magyarországi cigány közösségek nyelvhasználatáról a legfontosabbak így foglalhatók össze: 1. Sokak anyanyelve valamelyik cigány nyelv, illetve sokak nyelvhasználatát a cigány-magyar kétnyelvűség valamely formája jellemzi. 2. A csak magyarul beszélő cigányok nyelvhasználatában is megjelenhetnek olyan jellemzők, amelyek a többségitől eltérő nyelvi szocializációs mintákkal függnek össze. 3. Mindezek jelentős szerepet kaphatnak e beszélők társadalmi hátrányos helyzetének kialakulásában és fennmaradásában. A magyarországi cigány népesség nyelvi sokféleségével kapcsolatban máig nem készült átfogó nyelvészeti-nyelvészeti vizsgálat. Ennek elsődleges oka az, hogy a cigány-magyar kétnyelvűség „láthatatlan” a társadalom jelentős része számára.

A kétnyelvűség önmagában nem hajlamosít alacsonyabb oktatásbeli teljesítményre, épp ellenkezőleg: két vagy több nyelv ismerete és rendszeres használata előny forrása is lehet. Egy megfelelő oktatási rendszerben a cigány gyermekek nyelvi mássága értékes tőkévé is válhat további tudás és kompetenciák kiépítéséhez. Az előbbiekből következik az is, hogy a

cigány gyermekek *anyanyelvi nevelése* gyökeresen mást jelenthet a magyar közoktatás gyakorlata és az érintettek különböző csoportjai számára.

4.3. A KÁRPÁT-MEDENCEI MAGYAR KÖZÖSSÉGEK ÉS AZ OKTATÁS

A nyelvi kisebbségekhez tartozó gyermekek iskolai nehézségeinek jelentős része ebben az esetben ugyancsak nyelvi gyökerű. A hatékony oktatási programok kidolgozásakor ily módon megkerülhetetlenné válik a *kétnyelvűség*, a „*kettős félnyelvűség*”, a *kisebbségi oktatás*, a *kétnyelvű oktatás* és az *anyanyelv* fogalmainak, valamint a hozzájuk tartozó ismeretanyagnak a készség szintű kezelése.

A kétnyelvűséget illetően a legszélesebb körben elterjedt elképzelés az úgynevezett „kettős egynyelvűség”, amely az „idegenszerűség”, a „nyelvkeveredés” fogalmait a „nyelvtisztaság” fogalmával állítja szembe. E felfogás olyan ideális kétnyelvűeket tételez fel, akik „tökéletesen”, az anyanyelvi beszélőre jellemző módon vannak birtokában két (vagy több) nyelvnek. E nézet szerint az ettől eltérő kompetenciák vagy közösségi nyelvi elrendezések károsnak tekintendők. A fenti követelményrendszernek – már csak az érintkező nyelvek közti funkciómegoszlásból következően is – aligha tud bárki is maradéktalanul megfelelni. A rendszeresen két vagy több nyelvet használó beszélők gyakran nem is tartják magukat kétnyelvűnek, mert nem „tökéletes anyanyelvi” az első vagy másodnyelvi kompetenciájuk; mert a nyelveket eltérő funkciókban, regiszterekben és stílusokban használják; mert a saját változat „csak” nyelvjárási a többségi nyelvhez képest stb. Az egyik oldalon tehát ott áll egy valamiféle elérhetetlen, idealizált kétnyelvűség, a másikon pedig a beszélők mindennapi tényleges két- vagy többnyelvű gyakorlata. Mindezek kedvezőtlenül befolyásolják a családi nyelvtervezést is.

A kétnyelvűség mibenlétével, előnyeivel és esetleges társadalmi hátrányaival összefüggő vélekedések értelmezése, értékelése és formálása a nyelvészek feladata és társadalmi felelőssége. A Kárpát-medence magyarok régióinak változatos etnodemográfiai elrendezései az anyanyelv/első nyelv, ezáltal az anyanyelvdomináns oktatás fogalmának árnyaltabb megközelítését igénylik. Ebből adódóan a nem homogén tömbökben, etnikailag vegyes területeken vagy az egyre növekvő számú vegyes házasságban élő gyermekek esetében a magyar nyelv, identitás és a magyar nyelvi kompetenciák megerősítése különböző modellek keretében (is) történhet sikeresen. Ami optimális lehet Erdély nagy részében, az Szlovéniában már nem működik, nem szólva azokról a speciális nyelvtervezési feladatokról, amelyek a csángó közösségeket vagy az egyre nagyobb számú magyar nyelvű és/vagy magukat magyarnak valló roma lakosság gyermekeinek oktatását érinthetik. A gyakorlatban tehát differenciált stratégiákra van szükség.

4.4. ÖSSZEFOGLALÓ JAVASLAT

A magyar nyelvközösség hátrányos helyzetű csoportjainak nyelvhasználati (és ezzel összefüggő) gondjaival osztársadalmi fontosságuk miatt mindazon intézményeknek, szakembereknek, tudományterületeknek és társadalmi szervezeteknek foglalkozniuk kell, amelyek érintve vannak (mindenekelőtt a közoktatás-köznevelés, a társadalomtudományok, a felsőoktatás, a média, a kisebbségkutatás és a nyelvtudomány). A sikeres beavatkozásnak feltétele a különböző területek közötti együttműködés és a teendők összehangolása.

5. A FOGYATÉKOSSÁGI TÍPUSOK, ILLETVE A RÉSZKÉPESSÉGGZAVAROK ÉS A MAGYAR NYELV VISZONYA

Magyarországon a 2001-es népszámlálás 577 ezer fogyatékos embert regisztrált, ami a teljes népesség 5,7 százaléka.

A fogyatékosággal élők nyelvi szempontból széles spektrumot fognak át. Míg egyes csoportok számára maga a nyelv a fejlesztés eszköze és tárgya, addig más csoportok számára inkább a nyelvhez, illetve a nyelven keresztül az információhoz és a kultúra különféle területeihez való hozzáférés ütközik akadályokba. A különféle részképességzavarok (diszlexia, diszgráfia, diszkalkulia stb.) több típusa is magával a nyelvvel áll összefüggésben, az eredményes fejlesztés révén azonban ezek a nyelvi, a szó technikai értelmében vett nyelvhasználati problémák leküzdhetők, enyhíthetők. Ebbe a körbe tartoznak a különféle logopédiai esetek is. A mozgássérülésnek csak egy kis szelete, a kézhasználat korlátozott állapota jelenthet akadályt az írás kivitelezésében.

Azokban a helyzetekben, ahol magát a nyelvet, a nyelvi kompetenciákat kell fejleszteni, a speciális tananyagoknak és pedagógiai tevékenységnek köszönhetően jutnak az érintettek a magyar nyelv birtokába olyan mértékben, hogy nem csupán napi szintű alapvető kommunikációra képesek általa, hanem a kultúra bizonyos elemei is hozzáférhetővé és élvezhetővé válnak a számukra. A fejlesztésnek a módszerei és az elérni kívánt célok azonban a konkrét fogyatékoság típusától is nagymértékben függenek. Máskor a nyelvi fejlesztés, a kommunikáció beindítása a személyiség és az intellektus fejlesztésének is egyik alapja, hiszen ezekben az esetekben a nyelv a kapcsolatteremtés legfőbb eszközének számít. A finom distinkciók persze itt is megvannak.

A speciális nyelvi zavarral küzdők mint önálló csoport létezése a mai napig rendszeres szakmai viták tárgya. Kétségtelen azonban, hogy a nyelvelsajátítás folyamata – ép hallás és épenk számító intellektus esetén – nem minden egyén számára megy annyira gördülékenyen, mint ahogy az a többség esetében tapasztalható, ezáltal „normálisnak” tekintett jelenség. Egymás megértése, a kapcsolatok fejlesztése gyakran külső segítséget igényel.

Ezekhez az esetekhez képest szinte csupán technikai kérdés, hogy a más fogyatékoságok és részképességzavarok által érintettek milyen módon küzdhetik le a nyelvhez, a nyelvhasználat valamely aspektusához fűződő sajátos hozzáférési nehézségeiket. A vakok és gyengénlátók számára az írásos anyagok, illetve a rajtuk keresztül működő eszközök hozzáférhetővé tételére ma már számos technikai megoldás létezik. A diszlexia az írott források befogadását, míg a diszgráfia az egyénnek az írásos formájú önkifejezését gátolja. A logopédiai esetek a hangzó megnyilatkozásokat, az érthetőséget akadályozzák. Ezekben az esetekben közös, hogy a magyar nyelvnek csupán a receptív vagy a produkciós oldalán bukkannak fel a készségekkel összefüggésbe hozható gondok, magának a nyelv elsajátításának, a nyelvi rendszernek a birtoklása önmagában nem hiányos vagy akadályozott.

A MAGYAR NYELV ÉS A NYELVMŰVELÉS

1. A nyelvművelés mai helyzete. Egyes területeken (pl. a sajtóban) a nyelvművelés hatóköre beszűkült, társadalmi szerepéből, tudományos presztízséből veszített. Ugyanakkor szemléletében és módszereiben megújult, hatóköre átalakult, átfogalmazódtak céljai. Újabb egyetemi központok és határon túli akadémiai nyelvi irodák, kutatóállomások jöttek létre, a nyelvművelés tevékenységformáit az adott hely és idő, a beszélők (egynyelvű, két- vagy többnyelvű) környezete és igénye határozza meg.

Jelentős publikációk születtek a következő területeken: a nyelvi norma (sztenderd) értelmezése, a nyelvművelés történetének, hagyományának, céljainak újrafogalmazása; a nyelvművelés tevékenységekörének tisztázása (nyelvstratégia, nyelvi tervezés, nyelvi tanácsadás), a nyelvművelés politikai vetülete (jogi, törvényi szabályozások), a határon túli nyelvművelés, új kommunikációs területek (netnyelvészet) bevonása stb.

2. A nyelvművelés alkalmazott nyelvészet. A mai nyelvművelés saját hagyományának és annak a tudományos keretnek a figyelembevételét jelenti, amelyet alkalmazott nyelvészetként tartanak számon világszerte és nálunk is: A nyelvművelés „a nyelvhelyesség elveinek a nyelvhasználatban való érvényesülését segítő tervezett tevékenység... az alkalmazott nyelvtudomány azon ága, amely a nyelvhelyesség elvei alapján, a nyelvi műveltség terjesztésével igyekszik segíteni a nyelv egészséges fejlődését” (Nyelvművelő kézikönyv).

Hagyományát megőrizve, feladatait a kor igényeihez igazítva fokozatosan alakul át olyan hasznos nyelvészetté, amely eredményesen szolgálja a beszélőközösség igényeit: szerepe van a nyelvi változások értelmezésében, tudatosításában, viszonyítja a nyelvi változásokat a normatív hagyományhoz és a többi nyelvi normához; hozzájárul a közösségi nyelvi hagyományokat figyelembe vevő, árnyalt nyelvstratégia kidolgozásához.

A sztenderd normaváltozat közösségi, társadalmi szerepének értékelése például markánsan eltérő szempontú az egyes tudományterületeken: a szociolingvisztikában a kidolgozott nyelvi kóddal bíró rétegek privilegizált nyelvváltozata; a történeti nyelvészetben a dialektusok fölé boltozódott, egységesült nyelvváltozat; a dialektológia felől nézve a nyelvjárásokra „kívülről” rátelepedő (kényszer)hatás; a nyelvművelés számára pedig viszonyítási alap, etalon, amelyhez képest az aktuális nyelvi változásokat mérlegeli, értékeli.

3. A nyelvművelés gyakorlat. Az MTA Nyelvtudományi Intézetének nyelvművelő csoportjában a nyelvi tanácsadás a nyelvhasználók igényéből működik ma is. A kifejezőkészséget, a nyelvtanilag helyes és választékos beszédkészséget, a helyesírási készséget és tudást a magyar beszélőközösség tagjai nagyra értékelik a társadalmi érvényesülésben. A nyelvi tanácsadás feladata a nyelvhasználóban megfogalmazódó kérdések szakszerű megválaszolása; alapvetően tanácsadással, a lehetőségek, a változatok, nyelvi változók bemutatásával, szükség esetén a normatív nyelvhasználatra nézve iránymutató következtetéssel. A tanácsadó adatolhatja az előfordulásokat az intézetben készülő Nagyszótár és a Magyar Nemzeti Szövegtár alapján. (www.nytud.hu/adatbázisok)

A nyelvművelés fő területe ma is a **szaktudományos (akadémiai, egyetemi) nyelvművelés**, amely nyelvészeti felkészültséggel végezhető. A nyelvművelésnek a témakör társadalmi, közösségi beágyazottságából adódóan azonban további megvalósulási formái is tovább élnek. Ilyenek:

1. **Az iskolai nyelvművelés** az oktatás folyamatában a tankönyveken, a nyelvtanításon és a tanári tevékenységen keresztül valósítja meg lényegében az akadémiai nyelvművelés fontosnak tartott céljait, a nyelvtudomány eredményeinek átadását és gyakorlati hasznosítását. Ilyen értelemben az iskolai anyanyelvi nevelés és oktatás a legszélesebb körű és a legfontosabb nyelvművelői tevékenység, alapvető nyelvstratégiai terület.

2. **A közéleti-publicisztikai nyelvművelés** maga is összetett, rétegzett terület. Része a nyelvészek által folytatott nyelvművelő tevékenység, a nyelvi ismeretterjesztés (a sajtó, a rádió, a televízió, az internet csatornái; nyelvművelő folyóirat, nyelvi rovatok, alkalmankénti előadások, rendezvények). Lényegében ez is a nyelvtudomány aktuális, érvényes eredményeire épül, módszereiben és a megcélzott társadalmi rétegek tekintetében különbözik. A publicisztikai nyelvművelés másik ága a nem nyelvészek által végzett, szakírói

publicisztikai tevékenység, amelynek során nyelvészetileg már nem mindig képzett, tájékozódó újságírók, értelmiségiek írnak nyelvi jelenségekről.

3. **Az írói nyelvművelés.** Író és nyelvész tevékenysége a mai értelemben csak a 19. században különült el. Az írók más indítékból és más módszerekkel közelednek a nyelvi kérdésekhez, mint a tudományos nyelvművelés: „*Nyelvész urak jobban tudják, a költő jobban érzi*” (Arany). Kiindulási pontjuk nem a nyelv törvényszerűségeinek a megragadása, leírása és értékelése, nem a nyelv tényeinek, adatainak az összegyűjtése, hanem a nyelv művészi célú használati lehetőségeinek a kutatása; a nyelvnek mint a közösségi emlékezetnek a megújítása. Metaforikus eszközökkel fogalmazzák meg véleményüket, „*ráérzésüket*”, dolgozzák ki nyelvbölcseleti, nyelvészeti fragmentumaikat. Az alapvetően érzelmi, művészi célú nyelvi értéktulajdonítás hagyományában a magyar nyelv a legerősebb közösségi, kulturális értékosszertevő, a nemzeti együvé tartozásnak legfőbb, szinte kizárólagos jele.

4. **A mozgalmi nyelvművelés.** Iskolai keretek között (anyanyelvi versenyek, pályázatok), társadalmi és/vagy civil szervezetek, szerveződések keretei között valósul meg. Közülük a legnagyobb múltra az Anyanyelvápolók Szövetsége tekinthet vissza. Szerteágazó tevékenységük fő területei:

- a közművelődés keretében folytatott anyanyelvápolás;
- az anyanyelvi s ezen keresztül az általános műveltség terjesztése, korszerűsítése;
- az oktatási intézmények nyelvi nevelő munkájának támogatása;
- nemzeti és nyelvi hagyományaink megőrzése, ápolása³.

A mozgalmi nyelvművelés megjelenhet tudományos irányításban, de folyhat nyelvészeti szakképzettséggel nem rendelkező, magukat nyelvművelőknek nevező önkéntesek között is, sokféle módon és sokféle formában. Fontos szerepet tölt be a nyelvi tudatosság fenntartásában, a nyelvtudatos magatartás átörökítésében, az ifjúság önszerveződésében stb. Akkor éri el pozitív célját, ha kapcsolatban marad nyelvészetileg képzett tanárokkal, szakemberekkel; ha elveiben, tudásanyagában nem szakad el a tudományos nyelvműveléstől, a nyelvi ismeretterjesztéstől.

5. A nyelvművelésnek a nyelvtudománytól legtávolabbra került, de a nyelvhasználatnak a legtermészetesebb ága a **mindennapi, amatőr nyelvművelés**. Végső soron minden nyelvhasználó nyelvművelő, nyelvvalakító is, hiszen nyelvhasználati kérdésekben mindenki illetékes, *mindenki nyelvész, mindenki született szakember* (Kosztolányi). A mindennapi nyelvművelés részben a tudományos, a publicisztikai, az írói nyelvművelői elvek „folklorizálódása”, részben pedig a tapasztalati alapú *népi nyelvészet* megfigyelésrendszere, hagyománya. Sokféle értéket hordoz magában, érvényesülése nagyon fontos a nyelvelsajátítás legkülönbözőbb szakaszaiban.

KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

1. A nyelvművelés mint az *anyanyelvvél való tudatos törődés hagyománya* folytatásra érdemes, aktuálisan érvényes. Elsősorban a nyelvhasználók helyzete miatt: érvényesülési lehetőségeiket ma is az anyanyelv jelenlegi teljesítőképessége biztosíthatja. Más oldalról: a nyelvművelés hagyománya a magyar nyelvközösség fenntartásának távlatából szemlélve akkor életképes, ha segíti az aktuális nyelvi modernizációt.

³ A szövetség részletes munkaanyagainak közzétevése megkezdődött az Édes Anyanyelvünk című folyóirat 2012. áprilisi számában.

2. A nyelvművelés és a nyelvi nevelés (l. közoktatás, felsőoktatás témakörök), a demokrácia alapvető kérdése is. A kultúra egészéhez való teljes hozzáférést csak a magas színvonalú, tudatos, szabatos anyanyelvi tudás biztosíthatja, amelybe beletartozik a nyelvhez való érzelmi elkötelezettség és a tudatos nyelvhasználat egyaránt. Adott esetben stilisztikai igényesség. Ebből senkit nem lehet kizárni (l. *a hátrányos helyzetű csoportok* témakörét).

3. Ezért szükséges, hogy a nyelvművelésnek legyen tudományos központja, mögötte az Akadémia tekintélyével, amely garantálja a nyelvtudomány eredményeinek beépítését a nyelvművelés területein, az oktatásban, a sajtóban, a nyelvművelő mozgalmakban, és amely a nyelvművelést önálló részdiszciplínának tekintve foglalkozik a nyelvi normativitás, a nyelvi normák, a sztenderd, a nyelvi változások stb. kérdéseivel.

3. A társadalom életének vannak olyan területei, amelyeknek a működtetése a nyelvi kifejezés pontossága, precíz szabályozottsága nélkül nem képzelhető el. Ilyen például a jogszolgáltatás, vagy a mindennapi életben a műszaki leírások, használati utasítások nyelve (l. az állam és a magyar nyelv témakört). A szabályozottság, a normativitás fenntartása, az újabb modernizációs területeknek való megfeleltetése ilyen értelemben is közügy (szaknyelvek, terminológia, sztenderd).

4. Továbbra is fontos hogy a különböző szaktudományok képesek legyenek nyelvi-terminológiai fejlődésükkel az új tudományos eredményeket magyarul is közkinccsé tenni. Enélkül elképzelhetetlen már a versenyképes középfokú oktatás is (l. anyanyelvű tudományosság és szakmai képzés).

5. A társadalmi érvényesülésben hátrányt szenvednek azok, akik nem ismerik azt a nyelvi normát, amely az érvényesülés, a magas kultúra nyelvváltozata. Nemcsak a nyelvi stigmatizáció antidemokratikus, de a magas presztízű norma nyelvváltozatainak ismeretéből való kizáródás is (l. *a hátrányos helyzetű csoportok*).

6. A tudományos nyelvművelés olyan nyelvtudományi terület, amely hozzájárulhat nyelvtervezési döntések meghozatalához, az iskolai anyanyelvi nevelés kérdéseihez és a nyelvi tanácsadói szolgálatok munkájához. Legitimációját hagyománya, alkalmazott nyelvtudományi jellege és a magyar nyelvközösség igénye jelenti. Szükséges a nyelvművelés megerősítése, tudományos kérdésköreinek további kutatása és a tevékenységkörök folytatása.

7. A nyelvművelés valamennyi további terrénuma fontos: az oktatás támogatása, az iskolai retorikai, kiejtési, helyesírási, nyelvhasználati versenyek; a nyilvános megszólalás; a civil szférát leginkább érintő egyesületi, mozgalmi nyelvművelés; a nyelvi, nyelvtudományi ismeretterjesztés. Az irodalom, az írói nyelvművelés nyelvhasználatra gyakorolt hatása, a nyelv művészi, érzelmi ereje pedig a nyelvi hagyományozódás folyamatának egyik legfontosabb összetevője.

8. A nyelvművelés egyes területei a valóságban sokszor nem választhatók el egyértelműen. Minden tudatos területen szükség van nyelvészeti szakismeretekre és sokféle egyéb készségre, képességre, tájékozottságra. Egészében véve, a magyar nyelvművelés hagyományát ismerve, szerencsés a nyelvművelést egyfelől a nyelvészek, más oldalról az írók, az alkotók hatókörében tartani. Erre a mai nyelvi kérdések és problémák ismeretében a kereteket, a módszereket, a technikai lehetőségeket viszont újra kell gondolni (több nyelvi műsor a médiában, pályázatok kiírása írók, érdeklődők számára stb.).

ÖSSZEFOGLALÁS

Ez a helyzetkép a 66/2011. (IX. 29.) OGY-határozat 3. pontjában foglalt feladatnak eleget téve előkészíti azt a Kormány által elkészítendő intézkedési tervet, amelynek elő kell segítenie nyelvünk értékeinek védelmét, továbbfejlesztését és népszerűsítését. Az anyanyelv-használati helyzetkép összeállításának munkálatai világossá tették, hogy a nemzeti közösség legfőbb megtartó ereje, a nyelv egész közösségünk fokozott figyelmét, aktív fejlesztő és óvó magatartását igényli, a nyelvhasználat egyes kiemelt területein pedig az állam beavatkozó, támogató jelenlétére van szükség. Fontos, hogy a társadalmi alapú anyanyelvi mozgalmak, civil tevékenységek bátorításhoz, elegendő támogatáshoz jussanak.

Az államigazgatás egyes felelősségi területeinek (egyházügy, felsőoktatás, közigazgatás, közoktatás, nemzetpolitika, tudománypolitika) az adott nyelvhasználati területhez igazodó, összehangolt cselekvési terveket célszerű kidolgozniuk.